ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author

1400160135

Tesi Doctoral

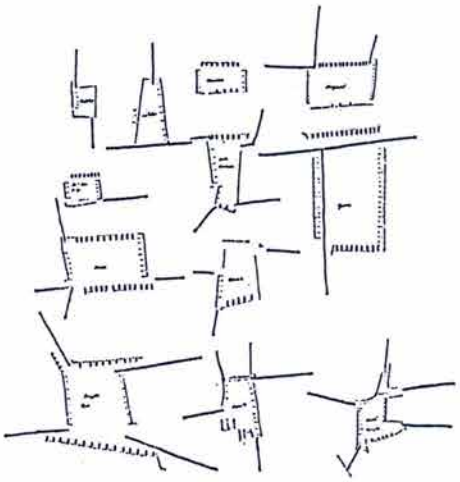

PLACES PORXADES A CATALUNYA. EL PROJECTE VUITCENTISTA

Maria Rubert de Ventós

Director de la Tesi: Manuel de Solà-Morales
Laboratori d'Urbanisme
Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori
Escola d'Arquitectura de Barcelona
UPC

Maig 1992

ESCOLA TÈCNICA SUPERIOR D'ARQUITECTURA BARCELONA BIBLIOTECA

R-30.680

PLAÇA DE LES PEIXATERIES.
REUS. 1854

Antoni Monné, arquitecte.

La petita plaça-pati de les Pescateries a Reus es situa a l'indret on hi hagué el primer Mercadal o plaça Major, davant l'edifici original del Consell, i obert cap a l'església parroquial.
La plaça és tancada a tres cares, i forma un embut que s'obre cap a l'església.
L'any 1854, el Consistori decidí ordenar el mercat del peix i la carn de forma més higiènica i confortable, assegurant-ne la ventilació i la possibilitat d'emmagatzematge en el mateix emplaçament.
Es tractava, per tant, d'ordenar un espai nou sobre l'antiga plaça, més protegit per a la venda i amb més facilitat de neteja. La millora s'inicià formant part del conjunt de reformes que, durant aquells anys, s'emprengueren a la ciutat, portades endavant pel batlle Joan Martell, i que consistien en la pavimentació de molts carrers, i en la urbanització de passeigs nous.

Projecte

El projecte de la petita plaça (1), elaborat per l'arquitecte municipal Antoni Monné, consistí a definir un ampli pati allargat i regular, obert per les puntes i amb possible tancament amb reixes de ferro que ordenava l'antic solar de la plaça.

L'espai, de 38 x 15 metres, té dos pisos destinats a la venda i emmagatzematge de les mercaderies , i habitatges a les plantes superiors.
La seva situació,a l'interior de la ciutat antiga, i la mateixa proporció de l'espai poden haver afavorit aquetsa solució més pròpia d'un carrer ample, més que no de pati tancat.
L'accés al recinte es produeix pel carrer de Robuster i pel carrer de la Pescateria.

Es tracta, en aquest cas, del primer projecte de reforma que s'endegà sobre el teixit antic de la ciutat, i del primer exemple d'espai públic regular, geomètric i unitari a Reus. Un projecte, no pas de plaça central (mai no s'ha discutit la centralitat del Mercadal), però sí un espai modern i ordenat pel mercat, que afrontés els principals problemes que aquest ús produia a la ciutat.

La seva construcció va fer-se de cop. Per poder atendre al cost de la construcció i expropiacions, l'Ajuntament va expropiar la granja o castell de Mascalbó (2).

A diferència d'altres projectes pensats i projectats per a donar solució a un problema similar (com els petits mercats de Ciutadella, o la plaça Massades a la Sagrera), aquí, la plaça es projectà per acollir, a més, un bon nombre d'habitatges a les plantes superiors i, per tant,

pensant en una utilització, ja d'entrada, menys segregada.

Acabat

El seu arranjament recent, que ha descobert la plaça treient els coberts que tapaven el seu centre, ha fet possible recuperar un bell i proporcionat espai neoclàssic a la ciutat; espai que correspon al centre del primer nucli parroquial, origen de la vila vella.

(1) GRAS y ELIAS, Francisco Las calles de Reus. Reus, 1902.

(2) BOFARULL y BROCA, Andrés de. Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días. Reus, 1961.

Ciutadella. del Mercat **21x18** **378 m2**

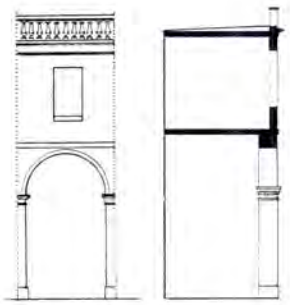

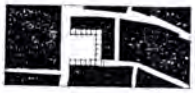

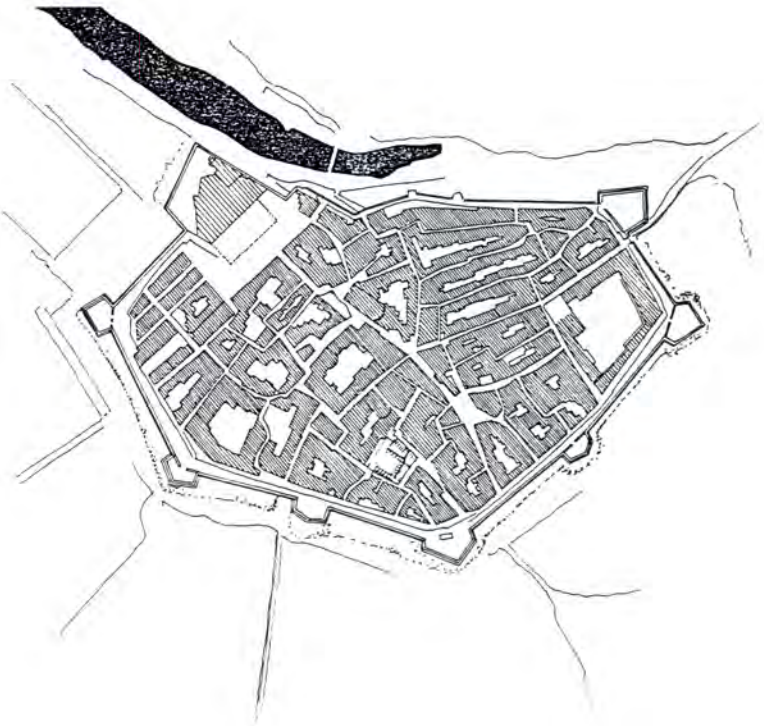

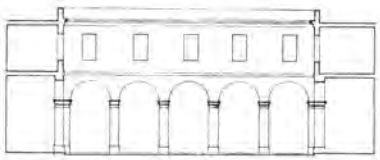

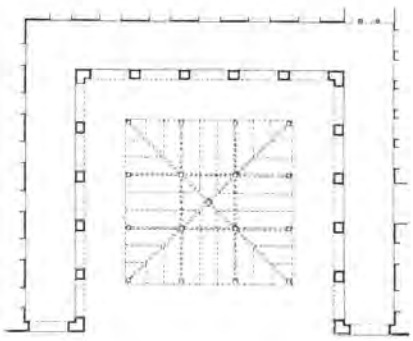

PLAÇA DEL MERCAT.*
CIUTADELLA, 1869.

La ciutat es situa a l'extrem occidental de l'illa de Menorca, i s'extén de la costa de tramuntana a la de migjorn.
El nucli de població fou la capital de l'illa durant l'ocupació àrab. Durant la conquesta catalana, conservà el caràcter de centre polític. Amb la dominació anglesa, a començaments del segle XVIII, es traslladà la capitalitat iniciant una època de decadència que perdurà fins a finals del XIX. Actualment,Ciutadella ha recuperat el seu paper aglutinador.

La plaça del Mercat del Peix a Ciutadella és petita i porxada. Com un ampli pati de cases a tres cares, de 18 x 21 m., la plaça queda oberta al carrer. Les façanes, amb una sola planta sobre el porxat, són regulars i classicistes.

Origen de l'espai

L'espai que ocupa, dins el primer recinte murat, correspon a l'antic claustre de Sant Onofre, del convent dels Agustins, que s'enderrocà arrel de la desamortització.
El projecte de Plaça de 1869, es construí poc temps després de l'enderrocament de les muralles, i quan Ciutadella havia deixat ja de ser la capital de Menorca (1).

Projecte

La construcció de la plaça és una conseqüència de la reforma que s'endegà en tot el sector, a partir de la desamortització del convent. Projecte de

perllongació de carrers i d'arranjament de l'espai porxat pel mercat.

El projecte defineix clarament el conjunt de les façanes a la plaça, així com la reparcel.lació uniforme i regular dels solars, tot creant probablement l'espai porxat públic més petit i més regular de tota l'illa.

Amb tres cantonades tancades, la plaça s'obre decididament i queda formant part del carrer, tot definint un espai de forma quadrada. Un accés secundari es produeix per sota els porxos, com a perllongació dels de la cara sud.

El més característic d'aquest espai és la seva geometria, tan perfecte que no fa cap concesió o irregularitat per adaptar-se a situacions preexistents.

La plaça és feta de cop: el seu traçat i la seva arquitectura formen una sola peça. I és per això, pel fet de tenir només tres cares, i per la seva dimensió, que ens sorprèn aquest espai, el qual té el caràcter d'un magnífic pati obert i ventilat.

Façanes

Les façanes són planes, amb els forats a les finestres protegides per persianes de llibret, que es col.loquen, com a tantes cases menorquines, en el mateix pla de la façana, i que accentuen aquesta absència de rugositat de les cases.

Els senzills pilars dels porxos, de proporcions bastant amples, suporten els arcs de mig punt i només una planta superior, coronada per una barana

de balustres. La porxada té un interval de 3,80 m. cada arc, de mides semblants als de la plaça de Massades a la Sagrera -també de mercat- o als de Riudoms a Tarragona.

El porxo construït amb forjat sobre cabirons de fusta és alt i acollidor, el que contribueix a exagerar la importància d'aquesta planta respecte a la planta superior de 3 m. d'altura lliure, que accentua l'altura dels baixos comercials i que es defineix com un coronament. En tot cas, el pis superior fa més proporcionada la plaça en relació a l'interior que engloba, més recollida, i alhora ofereix un marc més potent al mercat.

Rafal

Com a tants altres casos de places de mercat, a finals de segle s'hi afegeix una estructura lleugera per allotjar venedors,que s'hi disposaran de forma més ordenada i establint alguns elements fixes que faciliten el muntatge i desmuntatge de les parades. El comerç sota porxo serà més eventual.

L'interior de la plaça és ocupat així pel rafal del mercat del peix, construït el 1895, amb columnes de fundició i amb coberta d'entramat metàl.lic. Aquesta estructura lleugera, amb quatre pilars a cada cara és transparent i deixa entreveure el porxat de la plaça des de qualsevol punt. A diferència d'altres espais ocupats per estructures permanents, aquí l'elegant cobert del mercat, exempt i de proporcions quadrades, deixa

un corredor d'amplada semblant a la del porxo, i és independent de l'ordre de les façanes. La façana del carrer, que acaba de definir l'espai, també té un esvelt porxat de fundició per a aixopluc dels magatzems.

* També en el cas de Ciutat de Mallorca aquest conjunt, malgrat no correspondre estrictament a l'àmbit d'estudi, té interès per la proximitat del projecte als que aquí es recullen de Catalunya.

(1) Maó s'estableix a partir d'aquell moment com a ciutat capital, entre altres motius per la seva posició geogràfica i per la capacitat del port.
"Ciutadella és la segona ciutat de Menorca. A l'extrem oposat de Maó i també a cavall del seu port- molt més petit que el de Maó- va ser fins ben entrat el segle XVIII la capital de l'illa. Sir Robert Kane, primer governador anglès, traslladà la capitalitat a Maó per la qualitat del seu port, del castell de Sant Felip i de les reticències que envers l'administració anglesa havien mostrat tant la clerecia com la noblesa establertes a Ciutadella."
MARTORELL,J. Guia d'arquitectura de Menorca. COAC.

OLOT. CLARA

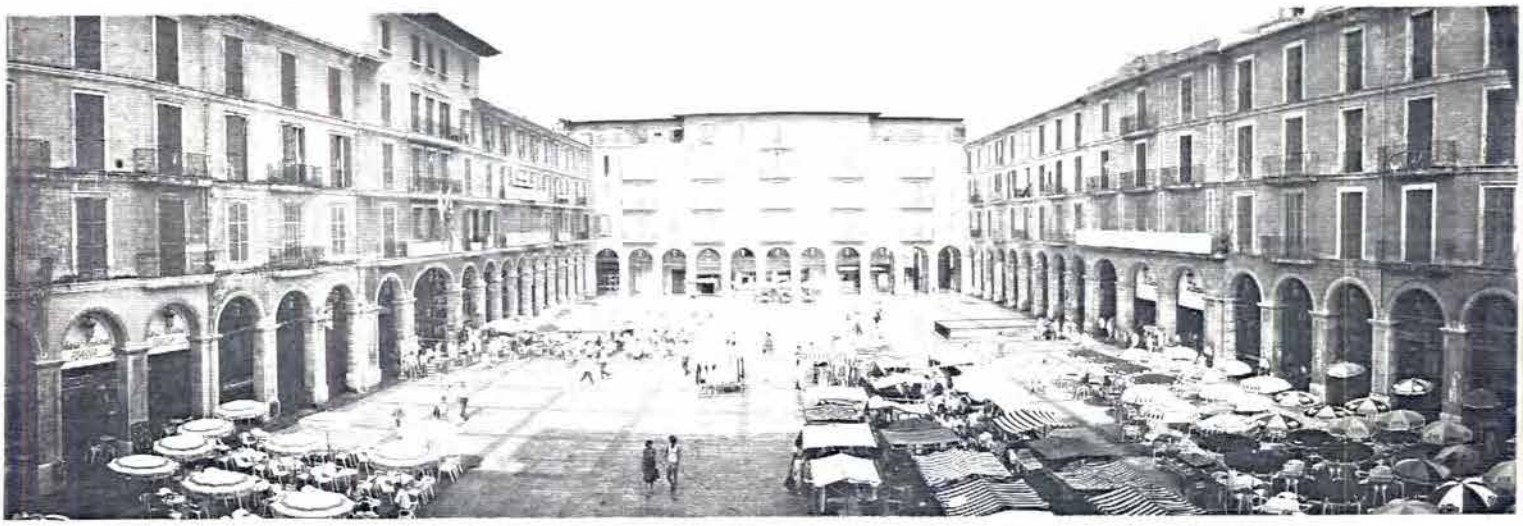

PALMA. MAJOR

Sant Carles de la Rápita. **250x50** **12500 m2**

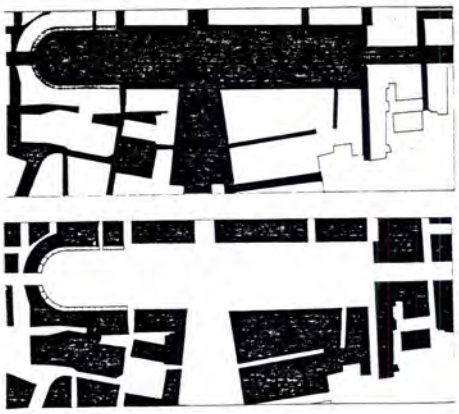

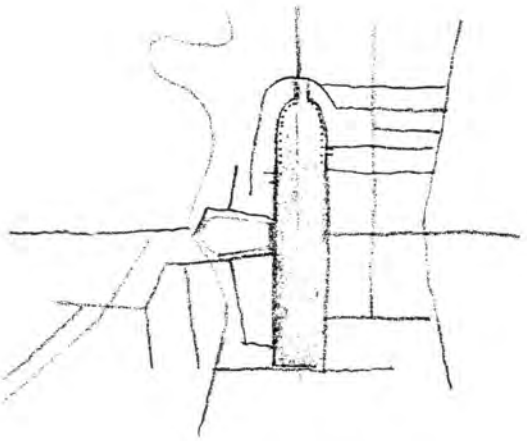

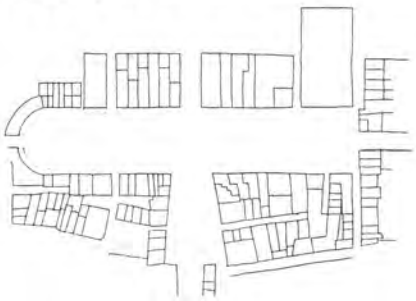

PLAÇA DE CARLES III.
SANT CARLES DE LA RAPITA.
1780-

Sant Carles de la Ràpita amb 10.574 habitants aglomerats (1991) es situa al sector meridional del delta de l'Ebre, al fons del port dels Alfacs. La ciutat es troba a la costa, prop de la carretera de Barcelona a València (1).

La plaça de Carles III, a Sant Carles de la Ràpita, és un exemple aillat de plaça il.lustrada a Catalunya.

És una plaça inacabada, com ho és tota la ciutat, que quedà aturada i a mig fer a finals del segle XVIII.

La construcció de la nova ciutat forma part del conjunt d'obres públiques endagades al port dels Alfacs: el canal de navegació d'Amposta (construït el 1770) i el nou port de mercaderies i drassanes (2).

L'any 1780 s'inicià la fundació de Sant Carles. La situació d'aquesta nova població -entre les regions d'Aragó, València i Catalunya -,la presència de la badia natural dels Alfacs, així com la possibilitat de fer navegable el riu Ebre pel transport de mercaderies, són els motius que expliquen l'àmbit escollit. Perquè Sant Carles es preveu com a port principal d'aquest important tram del Mediterrani i com a centre de les Drassanes reials (3).

Tot i l'enorme esforç que la construcció d'aquesta nova ciutat comportà, les obres quedaren inacabades i mai funcionà, de fet, com a centre comercial important del Mediterrà.

La ciutat reial es projectà (4) emplaçada en terrenys firmes i durs, per tal de fer possible la bona fonamentació dels edificis, i situada a la part més interior de la badia, propera al canal de navegació del l'Ebre, sobre terrenys del convent de les monges hospitalàries abandonat. Començaren els treballs un cop el rei comprà els terrenys (5).

Establiment de la ciutat

La nova ciutat s'inicià amb la construcció dels majestuosos edificis representatius: l'Església, la casa de Sanitat, el Palau del Governador, que es munten sobre o en referència a l'encreuament de dos eixos ordenadors: l'eix nord-sud i un transversal que es creuen en el gran saló de Carles III. La direcció precisa d'aquestes dues directrius ortogonals ve possiblement condicionada pel fort salt topogràfic que marcava el desnivell entre els sòls rocosos i la zona d'acumulació de sorres vora el port.

Tot i no conèixer el plànol de fundació original, es descubreixen a la planta actual de la ciutat els altres elements formalitzadors del projecte;

ens referim als eixos viaris secundaris i a la ubicació precisa dels edificis públics.

Un carrer en forma d'arc centrat sobre l'eix transversal defineix i ordena els barris vora el port. D'aquest penjen altres carrers rectes, que en forma de ventall reprodueixen la forma de trapezi de la plaça major, donant lloc per tant a illes no ortogonals.

Un altre carrer, també recolzat en l'eix transversal, ordena i estableix el límit de l'edificació a la part més elevada.

La composició en planta, jerarquitza i diferencia el caràcter dels dos carrers principals: un en el sentit de les comunicacions i més independent del teixit de cases, i l'altre més simbòlic, transversal sobre el que es recolzen els carrers secundaris.

Els edificis públics importants es situen o bé a la plaça de Carles III, o bé en determinats punts constituint-se en focus visuals i/o en centres de barris, com a pols d'un teixit que queda jerarquitzat per la seva presència i formant part, per tant, del complexe ordre compositiu de la ciutat. I prova de la voluntat de fer dels edificis públics el definidor del caràcter i de la imatge urbana de la ciutat són els esforços que es concentraren en la seva construcció -fent d'altra banda, que les inversions no es destinessin a la construcció d'elements essencials per a l'impuls real de la ciutat, com el nou port o el canal

navegable-.

Quedaren per fer el canal -que s'acabà quasi cent anys després i quan ja no era necessari com a mitjà de transport de mercaderies-, les drassanes, els palaus, la monumental església i la plaça.

És així que Sant Carles queda, encara actualment, com una ciutat a mig fer, on la potència del traçat i la ubicació dels edificis públics és clara i definida, però on el teixit residencial que ha de donar consistència a la ciutat hi manca.

El que queda avui de rellevant d'aquesta ciutat il.lustrada són els carrers tirats a cordill i el traçat de la gran plaça,que insinua el caràcter majestuós que es volia donar a la ciutat.

La plaça

El centre del nou establiment és així l'àmplia plaça, de 250 x 50 metres, acabada en semicercle en un dels seus costats.

És una plaça saló, prevista amb edificis porticats, que enllaça les dues directrius principals de la ciutat: el carrer del governador Labadie i el carrer del General.

L'eix principal longitudinal és paral.lel a la costa, en la direcció dels camins d'entrada a la població; l'eix transversal, en direcció mar-muntanya i més ampli, talla la plaça pel centre i l'enllaça amb la Plaça Major, en forma de "pota d'ànec" i oberta cap al port. Presidint aquest eix, en direcció a la muntanya es col.locà

una glorieta, edifici exent concebut com pavelló-mirador, que defineix la visual (avui englobada en un grup escolar).

La gran plaça de Carles III, partí de la construcció dels porxos sobre els que es muntarien edificis residencials regulars i normalitzats, i amb la construcció dels edificis públics més importants -l'ajuntament, l'església i les casernes-, avui quasi desapareguts.

Façanes

El perímetre actual de la plaça és desgavellat i sense proporció. La majoria d'edificis són d'aquest segle i no han seguit cap ordenació estricte de composició de forats ni altures. La part semicircular és porticada amb pilastres de secció rectangular i arcs de carpanell de l'alçada de la planta baixa dels edificis.
Dues fonts adosades, en continuïtat amb el pla de façana, resolen i ressalten els punts de tangència entre el traçat circular i els dos trams rectes.
A continuació d'aquestes, i quan el pòrtic s'ha aturat, dos edificis d'ús i composició ben diferents -l'Església i la Fleca- de planta baixa i un pis amb quatre pilastres cadascun i enfrontats, acaben de definir aquest espai semicircular; el que acull més usos públics de tota la plaça. La Fleca Laureana té quatre columnes de secció circular i llises, d'altura doble a la dels pòrtics contigus, formant un

BIBLIOTECA

porxat d'esveltes proporcions. Sota aquest porxo, i centrat en els eixos de composició dels tres ventalls, hi ha tres balcons amb arc de mig punt. L'edifici queda rematat per una balustrada ceràmica amb un frontó central acabat en semicercle -no sabem si original- que amaga el teulat. És un edifici d'elegants proporcions, que contrasta amb els de la resta de la plaça; potser l'únic en sintonia amb el traçat il.lustrat de l'espai.

L'església parroquial, construïda el 1941 al mateix lloc que l'antiga bastida en època de Carles III, té l'atri avançat i rematat per una balustrada, amb quatre columnes de pedra de fust llis i capitells toscans, d'alçada i proporció similar als de la Fleca. La part superior es composa amb un finestral d'arc de mig punt centrat i rematat amb un frontó sobre quatre falses pilastres amb capitells jònics. Un campanar a l'esquerra sobre una torre quadrada, inacabat, trenca la simetria de l'edifici.

La resta d'edificis a la plaça són avui poc interessants, perquè no formen un conjunt homogeni, ni són obres de qualitat individualment.

El projecte inicial del set-cents queda avui desdibuixat per la banal arquitectura de les façanes que defineixen l'espai, i per ser lloc de pas de la carretera Nacional II de Barcelona a València. I és per això que es fa difícil percebre

les proporcions i mida d'aquesta plaça saló concebuda com a espai públic unitari i representatiu de Sant Carles i principal lloc d'acolliment del visitant.

Acabat i Millora

La inexistència d'una normativa específica que regulés façanes i el fet que la plaça quedés inacabada, per les raons abans esmentades, ha fet que s'hagi construït al llarg dels anys (especialment durant aquest segle) de forma bastant lliure.

El projecte original preveia cases-tipus regulars tot al voltant de la plaça, de planta baixa i un pis i golfes, d'esquema compositiu molt senzill: els forats de balcons i finestres centrats sobre els eixos verticals i emmarcats; la coberta de teula a dos vessants volant sobre el pla de façana i abrigant una cornisa amb una pauta horitzontal definida per les línies que ressalten els forjats. Aquest tipus de cases baixes havien de definir l'ampli espai de la plaça, on els edificis públics, més alts, ressaltaven la seva forma.

Malgrat tot, inclús en a la part amb arcs, la no correspondència del modulat dels arcs amb l'ordre parcel.lari creà dificultats: en a la distribució dels forats no perfectament centrats i amb la línia de partició de les cases -corresponent a la parcel.lària- visible en alçat, no encaixant amb els eixos dels pilars i, per tant, ressaltant

canvis de color i textura sobre un mateix arc. Tot i això, la part més unitària és la de l'exedra: per la relativa unitat de materials i forats de les cases sobre uns arcs regulars delimitats per les dues fonts públiques.

La resta de la plaça, sense porxos, és més desgavellada. Apareixen edificacions de major alçada, amb cap criteri en la composició de façanes ni materials.

Però, a més a més, la dificultat de percebre l'espai com una plaça és motivat perquè els edificis són molt baixos en relació a la seva grandària. L'espai es desdibuixa i es difon.

Una ordenació que vulgui recuperar-ne el caràcter setcentista o otorgar-li un caràcter nou, hauria d'establir probablement una normativa de façanes que definís els eixos verticals de composició de forats, que mantingués i perllongués les línies horitzontals de balconades a tot el seu front; amb una cornisa d'altura uniforme per tal d'aconseguir la homogeneïtat d'altures del conjunt a una cota, suggeriríem, superior a la mitja actual; conformant per tant un espai públic de proporcions més canòniques.

Urbanització

El pas de la carretera nacional per la plaça fa que el cotxe de pas en sigui el principal protagonista. La construcció de la variant exterior deslliurarà l'espai d'aquest tràfic continu que, pel seu caràcter no-urbà, impideix un

ús més representatiu i comercial.

L'actual urbanització del sòl ve encara condicionada per aquest pas de la carretera que el creua, desdibuixant el joc geomètric dels eixos formalitzadors i de les visuals que es preveia, en el projecte de fundació, es creessin sobre aquests.

La urbanització nova de l'espai podria reconèixer aquests eixos, tot i forçant la circulació i l'enllaç visual d'aquest amb els espais contigus. Però potser són només les solucions més radicals les que poden fer possible la seva adequació: ja sigui transformant-lo en una veritable albareda, en un parc, on sigui la geometria de la plantació i l'àmbit que es crei sota el sostre vegetal l'unificador de l'espai; o bé mantenint l'espai com a plataforma llisa i contínua, formalitzant amb elements arquitectònics -estàtues o fonts- els punts d'encreuament de visuals i fent,per tant, de les façanes l'element definidor de la plaça.

Un projecte recent (6) organitza la plaça, sense el tall que hi introdueix el pas de la carretera nacional i recuperant el caràcter de saló mes unitari, a partir de la construcció de la variant.

(1) Els orígens de la colonització dels territoris de la Ràpita són àrabs, tal com el seu topònim assenyala. El significat de la ràpita, "arabita" en àrab, és el de l'hermitatge musulmà fortificat, o mesquita fortalesa fora poblat, tot i que algun autor interpreti el mot com a camp d'instrucció militar " y tenint en compte son sentit, és indubtable que durant lo domini dels serrains a Tortosa, aquell fou lo lloch ahont s'asajaren los serrains de Mahoma per anar a la guerra y per les excursions que feren".
MORERA i LLAURADO, Emili .Geografia General de Catalunya. Província de Tarragona. 1909, pàg. 763.

Al voltant de la Ràpita trobem encara una constelació de nuclis amb topònims que recorden la persistent presència àrab a determinades zones del Montsià i que es perllonga fins al segle XVI.
Els nuclis eren: Baf, Benialem, Benialcala, Pinós, Beniduramés, Melià, Benimantell, Benimorec, Benicatrulí, Benibata, Benialeil, Benimorzoch, Benivarman, Barbaira, Beniobdulmar i Benialima
BEGUER, Manuel. El real Monasterio de la Ràpita. Tortosa 1948. pàg. 31

(2) Aquesta política d'obres públiques s'emmarcà dins d'una política general de millores i de modernització del país, a través d'un ampli ventall de mesures d'acord amb les idees fisiòcrates del moment: la reforma agrària, el foment del comerç i l'impuls a la industrialització a través de la liberalització del mercat, la reorganització de la marina de guerra i la colonització poblacionista. De totes aquestes estratègies, que tenien com a objectiu prioritari la racionalització econòmica i social del país, la més espectacular fou la política de millora urbana, de construcció d'obra pública i de creació de noves ciutats. El govern de Carles III utilitzà tot tipus de mesures per tal d'endagar les millores.

(3) És probable que la idea de la construcció del port i de la nova vila, tal com assenyala Lucas BERTRAN, hagi de buscar-se a les recomanacions de Jerónimo de Urtaiz que després d'analitzar els problemes econòmics nacionals va fer propostes que van tenir gran influència sobre les reformes que s'endagaren posteriorment. Aquest text -des de Ferran VI fins a Carles IV- es convertí quasi en programa oficial d'obres dels diferents reis.
En el cas concret de la badia dels Alfacs, el programa d'obres realitzat pel rei respon a les seves recomanacions: - aprofitar el port natural dels Alfacs pel comerç i la milícia; -construir unes noves drassanes;- millorar la conca del riu Ebre per tal de convertir-lo en un riu navegable i en una de les infrastructures principals de cara al transport de mercaderies.
Però, a més a més, Carles III emprèn una política

de foment del cultiu d'arròs en els camps del Montsià, abolit des de temps anteriors per causa del paludisme, per tal de fer del nou port el centre d'una productiva zona agrícola.
Aquest ambiciós programa, que pretén la reestructuració física de tot el territori dels Alfacs, té com a soport la creació d'una nova ciutat.

(4) La construcció i desenvolupament de la ciutat de Sant Carles estan detalladament descrits a la Tesi Doctoral de J.OLIVERES SAMITIER. Nuevas poblaciones en la España de la Ilustración. ETSAB. 1983.

(5) En el moment en que es plantejà aquest conjunt d'obres, a la Ràpita sols existia un edifici, la casa de l'Aduana. El port, havia estat escenari d'importants esdeveniments: la sortida de l'expedició de Alfons V a Nàpols, i l'expulsió el 1610 dels moriscs.
La primera obra important que es realitzà fou la canalització de l'Ebre, que no s'acabà fins cent anys més tard.
L'autorització el 1778 per comerciar amb Amèrica obrí noves perspectives als ports catalans. Amb el consegüent augment del tràfic de mercaderies, s'iniciaren obres de millora del port i la seva fortificació.
Es projectà una Bateria de Defensa annexe a la torre de la Ràpita existent, coneguda avui com el Castell i seu del mercat principal.
La injecció de població que comportaren les obres del port i bateria, i la importància que es preveia tindria el port, va fer que des de diferents instàncies es reclamés la construcció d'una ciutat.

(6) Projecte de Reforma i Millora de la Plaça. Estanislau Roca, arquitecte.

Bibliografia:
MADOZ, Pascual. Catalunya al Diccionaro geográfico de Pascual Madoz, Pàg. 248. Altre Bibliografia.
BEGUER, M. El Real Monasterio de la Ràpita. Tortosa 1948.
GRAU SORRIBES .El Montsià. Estructura i dinàmica socio-econòmica. Barcelona, 1982.
PASSOY, I. San Carlos de la Ràpita en el tiempo. SCR. Edita Jordi Dassay.
MILLAN, L. Presencia de la Ràpita.

PLACES DE FORMACIO MEDIEVAL.

Balaguer. El Mercadal.

Vic. El Mercadal.

Reus. El Mercadal.

Banyoles. Major.

Sta.Coloma de Queralt. Major.

Amer. El Mercadal.

Prades. Major.

Igualada. Major.

Manresa. Major.

Mora d'Ebre. Major.

Falset. La Quartera.

Puigcerdà. Cabrinetti.

Santa Pau. Major.

Perelada. Major.

Castelló d'Empúries. Jaume I.

Cambrils. D'Espanya.

Bagà. Major.

Monells. Major.

Besalú. Major.

Pont de Suert. Mercadal.

Torroella de Montgrí. Major.

Albi. Major.

Guissona. Major.

Talarn. Dr.Sivilla.

Calaf. Major.

Valls. Del Blat.

Sant Joan de les Abadesses. Major.

Valls. De l'Oli.

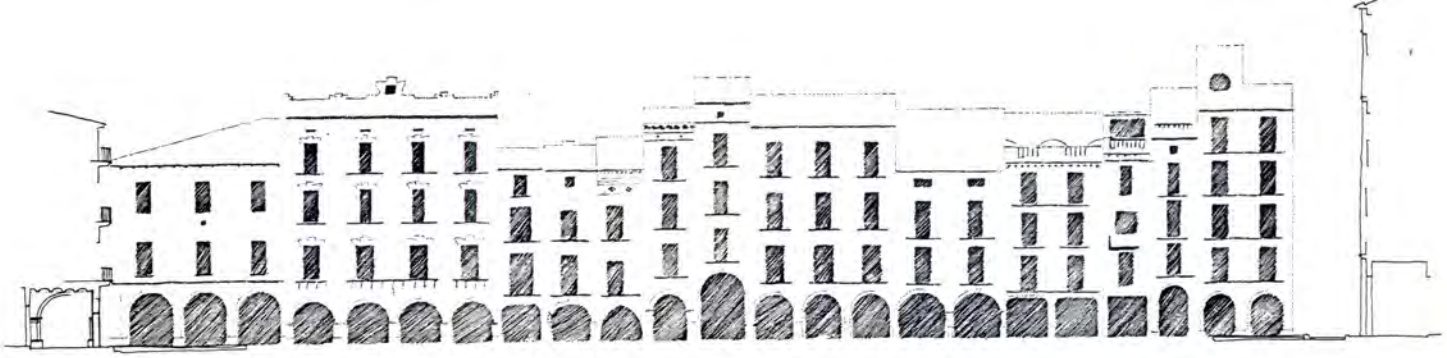

Balaguer. Mercadal **95x75** **7125 m2**

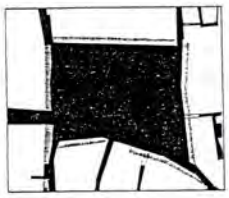

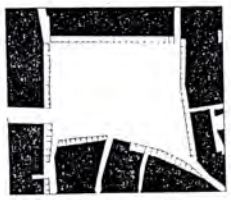

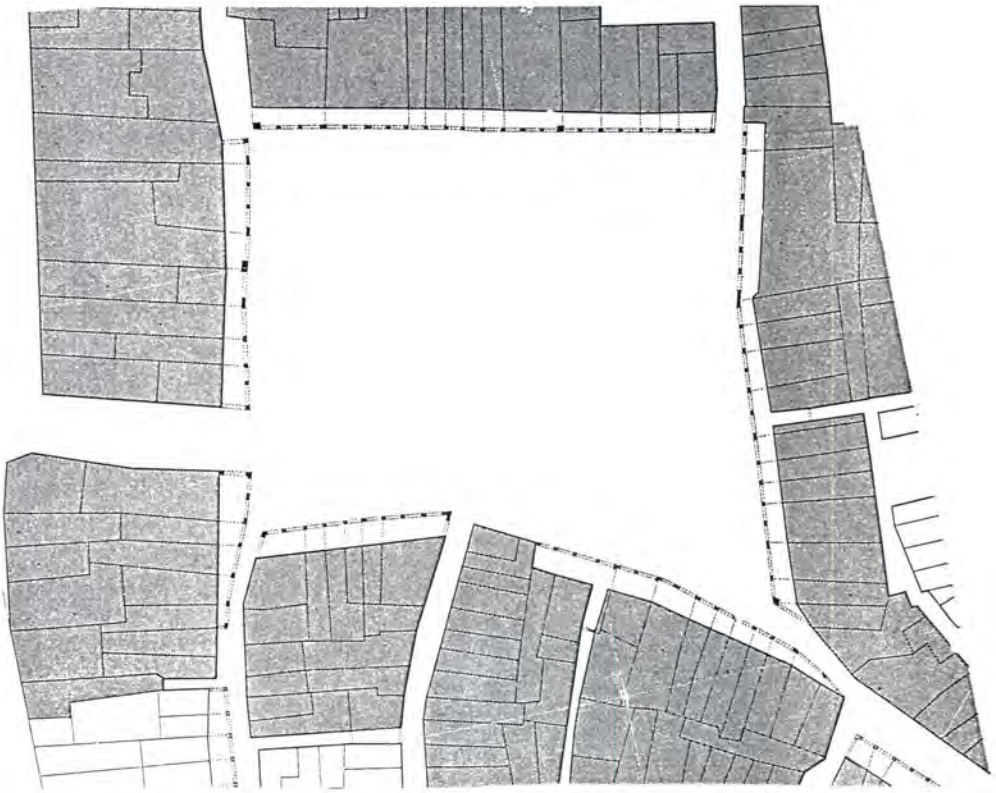

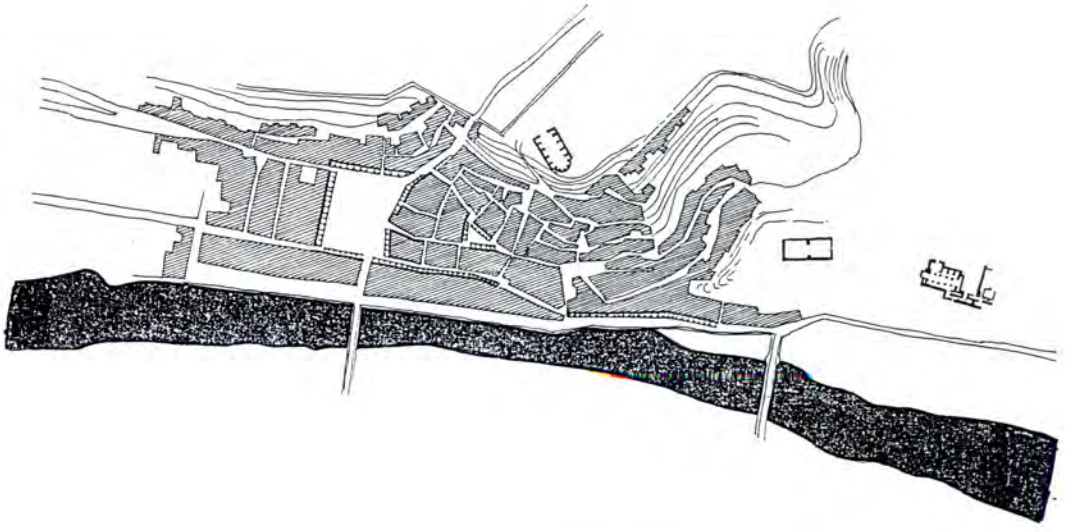

EL MERCADAL.
BALAGUER.
Segles XIII i XIV.

La ciutat, amb 13.014 habitants aglomerats (1991), centre comarcal de la Noguera, es troba a la vora dreta del Segre, al peu dels darrers plecs subpirinencs. Té un mercat tres dies per setmana, el més important dels de peu de muntanya a la Catalunya occidental.

El Mercadal de Balaguer és la plaça porticada medieval més gran de Catalunya. Amb una superfície d'uns 7000 m2, i amb una forma sensiblement rectangular, és envoltada per una porxada desigual a gairebé tot el seu perímetre. La plaça té molts arcs, setanta-dos, de mides i formes diferents, que fan possible l'adaptació de les cases a la pendent accentuada de la plaça.

La proporció alçada-amplada, d'1 és a 4,5, fa que el seu terra, inclinat, prengui un gran protagonisme (1).

A la plaça, on dissabtes s'hi fa mercat, hi ha tot el que és més important de Balaguer: l'Ajuntament, el cinema, els millors bars de la comarca, les pastisseries, les millors botigues de roba i de menjar, i també els bancs. L'espai, gaudeix d'una bona assolellada en tota la seva superfície.

Posició

La posició de la plaça respecte al conjunt de la ciutat és excepcional (2): el Mercadal és l'espai pont, l'enllaç de la ciutat antiga amb els nous

creixements a la riba esquerra del Segre. Tota la relació entre les dues parts d'aquesta ciutat, model paradigmàtic de ciutat dual a Catalunya (3), es produiex a través de la plaça.

És, també, l'espai que separa i delimita el barri format al peu del Castell, entorn de l'església de Sant Salvador, dels altres barris de formació posterior, al segle XV, ocupats principalment per la població jueva.

Important, i definidor de la fesomia i magnificència de la plaça, és la seva relació amb els elements geogràfics que han estat tan importants en la configuració de la ciutat: la muntanya, a les esquenes, i el riu Segre, element fonamental en la localització precisa de la ciutat.

L'església gòtica de Santa Maria, a la falda de la muntanya, es fa present des de qualsevol punt de la plaça, fent que l'espai sembli, per contrast, més urbà encara. El riu, en canvi, queda separat de la plaça per una fila de cases, que protegeixen l'espai buit dels vents i de l'excessiva exposició (4). Les cases que, mirant al riu, gaudeixen d'una posició privilegiada, ordenen una façana llarga i homogènia -que, en alguns trams, és porticada en planta baixa- i que defineix la façana de la ciutat des dels accessos per l'est.

Les parts de ciutat que delimita el buit de la plaça són molt diferents de forma i ordenació: Al

nord, hi ha tota la ciutat antiga apretada amb carrers estrets i discontinus, formada entorn del castell i seguint carrers irregulars, de traçat paral.lel al riu i adaptats a la topografia. Al sud s'organitza la ciutat de nou traçat regular formada als segles XIV i XV. En sentit oest i est, només una illa de cases estreta separa la plaça del riu i de la muntanya, i queda així encaixada entre aquests poderosos elements geogràfics.

Forma

La directriu principal de la plaça s'estableix seguint el pendent natural i, per tant, en direcció oposada a la de la forma que pren la ciutat, allargassada entre el riu i la muralla, sobre les terrasses del marge dret del Segre, i recolzades en els antics camins a Lleida i a Tremp.

La plaça, amb la façana més llarga en direcció perpendicular al riu, interromp quasi tot el teixit edificat -la seva amplada ocupa 3/4 parts del gruix total de la ciutat al marge dret-, i accentua les diferències entre les dues parts de la ciutat antiga. D'una banda, separa les parcel.les irregulars i estretes de la cara nord de les parcel.les, també estretes però regulars, del barri al sud; de l'altra, les parcel.les a redós de la muntanya de les més amples vora el riu.

Origen

de l'espai

Com tantes places de formació medieval, el seu origen és el mercat, que s'establí a partir de la conquesta, autoritzat per diferents cartes de franquícia.

La seva importància és deguda a la posició estratègica de Balaguer, en el punt de contacte de la muntanya ribagorçana i el pla, a la vora del Segre, i en un punt d'encreuament dels camins més importants de la comarca: el del camí que, des de l'Aragó, es dirigeix a Barcelona, i el que, perpendicular a aquest, es dirigeix a l'Alta Muntanya. Aquesta posició justifica i fa crèixer el mercat en una zona que, ja en temps d'ocupació musulmana, havia estat un veritable oasi hortícola, gràcies a la construcció de sèquies: la del Cub -que surt de Gerb i arriba fins Menarguens- i la de Montfar; amb elles es regaven vuit o deu quilòmetres de terra, a banda i banda del riu (5).

És a partir de l'expulsió dels musulmans i dels intents de repoblació continuats dels diferents comtes, que sorgí la ciutat baixa, al voltant de l'església de Sant Salvador - antiga mesquita de Avinomia-. Aquest primer nucli, a peu del castell, continuà creixent, a partir de l'eix del carrer Major, fins al segle XIV, quan la població jueva va ser obligada a establir-se en un barri separat (6). El nou barri, format al sud de la vila, deixava un buit que el separava del nucli entorn

de l'església de Sant Salvador i de la placeta del Pou. Aquest buit, espai neutre de transició entre dues comunitats, que servirà per a fer el mercat cristià -els dissabtes- i el jueu -els dimarts-, serà l'origen del Mercadal.

És en aquest moment, a finals del segle XIV, quan la ciutat comptava amb uns 1500 habitants, que l'esplanada, ja usada per mercat, començà a formalitzar-se com a plaça definida per un contorn de cases en continu perimetral.

La urbanització de la part de l'est es va fer a partir dels carrers de Llevant i Miracle -que segueixen la traça del canal paral.lel al riu- . La part a ponent va crèixer a partir del carrer del Barri Nou - el carrer superior que ordena el nou barri- i del carrer de la Bolera, que defineix el primer precinte anant a buscar la porta de la muralla. La geometria del traçat del nou barri, amb illes gairebé rectangulars muntades sobre un traçat de carrers perpendiculars al canal, explica la quasi perpendicularitat de les façanes sud i est. La plaça se'ns manifesta, doncs, en l'espai pressionat pel primer assentament cristià vora l'antiga mesquita que -sembla- ha fet flexionar la seva geometria, abombant la cara nord.

Reformes

La construcció del Pont Nou, el 1942, quan ja havia arribat el ferrocarril i la ciutat s'havia estès a l'altre banda del Segre, va ser motiu de transformació de la plaça. Un ampli carrer recte

obrí la cara est -aprofitant un petit carrer existent i esbotzà- el continu de cases que donen façana al riu i així s'enllaçava l'espai del mercat amb el barri de l'estació i amb tots els creixements que s'havien produït a partir dels anys 30' al marge esquerra del Segre.

És aquesta la darrera intervenció important que ha sofert la plaça i la que més ha canviat el seu caràcter, fent-ne el "cap" de pont i atorgant-li una centralitat, respecte a la ciutat actual, que d'altra manera no tindria. L'esbotzament de l'angle est ha enllaçant la plaça amb les noves infrastructures i comunicacions; que ha fet de l'espai quiet de la plaça un punt d'enllaç estructural de la ciutat.

Façanes

El més característic de la plaça són les porxades que l'envolten. L'absència de normatives estrictes, que regulessin paràmetres i mides dels edificis, va permetre una gran varietat en les façanes i molts tipus d'arcs diferents que, en qualsevol cas, no trenquen la unitat de l'espai i li donen un caràcter molt viu. La plaça, efectivament, s'ha construït per parcel.les, casa per casa. Cases d'un, dos ó tres arcs, prou estretes per no produir conflictes amb el pendent i que, per tant, es posen bé sobre el terreny.

L'alçada dels edificis és variable, de 15 a 18 metres, la qual cosa fa possible que cada casa s'amotlli a l'espai sense mantenir altures

homogènies.

Parcel.les

Les cobertes no poden mantenir un nivell horitzontal i unitari sense modificar la topografia de la plaça, i el salt d'altures s'escau a cada parcel.la. És per això que l'amplada parcel.lària esdevé un dels problemes principals actualment, quan construccions noves agrupen més d'una parcel.la i modifiquen el perfil dentat de l'espai. Aquest perfil es correspon amb el dels arcs, que tenen altures, amplades i formes distintes, i que creen un festó ondulat i airós a tot el voltant.

La rígida geometria dels edificis nous s'adapta amb més dificultat a aquesta situació preexistent. La plaça no té cap llenguatge unitari ni homogeni. L'arquitectura de les seves façanes és irregular, i, en la majoria de casos, irrellevant. Ara bé, la disposició de les diferents cases sobre el terra, la regularitat en les proporcions de finestres i en les proporcions de buit i ple de les façanes -que tenen la planta porxada i tres plantes superiors- així com el ritme trencat del parcel.lari (7), és això, tot plegat, allò que dóna interès als seus quatre fronts.

Cadascuna de les cares de la plaça és una composició de diferents façanes juxtaposades, amb una proporció vertical -que ressalta el fet que no tinguin altures constants-, i alhora bastant

semblants; encara més quan el temps ha anat homogeneïtzant i esborrant les diferències. Aquesta composició, que té en la seqüència i en el ritme cavalcat un dels elements claus, és el que, potser, fa que l'espai sembli encara més gran, i, alhora, manté el perímetre en un equilibri molt més fràgil.

El gran espai de la plaça, amb un pendent del 2% al 5%, que la converteix en un lleuger pla inclinat que desaigua cap al riu, contrasta amb la trama menuda i irregular dels carrers de la ciutat antiga. La plaça ocupa un espai corresponent a 1/5 part de la superfície de la ciutat en el moment de la seva formalització. Aquesta desproporció entre espai lliure i espai ocupat, a Balaguer, sols pot explicar-se per dos motius: per la importància del mercat, però també pel seu caràcter d'espai frontera entre dues comunitats amb funcionament independent.

Usos

Els orígens del Mercadal, però també la seva forma, pendent i posició respecte a les parts de la ciutat, i respecte a tota la zona de mercat que atrau, ens diuen molt de la manera que s'utilitza aquesta plaça. Al Mercadal de Balaguer sempre hi ha gent que hi dóna voltes, i és el punt de reunió de tota la ciutat. La porxada fa d'escenari i acompanya aquest continu moviment i activitat.
La bellesa de la plaça la garanteix la seva

grandària, la seva situació abrigada, quasi encaixada respecte als vents i respecte al riu, i el seu ús intens i barrejat, que no ha manllevat cap altre espai i que fa del Mercadal el centre indiscutible de la ciutat.

(1) "Existe en el centro de la ciudad una plaza mayor llamada del Mercadal, de figura cuadrilonga, con 405 pies de longitud, y 306 pies de latitud, circuida de soportales, alrededor de la que se encuentran los edificios más vistosos de la población; y en varios puntos otras plazuelas ...", La precisa descripció de Pascual MADOZ, és encara vàlida actualment, quan la plaça no ha variat de mides, forma i proporcions des del moment de la seva formació.
MADOZ, Pascual. Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España.

(2) Malgrat els seus orígens ibèrics i els indicis de la presència romana a Balaguer, és a partir de l'establiment dels sarraïns quan la vila pren una notable importància. L'any 897 es construeix el castell, i més tard, el palau del governador. Les fortificacions tenien dues funcions bàsiques: d'una banda, protegir Lleida dels atacs dels cristians i, de l'altra, defensar-se de les disputes amb el poder central. La ciutat de Balaguer té una posició estratègica, car serveix de punt d'enllaç i es desenvolupa al voltant dels tres castells que s'hi estableixen: el principal de la Suda, el d'Alcoràs i el de Gerundel.la. La conquesta d'aquests territoris fou difícil i la repoblació durà molt temps. Tal com assenyala Font i Rius "La antigua e importante fortaleza de Balaguer sobre el Segre, erigida por los caudillos sarracenos de Lérida, a fines del siglo IX, había quedado en primera línea después de la gran empresa de reconquista de las tierras urgelenses llevada a cabo por el conde Ermengol IV hacia 1080. Pero su magnífica posición estratégica hizo áspera y prolongada la obra de su definitiva incorporación a los dominios cristianos".
FONT I RIUS, Josep Mª. Cartas de población y franquicia de Cataluña I Textes, pàg 717.

(3) La ciutat de Balaguer serveix per a exemplificar el model de ciutat dual, és a dir, les ciutats que són "resultat de la suma de dues àrees, diferents en llur morfologia interna però molt pròximes en l'espai, de tal manera que estableixen llur única relació espacial a través de l'element d'infrastructura que, de fet, les relliga entre elles i amb altres nuclis del territori".
BARBA, Rosa. "La forma de les ciutats catalanes". Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme. Extra nº 1, 1981.

(4) La relació amb el Segre és semblant a la que té la plaça del Mercadal de Girona amb el riu Onyar. El riu Segre, situat a una cota més baixa no ha produït a la ciutat les riuades de l'Onyar al seu pas per Girona, fins fa relativament pocs anys.

(5) La reconquesta durà molts anys: iniciada pel comte Ermengol el 1082, no va ser fins 1105-1106 que es va fer definitiva la possessió de la ciutat i s'emprengué el repoblament. En tot cas, fou la reconquesta de LLeida, a partir de 1149-1150, la que, de forma decisiva, contribuí a la reorganització de Balaguer, lliure de l'amenaça d'aquell important centre musulmà. Les cartes de franquícia es succeiren, per tal de facilitar la repoblació. La primera carta és de 1118, del comte Ermengol, que atrau l'assentament de 27 famílies; segueixen cartes de franquícia dels anys 1174, 1231, i 1236, concedides pel Rei Jaume I, i la darrera l'any 1314. La carta de l'any 1174 garanteix l'ordre i l'exempció dels mals usos i concedeix el privilegi de fer mercat, que quedà fixat els dissabtes. Més tard, el 1228, Jaume I concedí altres privilegis a la ciutat per l'ús de les aigües del riu Segre, per ampliació del mercat i fires.
La institucionalització del règim municipal i l'establiment de mercats i fires contribuiren a la prosperitat de Balaguer. L'any 1174, es creà el mercat dels dissabtes, i la fira de Sant Bartomeu és també del segle XII. El 1387 s'autoritzà el mercat dels dimecres. Els revenedors i els marxants ambulants s'establien ja al Mercadal, tal com assenyalen les "Ordinacions antigues".
CARRERES CANDI, Ordinacions antigues, XII Pàg. 376-380, 419-423, 520-533.citat a FONT i RIUS op. cit.

(6) Els jueus que vivien a la ciutat des del segle X, i que formaven part dels primers repobladors, hagueren d'instal.lar-se a les afores el 1330, després de l'expulsió d'Alfons el Benigne. S'establiren així als carrers de Bonaire, de la Botera i del Miracle. Tenien, en aquell moment govern propi, amb rabins, procurador i secretari.

(7) El Mercadal de Balaguer és, probablement, la plaça a on hi aboquen més parcel.les, en relació a la seva superfície. Això és degut a la seva forma, però, sobretot, a la proporció estreta i allargada de les parcel.les, que mantenen proporcions suburbanes, sense canviar les mides quan tenen façana a la plaça.

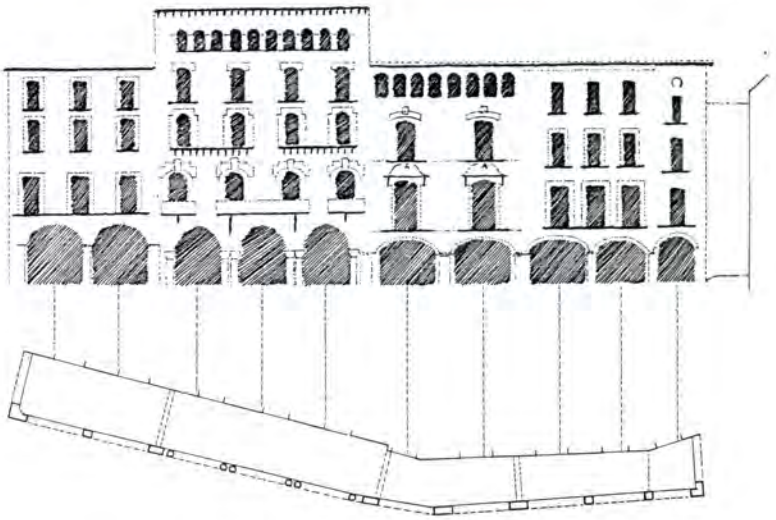

Vic. Mercadal **85x78** **6630 m2**

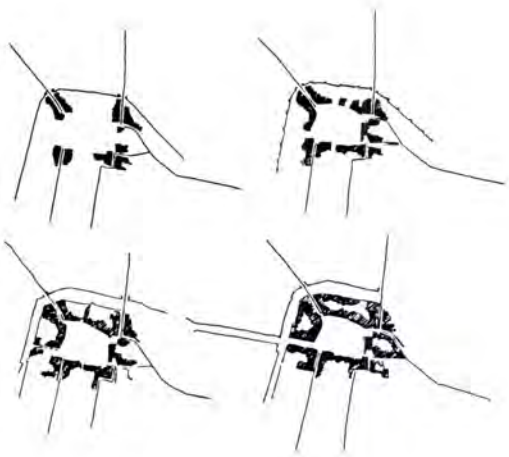

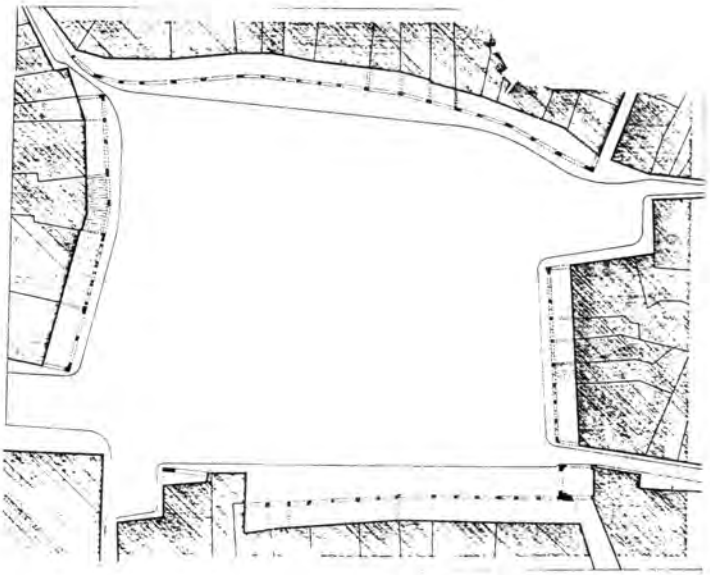

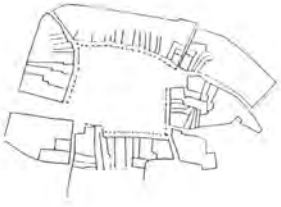

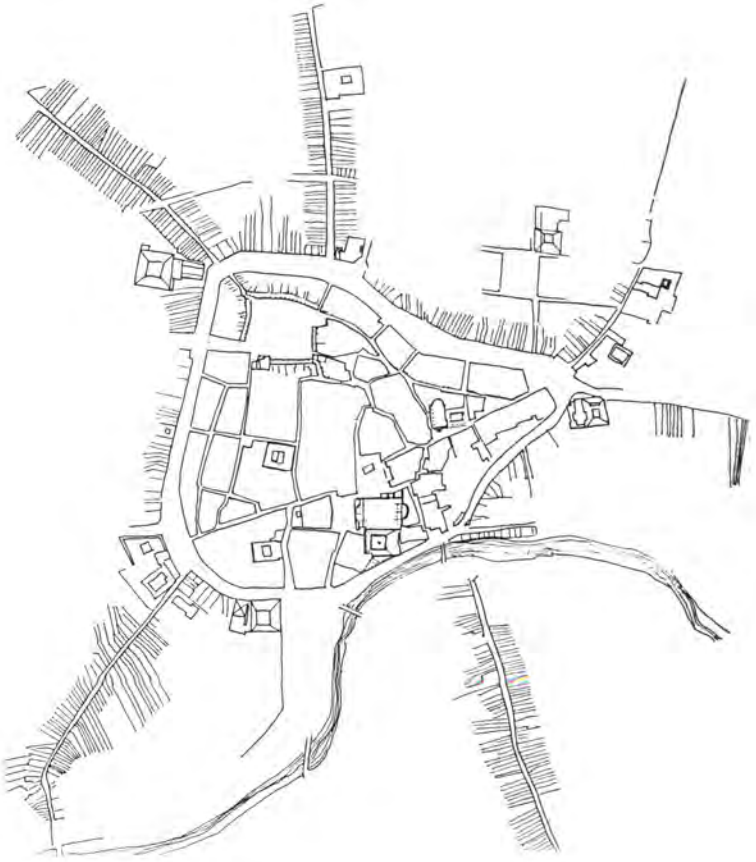

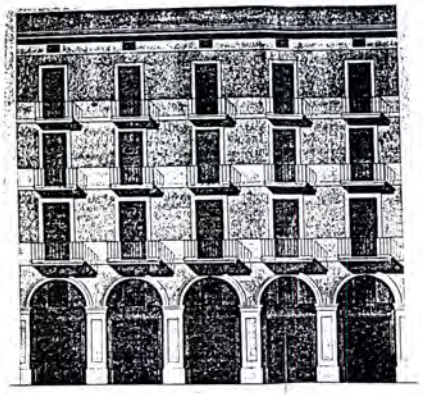

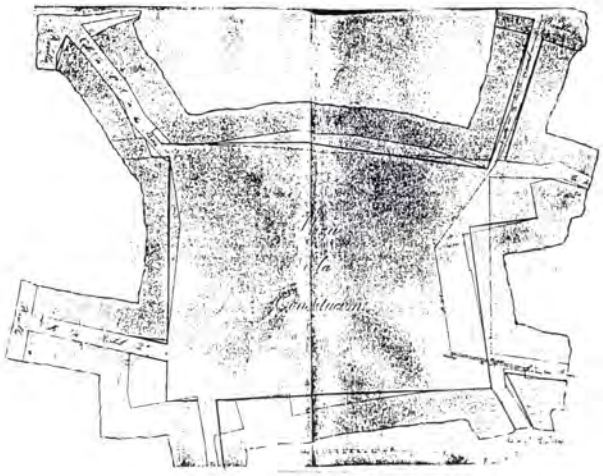

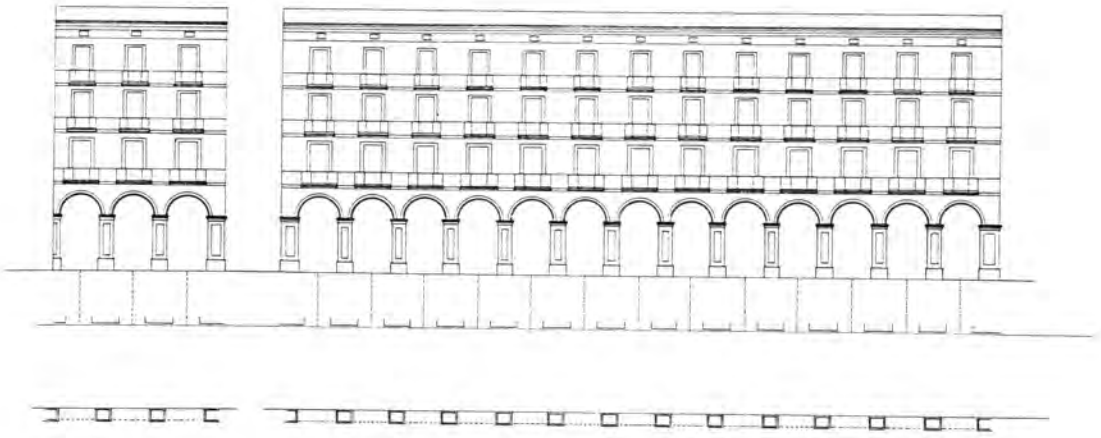

EL MERCADAL.
VIC.
Segles XII i XIII.

La ciutat, amb 29.165 habitants aglomerats (1991), és cap del bisbat de Vic i dels antics comtats d'Osona i vegueria i corregiment de Vic; centre comarcal de l'Osona. És situada al centre de la plana de Vic, i extesa en la seva major part al marge esquerra del riu Mèder, poc abans de la seva confluència amb el riu Gurri.

El Mercadal de Vic és la millor plaça porxada millor.

És una de les places més importants per molts motius: per la grandiositat de l'espai i per la seva regularitat, per l'arquitectura de les seves façanes, per l'ús intens que en ella s'hi desenvolupa des de fa vuit segles i pel seu caràcter com a centre de mercat.

El Mercadal és el símbol del que hi ha de més important a la comarca de l'Osona: el lloc solemne de les relacions comercials i de l'intercanvi de mercaderies de la plana (1).

Origen de l'espai

Efectivament, és l'existència secular d'un mercat a camp ras, un dels més importants de Catalunya, el que ha originat la plaça. Però ha estat la modulació pacient, també al llarg de molt segles, el que ha anat transformant el buit original en un espai regular, amb un perímetre de cases que l'envolten i que tanquen relativament la gran

esplanada. Ha estat,en definitiva, la intervenció sobreposada i artificial en l'espai públic més important de la comarca, el que ha fet del Mercadal una plaça exquisida; el conjunt arquitectònic més important de l'Osona.

"El Mercadal originà la plaça. És a dir, atragué a poc a poc la fixació del comerç ambulant en l'alineació d'edificis que s'arrengleraren en l'ample quadrilàter del seu immens perímetre. Els primers llocs de sopluig en motivaren les voltes i la menestralia bastí al seu redós les contruccions destinades a estatges i obradors, on es manufacturaren els productes a intercanviar amb els que procedien del camp, primerament i en temps remots en espècie, i més tard sota el signe monetari d'equivalència" (2).

El Mercadal té, en dies de mercat una activitat desenfrenada, més color que cap altre placa. Sembla fins i tot que el seu contorn s'eixampli. Però l'interès arquitectònic de l'espai el percibim quan no hi ha activitat; quan aquest sembla que s'aturi, malgrat els cotxes que hi passen, malgrat que els comerços del perímetre continuin en plena activitat. Perquè el Mercadal és alhora la plaça més buida de Catalunya, la que té menys entorpiments, la que més conserva el caràcter medieval (3); amb absència de tants elements que en moltes places omplen inútilment l'espai central.

Mida i

Forma

L'ampli espai de la plaça, de 6700 m2, i la seva forma de quadrilàter quasi perfecte de 78 x 85m, tenen l'origen en l'activitat de la ciutat, el centre, encara avui, d'una comarca rica i heterogènia (4); i per tant en la necessitat d'un lloc privilegiat i espaiós per l'intercanvi de mercaderies al llarg del segles: "Només el temps ha canviat el caràcter dels edificis, la finalitat de les construccions i la silueta de les seves teulades. Però no ha immutat mai la seva funció, que cap vigatà no s'atreviria a esmenar per respecte a l'essència mateixa que condiciona la seva manera d'ésser, imposant, insubstituïble" (5).

Posició

La posició de la ciutat al centre de la plana, en el lloc d'encreuament de la Strata Francisca- el camí que enllaçava amb la Garrotxa a través de les Guilleries i la Via Mil.lenària - el camí cap a França des de la ciutat de Barcelona, li conferí una capitalitat que ha durat 10 segles.

La configuració radial de la xarxa de camins ha estat molt important per al reforçament de la capitalitat de Vic. Aquesta xarxa reflexa,encara actualment,l'estructura territorial dels segles IX i X. Estructura que constituí el vertader suport a la relació entre els diferents assentaments, alguns de nova creació, altres pervivència de

l'època romana.

La disposició dels eixos de comunicació formant un conjunt de trajectòries encreuades amb centre a Vic "constitueixen actualment una de les característiques morfològiques més importants de la plana, ..., que a la vegada van condicionar i estructurar fortament el creixement... En el cas concret de la ciutat de Vic, caldria remarcar que, el factor posicional al mig de la plana i en un lloc de pas obligat entre Barcelona i França, li conferiren una situació de privilegi dins d'aquesta xarxa de camins existents" (6).

Origen de l'espai

L'espai que ocupa la plaça correspon, probablement, a l'antic fòrum romà (7).

El seu perímetre es formalitzà al llarg dels segles X i XI, i a partir de la repoblació de la comarca arrassada que realitzà el comte Guifré el Pelós. El comte re-fundà la ciutat, establint la primera organització física de la antiga Ausa que es reconstruí entorn de dos centres: el Castell i la Catedral.

Es bastí primer una important torre militar, com a nou centre del comtat, en l'emplaçament de l'antic temple romà i aprofitant-ne les seves runes; i es cediren els terrenys més plans, a prop del riu Mader, per tal d'edificar-hi una catedral.

Els dos nuclis, que més tard esdevindran municipis independents, que creixen entorn d'aquests dos

centres, tenen en el Mercadal el seu punt d'unió i de segregació alhora. Durant tres segles la ciutat anà creixent organitzant-se entorn de les dues partides judicials -la comtal i l'episcopal (8).
La jurisdicció episcopal fou cedida al rei l'any 1315, la dels comtes de Montcada més de cent anys més tard el 1450; any en el que ambdues es fonen en un sol municipi (9).
Les dues parts es troben ja al segle XI reunides dins d'un mateix cercle de muralles, i organitzen el seu creixement en direcció al Mercadal, l'espai neutre i del comerç.
Les muralles encerclen tota la zona edificada, i defineixen els portals que faran possible l'enllaç amb els camins de sortida de la ciutat -que configuraran més tard la seva estructura radial, fent de Vic l'exemple paradigmàtic de ciutat radial - (10). Des de la plaça s'accedeix directament als portals de Manlleu i al de Gurb, i també a les rondes de muralles. La plaça, punt de concentració i d'enllaç de tots aquests eixos, manté de totes maneres un relatiu tancament i allunyament respecte al tràfic.

La portada d'aigües a la ciutat i la construcció de fonts i abeuradors modifiquen considerablement la vida ciutadana. Al llarg del segle XVI es realitzen, a més , importants millores en la urbanització.
La portada d'aigües, l'any 1447, va fer possible

la instal.lació de diverses fonts: una font monumental al Mercadal i altres més petites a les altres places de la ciutat: a la plaça nova, a la Vella, a la de la Catedral i una altre al carrer de la Riera (11).

Forma i Traçat

Tot i que la forma del perímetre en planta no hagi variat substancialment, sí ho han fet les façanes i els diferents edificis que hi aboquen. La seva forma és més sinuosa a les façanes que donen l'esquena a les cases sobre la muralla, i més recte a les altres dues.

El perímetre està tallat pels sis carrers que hi accedeixen, molt pocs si tenim en compte la gran superfície de la plaça, però molt importants, en canvi, perquè són els que traben aquest espai amb la ciutat i amb la comarca. Són els carrers de Sant Cristòfol i el de les Neus ,que donen accés als portals de Manlleu i de Gurb respectivament; el carrer de la Riera d'enllaç amb la part més baixa de la vila, tangent a l'antiga casa del Pallol; el carrer dels Argenters, principal carrer comercial i on s'instal.laren els primers tallers i que comunica amb la part del castell més elevada; i els carrers de la Ciutat i de les Carnisseries que, a banda i banda de la LLotja,van a buscar el forat de les placetes del Pes i Nova. El de Verdaguer és un carrer nou que obre la plaça cap al nou barri de

l'Estació i que substitueix a l'antic carrer d'Isabel II.

Ordenança

Segle XIII

La primera norma coneguda per a la construcció de la plaça és del segle XIII. S'aconsella en aquell moment de construir voltes a les cases de manera que "...Hi pogués passar un home muntat a cavall,".

Són les primeres normes que defineixen les altures i amplades mínimes dels porxos, i que algunes ciutats estableixen per tal de regular els passos i l'edificació alhora.

En el cas de la ciutat de Vic, és per aquesta primeríssima norma que la plaça té unes arcades d'alçària bastant major a la d'altres places medievals catalanes.

En aquest moment, les edificacions que la limiten són les cases amb horts de planta baixa i pis, que defineixen les façanes nord i ponent, i la Llotja per administració del gra i la palla -el Pallol- a l'embocadura del carrer de la Riera. "En l'espai que forma la placeta a l'embocadura del carrer dels Argenters hi havia una torre, que assenyalava la jurisdicció dels Montcada, que comprenia totes les voltes de Llevant. A l'extrem diagonalment oposat forma un altre espai refós, precedit de l'actual casa Merinos, amb la casa veïna, que surt enfora, substituint l'edifici del Pallol, o

administració Municipal,..., a l'entrada del carrer de la Riera i tancada a ponent per les cases que passaven a originar les voltes d'aquell sector." (12)

Així el Mercadal tenia dos façanes sòlides i amb una definició bastant precisa de l'alineació, les que corresponien als límits de les jurisdiccions de Montcada i del Bisbat. Les altres dues façanes, les d'esquenes a les muralles, eren més imprecises.

El Mercadal va estar ocupat per construccions permanents durant alguns segles, i després s'en deslliurà definitivament. L'espai de la plaça quedava envaït pels coberts i altres construccions permanents ,fins a principis del segle XVII. Concretament el 1620 s'eliminaren les parades fixes i es netejà la plaça (13).

Les cases que l'envoltaven, imaginem guanyaren, no sols vistes i exposició al sol i al carrer, sinó que també aconseguiren millor ventilació. És a partir d'aquest moment que les cases comencen a renovar-se i a embellir les seves façanes.

Façanes

Les façanes de la plaça són el resum de diferents moments arquitectònics: hi trobem cases gòtiques, exemples de modernisme, i nombroses cases del segle XVIII, construïdes amb materials nobles i obrats. La primera renovació arquitectònica consisteix en la introducció del segon pis i la

transformació dels elements compositius de façana. Apareixen els primers finestrals gòtics, els amplis portals amb volta, les galeries corregudes sota l'ampli ràfec de la teulada, i es vesteixen amb motllures algunes de les finestres existents.

Ordenança de 1790

En aquest moment es construeixen i s'amplien nombrosos edificis a les façanes sud i ponent, característics per la seva uniformitat d'alçades; i s'introdueixen també balcons, protegits per baranes de ferro, a les cases existents. El 1790 es posà en funcionament una ordenança municipal que obligava a posar baranes i més tard un acord que obligava a prescindir de les barbacanes i a substituir-les (14).

Les millors cases de la plaça, refan la seva façana i es defineix el caràcter majestuós que sempre més tindrà el Mercadal, el lloc a on es construiran les cases millors de Vic.

L'ampliació de la Casa Consistorial, el 1670, suposà una important transformació per l'angle sud-est. L'edifici s'amplià amb una torre que tanca visualment el forat de la plaça del Pa i de la del Pes, tot donant una nova fesomia a la plaça. Per primer cop, un edifici públic, no vinculat exclusivament al comerç, té façana a la plaça. L'Ajuntament instal.lat sobre la llotja comercial treu el balcó a la plaça sobre un buit

arquejat i cobert amb volta (15). Però el Mercadal continua sent un lloc del mercat i emmarcat per cases particulars. Altres usos institucionals o religiosos són secundaris.

Una descripció precisa de la plaça a principis del XIX i abans de l'arribada del ferrocarril a la ciutat la dóna P. Madoz en el seu Diccionari, sobretot pel que fa al tipus d'edificis i a la seva mida. Es fa especial esment de la nova construcció del Consistori, amb una torre amb rellotge, que treu el balcó a la Plaça, així com del carrer d'Isabel II, avui absorbit pel nou carrer de Verdaguer (16).

Projectes regularització

Durant el segle XIX es realitzaren diverses propostes de millora i arranjament de la plaça. Un primer projecte del mestre d'obres Joan Oms consisteix en la regularització de la plaça a través d'una urbanització regular que delimita un perfecte quadrat central vorejat d'un anell de circulació. Al centre de la plaça es col.loca una font central rodejada de petits arbres formant un cercle. Una segona fila d'arbres més grossos definien el rectangle de circulació perimetral. És aquesta una proposta que podria pensar-se per a qualsevol nova plaça vuitcentista. El projecte elaborat el 1845 no es portà a terme.

Projecte
vuitcentista

L'altre proposta, que tampoc es construí, és molt més curiosa. Es tracta d'un projecte d'arranjament total de la plaça, de les seves façanes i alineacions per tal de convertir-la en un a plaça vuitcentista com les que s'estaven construint a les ciutats importants de Catalunya. El projecte, d'autor desconegut, amb data de 1868 (abril) defineix les noves alineacions per a cadascuna de les cares de la plaça. En la planta es grafia en color groc les alineacions existents, en vermell les alineacions definides pel projectista abans de les reclamacions i en blau la rectificació definitiva que s'acordà en el ple municipal. Les noves façanes a la plaça, regulars i unitàries, segueixen estrictament el model de plaça regular definint estrictament les façanes.

Una porxada en planta baixa que acollirà la planta baixa i l'entresol i tres pisos superiors amb golfes. Una plaça que es pensa regularitzar totalment i que suposava la substitució de la primera crugia de totes les cases a la plaça.

Aquest projecte, s'emmarca en una proposta més general de rectificació de les alineacions de tota la ciutat. Es proposa rectificar les places i quasi tots els carrers importants, per tal de sotmetre'ls a la línea recta i a uniformitat. Sols es van fer algunes rectificacions parcials.

230-2

La confecció d'aquest projecte, en tot cas, podria haver estat el motor de la plaça de Manlleu que durant aquest segle havia absorbit la indústria de la plana i havia experimentat un fort creixement.

Reforma

L'obertura del carrer de Verdaguer per l'angle sud-oest l'any 1910, per tal de comunicar l'espai del mercat amb l'estació del tren és la darrera i més important transformació que ha sofert la plaça al llarg d'aquest segle. El tren, després de discussions llargues, es convingué que es desviés del seu traçat primer per a fer el pas pels sectors que fins el moment havien experimentat menor creixement.

L'estació, inaugurada el 1875, produí, com a altres ciutats, un focus d'activitat i un impuls gran per a la urbanització. L'enllaç amb la plaça, un dels altres punts fonamentals pel funcionament de la ciutat i per la seva pervivència com a capital comarcal, es va fer mitjançant un tall ampli en a les façanes de la plaça: una obertura de dimensions molt grans, com si de l'amplària s'en deduís automàticament la major comunicació i l'eficàcia del nou mitjà de transport i la seva influència benefactora per la ciutat.

En aquest indret era relativament fàcil el nou accés, doncs s'havia obert ja el segle passat el passatge d'Isabel II per tal d'unir la plaça a les Rambles i més tard un carrer, també estret, que deixava una petita illa de cases. Per a la

construcció del carrer de Verdaguer sols fou necessari enderrocar aquesta casa.

Projectat el 1903 per l'arquitecte municipal J. Miquelerena, s'inaugurà el 1910. És aquest l'únic carrer modern que dóna a la plaça, un carrer recte i amb façanes bastant regulars, pensat d'origen pel trànsit de cotxes.

A Vic, la plaça, és el centre de la ciutat; reuneix els principals i millors comerços, els serveis, i és la seu de l'Ajuntament.

Urbanització

L'espai central, com una gran safata, és lliure i buit, sense arbres ni entorpiments. Només quatre fanals sobre el llis terra de sauló, assenyalen les cantonades. Però els dies de mercat, i sobretot, el famós dia del mercat del Ram, es produeix una espectacular transformació: tota la plaça queda ocupada per parades i pels tendals desplegant-se una intensa activitat.

L'endemà la plaça s'atura i reprèn el seu aire majestuós i quiet; l'activitat hi resta altre cop reconduida a l'espai del porxos.

És el color ataronjat del terra el que dóna una llum esmorteïda a la plaça quan no hi passa res al centre, quan tot es desenvolupa sota els porxos, quan fa fred. I és potser per això que és la plaça que més ens recorda les primeres places de braus espanyoles, on el contrast entre activitat i repós és dramàtica.

És per moltes coses que la plaça de Vic és un dels millors espais públics entre tots els de Catalunya: per la seva amplitud, per la diversitat d'usos i funcions que s'hi produeixen, per la riquesa i qualitat dels moments arquitectònics diferents que ens ofereixen les seves magnífiques façanes.

(1) E. Junyent. La ciutat de Vic i la seva història. Ed. Curiel. Barcelona, 1960.

(2) ibid.

(3) Francisco de Zamora assenyala en el seu Diari alguna de les característiques que més li sorprenen de la plaça. Ens interessa la seva descripció per dos motius;perquè són escassísisms els comentaris que fa de la forma dels espais i en concret d'altres places importants de Catalunya i, d'altre banda, perquè la seva descripció és encara actualment prou adequada: "la plaza es muy capaz, y con magníficos soportales, cuyos arcos suponen mucha antiguidad, pretendiendo algunos que la hizo fabricar (en blanc). Me parece que es una arca casi cuadrada, de unos 117 pasos. En ella hay una fuente y se celebra el mercado, hallándose señalados los puestos que deben ocupar los que vienen a vender de fuera con unas hitas de piedra".
Francisco de Zamora. Diario de los Viajes hechos en Cataluña. Ed. Curial. Documents de cultura. Barcelona, 1973.

(4) El sector central de la comarca de l'Osona, al voltant de la ciutat de Vic, és una plana de notables condicions agrícoles, amb un gran nombre de masies i petits nuclis rurals. La regió té en a la seva capital, Vic, el seu centre de mercat i distribució que, alhora, és el seu centre geomètric. Poques regions a Catalunya servirien millor d'exemple per a estudis d'anàlisi locacional com aquesta rica comarca.

(5) E. Junyent. ibid

(6) Notes sobre la formació de la ciutat de Vic. M. Surinyac. Vic, 1982.

(7) "La ciutat de Vic és la successora de la ciutat prerromana d'Ausa, ..., cap de la tribu ibèrica dels Ausetans que es trobaven estesos per les regions muntanyoses que envolten la plana fins al Gironès per les Guilleries. Sotmesa pels romans al començament del segle III aC. La romanització fou afavorida per la construcció de la via romana que des del coll d'Ares anava a Barcelona, ..., el qual des del segle I esdevingué municipi amb funcionaris civils i militars i un temple propi. El segle V ja introduït el cristianisme és forma la diòcesi, amb la catedral vora el temple romà. La invasió islàmica del 718 destruí la ciutat, ..., i acabà de desaparèixer amb la revolta d'Aissó. Es recuperà amb la repoblació empresa pel comte Guifré el Pelós (878) que es reservà la part alta amb el castell, establert al temple romà, i assignà la part baixa a la reconstrucció del centre episcopal, on es formà el vicus que donà nom a la població". Enciclopèdia Catalana. Veu. 234-2

Vic.

(8) "La ciutat episcopal sota la direcció de grans bisbes com Ató i el bisbe Oliva a principis del segle XI, fou un lloc clau en l'expansió dels comtes cap a les serralades de Queralt. El castell fou infeudat als Montcada, que migpartiren la jurisdicció amb els bisbes. Aquesta dualitat fou causa de continuades perturbacions, que decidiren el bisbe Berenguer de Guàrdia a cedir la seva part a Jaume II". E. Junyent.opus cit.

(9) L'àrea que ocupava el territori dels Montcada corresponia a unes 5,8 Ha., l'àrea del territori episcopal unes 8,8 ha.

(10) Aquesta estructura radial que formaren els cinc "dits" (els ravals de cases suburbanes que es formen entorn d'aquests camins de sortida), es recolzà en els edificis religiosos que s'havien bastit fora murs, fixant aquesta xarxa d'enllaç territorial com geometria fonamental de la ciutat.

(11) La descripció que de la plaça fa Zamora, quasi dos segles més tard posa l'èmfasi encara en aquesta font que es situa a centre de la plaça.

(12) E.Junyent, opus cit.

(13) E.Junyent, opus cit.

(14) Surinyach i Pla, Miquel. Pla especial d'arquitectura de les façanes en la part de les Rambles.

(15) En el moment en el que nuclis i ciutats construeixen els primers consistoris és molts cops triat el lloc del mercat, a la plaça. Però el fet de que sigui el consistori el que busqui el lloc a la plaça i no al revés, és un dels trets que més diferencien aquests espais dels seus homòlegs castellans. Poques vegades els ajuntaments consegueixen fer un edifici i una plaça independent dels centres existents.

(16) Madoz, P. Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar. Madrid 1850.
"Forma la ciudad una figura irregular, aunque prescindiendo de algunas calles, en cuanto se prolongan las afueras, su planta parece un paralelógramo rectángulo, cuyos lados mayores dan frente al mediodía el uno, ... En cuanto a las plazas, puede decirse que la mayor de las que conservan nombre de tales desde la más remota antiguidad, no lo merecen realmente, ni por su extensión ni por su figura, pues solo forman una parte algo más ancha de las calles en que están situadas; las verdaderas plazas son dos: la mayor, hoy de la Constitución, y la de los Santos

Mártires, la primera situada en el centro de la ciudad, forma un cuadrángulo rodeado de arcos o soportales; su frente de N. mide 410 palmos catalanes, el de E. 330, el del S. 430 y el del O. 300; sus casas son de antigua construcción pero con buen balconaje de hierro, entre ellas hay algunas más modernas, de regular arquitectura como la de Mussach y Ponsich; en los ángulos que se forma el frente del N. y del O. se ve un grande arco de piedra sobre el cual está el balcón de la Casa de la Ciudad, y encima un reloj colocado sobre una pequeña torre, con la máquina y la campana al aire: para dar comunicación a esta plaza con las Ramblas se abrió el año de 1840 una pequeña calle, de Isabel II, y se empedró perfectamente con piedras de palmo y cuarto en quadro."

Altra bibliografia.
-Junyent,E. La ciutat de Vic i la seva història. Ed Curial.
-SURINYACH i PLA, Miquel. Pla Especial de protecció del patrimoni arquitectònic i natural.
I. Notes sobre la formació de la ciutat. Estudis complementaris.
II.Pla especial d'arquitectura en les façanes de part de les Rambles.
Ajuntament de Vic. Juliol de 1982.
-Plan General de Ordenación Urbana.Información Histórico-Artística 1953-56
-Plan General de Vich. Memoria. Series de crecimiento (planos). Autores:
J.Bonet, L.Carreño, F.Correa, G.Rosales, E.Lluch, T.Pou, M.de Solà-Morales, J.A. Solans. Elaboración 1969-70. Aprobación, abril 1975.
-Revisió del pla general de Vic. Evolució històrica i imatge urbana.
-Arxiu de la ciutat: Francesc Rocafiguera, arxiver.
-Ordenances d'en Gausa de 1945.

Reus El Mercadal **56x52** **2912 m2**

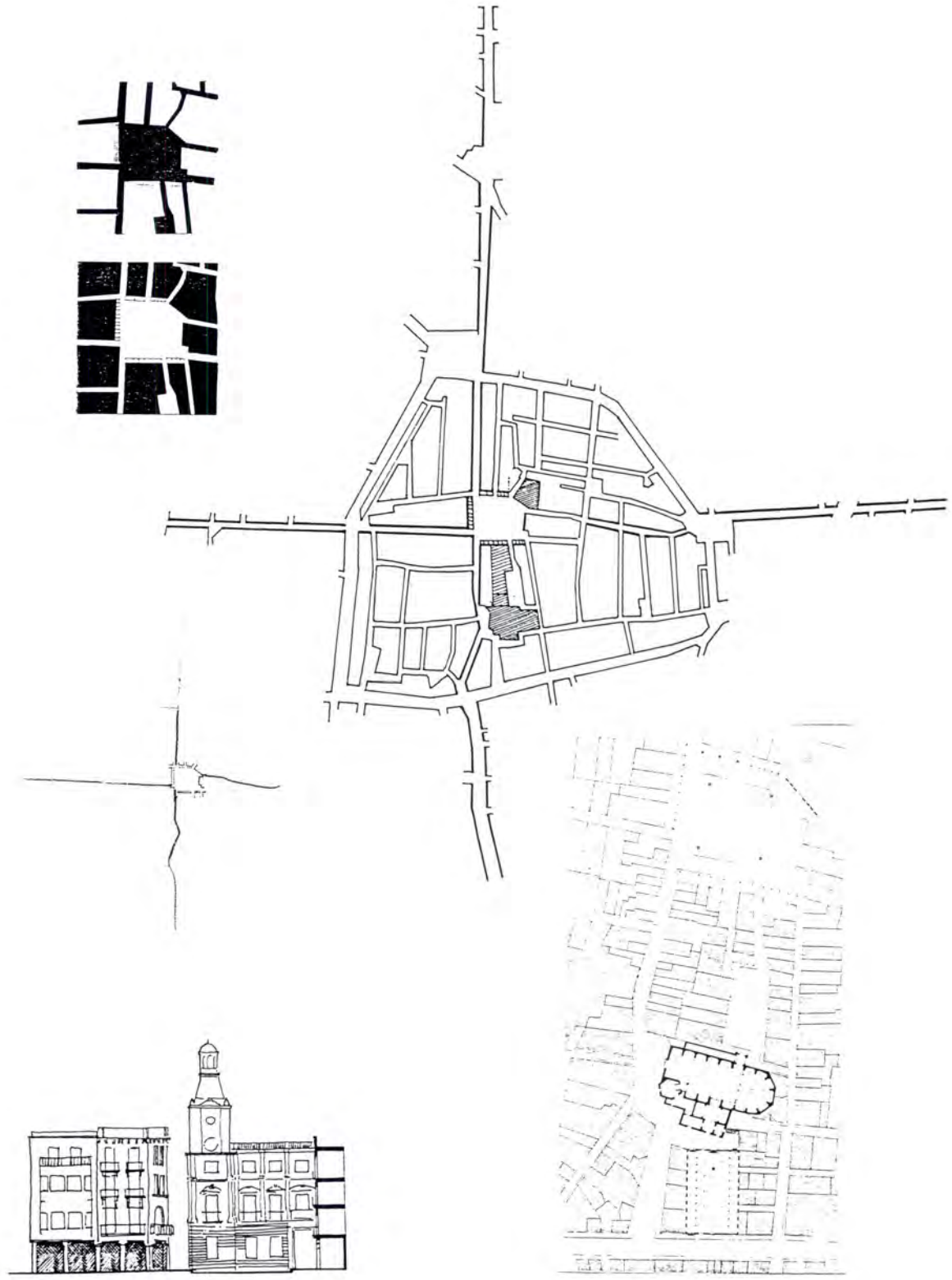

EL MERCADAL, PLAÇA DE LA CONSTITUCIO.
REUS
Segle XIII

El nucli de la vila de Reus, amb 71.711 habitants aglomerats (1991) es situa al centre d'una gran plana on conflueixen els camins principals de la Comarca del Baix Camp.
Es desenvolupà a redós del antic Castell senyorial i de l'església de Santa Maria. Amb el creixement de la vila, es formalitzà l'espai del mercat davant la porta d'armes, tangent a la plaça del Castell front a l'accés principal d'aquest a nord-est. La façana del Castell ocupava així la banda sud del Mercadal, fins que es substití per vivendes a partir del segle XIII. Amb els anys, la plaça d'armes es transformarà en el magnífic Mercadal.

La plaça, d'una superfície d'uns 3.000 metres quadrats, es situa al centre del Reus medieval, en el punt d'encreuament dels dos eixos principals que ordenaren l'extensió de la ciutat durant els segles XII i XIV: els carrers de Monterols i Major i els perpendiculars de Jesús, Mata i de la Galera i Galanes. Tot aquest nucli quedà encerclat per les muralles fins el segle XVIII (1).

Posició

El Mercadal de Reus és una plaça gran, de forma pentagonal, que s'estableix tangent al principal carrer de la vila, carrer de Monterols, i al carrer Major que travessa la ciutat en sentit nord-oest/sud-est i que conduien a les dues parts principals del recinte emmurallat: el portal de la Font i el portal Monterols (1200-1300).

Forma

La forma de la plaça reprodueix sensiblement la del precinte de la ciutat, amb la façana nord esbiaixada. És l'única plaça major catalana amb 5 cares, el que augmenta el caràcter central i clos de l'espai. Paradoxalment és una plaça amb molts accesos, però de mida suficientment reduïda com per mantenir el caràcter de plaça i no de cruïlla.

La plaça té tres costats porxats i està presidida per l'edifici de l'Ajuntament que es situa esbiaixat a la cantonada nord, i avançat respecte al quadrat que formen la resta de façanes. Aquest edifici fou ocupat durant segles pels Jurats de la ciutat, els quals foren responsables de les transformacions més importants d'aquest espai. Al segle XV, proposaren la modificació i alinieació de les façanes. Més tard, s'autoritzà la construcció de porxos als seus edificis, tot i prenent part de l'espai públic davant del respectiu solar. Mesura utilitzada comunament pels Consistoris per tal de facilitar les reformes i l'adequació de la plaça a la línia recta, alhora que proveir d'espais confortables pel desplegament de les mercaderies i la celebració del mercat (2).

I és des de que a la plaça se li afegeixen els porxos que cristal.litzen l'aire i el caràcter comercial de l'espai. Amb els porxos superposats a l'alineació primera es transforma el Mercadal en una de les places de costats més proporcionals.

L'edifici de l'Ajuntament, a la banda septentrional de la plaça, fou refet el 1600 en el solar del Consell, pels arquitectes Pere Mas i Antoni Pujades. És un edifici espaiós d'ordre toscà, que respectà l'estructura gòtica interior. La conclusió de l'edifici fou el 1705 any en el que va arranjar-se el saló de cent i es construí un passatge per tal de comunicar amb la casa immediatament enfront -allotjament dels reis- i es col.locaren les baranes de ferro. L'interior fou refet al segle XVIII i tot el conjunt al segon quart del segle actual.

La seva posició esbiaxada fa que la seva façana sigui la més exposada de la plaça, la més visible des de diferents punts de vista, tot i que l'alineació retranquejada de la cara est no permet visuals bones de l'edifici.

1ª Ordenança de façanes

La primera concessió per afegir balcons als edificis amb façana a la plaça és de 1731 quan, suposem, es confecciona una normativa elemental a la que havien de subjectar-se els edificis.

Ara bé, ordenances precises no les coneixem fins molt més tard, cap a 1900. Aquestes estableixen les alineacions i rasants de la plaça, regulen les altures de forjats (entorn dels 2,80 m.) i autoritzen miradors i tribunes a més a més dels balcons (3).

És en aquests anys quan s'arrenja l'empedrat dels porxos i es proposa la reforma de l'angle sud-est per tal de regularitzar la plaça.

Façanes

Les façanes a la plaça tenen porxos desiguals d'altures i materials, però mantenen una proporció i una relació amb les cases que s'hi munten a sobre.

El Mercadal és una plaça feta casa a casa, però que manté una gran unitat que li dóna la forma quasi pentagonal de l'espai, i l'armonia de les cases.

La plaça recull edificis d'èpoques i estils molt diferents, però són en conjunt, de gran qualitat arquitectònica: la Casa de la Vila, la casa Navàs de Lluís Domènech i Montaner, i tot un conjunt d'edificis transformats al llarg dels segles XVII i XIX .

En les darreres dècades s'ha permès alguna substitució que ha consolidat unes façanes que no guarden ni les proporcions de buit i ple, ni la secció i altures de les plantes i porxo.

L'edifici del Banc de Santander és exemplar en aquest sentit: la finestra correguda, el material blanc i brillant i el joc de volumetria que es busca al porxo amb una doble alçada a la cantonada, aconsegueixen efectivament desgraciar irreparablement un dels seus angles.

Adaptació

240-2

Vuitcentista

Com al Mercadal de Vic, aquí també s'assajà una proposta de regularització de façanes seguint el model vuitcentista. No coneixem alçats, ni el projecte precís -que probablement no es realitzà-. Una senzilla planta que regularitza perímetre i porxo, és resum d'aquesta voluntat de donar ordre i puresa geomètrica als espais més centrals i importants de les ciutats catalanes.

Urbanització

La Urbanització de l'espai buit s'inicià a finals del segle XIX. L'any 1841 s'ordenà empedrar la plaça amb unes magnífiques lloses brillants i de gran tamany, que faran de safata dels millors edificis de la vila.

A principis de segle s'estableix el sistema d'urbanització del tram de les voreres i una millora de l'ornat públic de la plaça.

Es planteja en aquests anys la reforma de l'angle sud-est, corresponent a l'antic angle del Castell, de forma que els carrers hi accedeixein còmodament i sense girs difícils, al.legant motius de salubritat.

El 1907 es realitzà un projecte de reforma de la plaça llavors anomenada de la Constitució, que no es portà a terme.

Un nou projecte buscà millorar l'accés rodat, però no és fins 1949 quan es va fer una reforma important de la urbanització d'aquest espai, a més a més de dur a terme l'enderroc i realiniació de

les construccions a l'angle sud-est que entorpien l'accés. El projecte consisteix en la definició d'un anell viari perimetral.

Us

L'activitat de la plaça com a centre de la vila és decisiva. És possiblement, Madoz qui millor descriu l'ambient de la plaça. "En la parte antigua está la plaza Real o del Mercado, que forma un extenso cuadrado, circuido de espaciosos soportales, que sirven de peristilo a una línea de tiendas de paños, sedería, quincalla y otros géneros de valor: estos pórticos son en todas las estaciones el punto de reunión del comercio y de las gentes ociosas, porque en ellos se guarecen de la intemperie en invierno, y en verano disfrutan de la fresca del mar, que circula libremente, por estar abiertos a las principales que desembocan en la plaza. A ésta que puede considerarse como el centro población, la cortan aquellas en distintas direcciones, y establecen otras tantas carreras hasta los arrabales y las afueras, (...). De todas ellas, solo la Mayor, que entra en la plaza por el ángulo inferior del lienzo oriental, y la de Monterols por el opuesto, son rectas y espaciosas" (4).

Toponímia

Com totes les places importants, ha anat canviant de nom amb els anys adaptant-se als canvis polítics i a les necessitats ciutadanes. El 1813 es col.locà la primera inscripció en una làpida de

marbre amb el nom de "Plaza de la Constitución", com tantes places majors. Més tard l'any 1824, es col.locà un nou rètol en el que destacava el bust de Fernando VII. L'any 1835, es substituí pel de "Plaza d'Isabel III", fins al 1860 any en el que tornà a anomenar-se "Plaza de la Constitución".
Amb tot el nom de Mercadal ha estat l'únic que ha resistit tots aquests anys i l'únic sempre utilitzat.

A mitjans dels segle XIX es traslladà el centre neuràlgic de la vila a la Plaça de Prim presidida per l'estàtua equestre del General. És el nou centre, encara actualment, dels negocis, dels bancs, dels hotels i dels viatgers.
No obstant, la forma de la ciutat referida al nucli central voltat pels passeigs i ordenant un creixement en estrella fa que el Mercadal continui sent el centre indiscutible, on hi ha l'Ajuntament, i on es fa el mercat; un ampli espai que començà a formalitzar-se fa nou segles.

(1) A l'edat mitjana el feu era compartit pel cambrer del capítol de Tarragona, senyor eclesiàstic i pel castlà, senyor secular.
La castlania s'inicià el 1154 i acabà el 1395. La cambreria començà el 1159, fou de domini pontifici de 1204 i s'extinguí el 1543.
La duplicitat de senyoria afavorí la vila, que el 1183 obtingué del castlà el privilegi de propietat i lliure ús de cases, i el 1186, del cambrer la carta de població.
Els inicis de l'organització municipal són del XIII, amb el conjunt d'ordinacions datat de 1391.
Tal com assenyala FONT I RIUS a Cartas de población y Franquicia de Cataluña.
.."parece que existía ya un cierto núcleo de cuando el normando Roberto se posesionó del Campo de Tarragona por la donación de San Olegario en 1129. Y por aquel tiempo efectuó dicho príncipe donación a la villa a favor de la iglesia de San Fructuoso de Tarragona... A raíz de este reconocimiento, el arzobispo Bernardo de Tort cedió dos tercios de la vila a Bertrán de Castellet, para que la tuviese en feudo de la Iglesia y ayudase a poblarla (5 de junio de 1154). Cinco años más tarde ya se hallaba erigida y organizada la parroquia, así como una dominicatura episcopal en la villa (...). En los veinticinco años siguientes fué incrementándose el núcleo vecinal de Reus, ... y en 1183 su carlán o señor feudatario, Bernardo de Belloch, interesado en consolidar este asentamiento y asímismo asegurar la fortificación y defensa de la naciente población, expedió una carta de franquicias."
Otra carta de franquicia de 2 junio de 1186 reitera la anterior.

(2) Fou el rei Jaume II qui, a finals del segle XII va concedí a Reus la celebració del Mercat dels dilluns, concretament l'any 1309.

(3) Les ordenances municipals de 1904 estableixen alineacions i rasants, altures de forjats al voltant del 2,80 m. l'Autorització de miradors i tribunes a la plaça (estem en un moment en el que pren cos l'embranzida modernista a la ciutat).

(4) MADOZ, Pascual. Diccionario Geográfico-estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid, 1849. (1ª edició).

Banyoles. Major **64x44** **2816 m2**

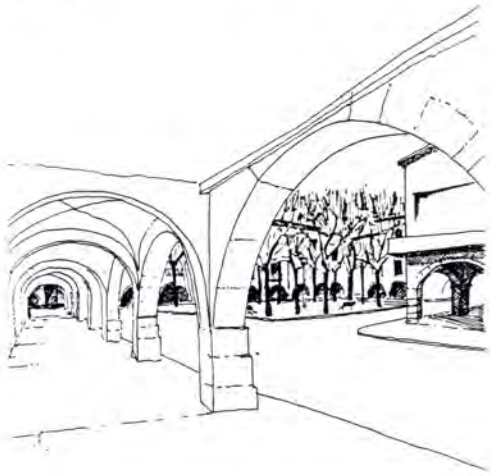

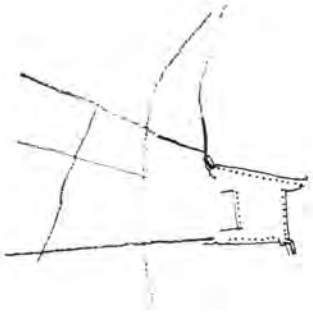

PLAÇA MAJOR, DE LA VILANOVA, DE LA REPUBLICA, D'ESPANYA.
BANYOLES.
Segles XIII i XIV.

El Municipi té 11.719 habitants aglomerats (1991). La vila està edificada a la riba sud-oest de l'Estany. El mercat, documentat des del 1086, etapa en el camí entre Girona i la muntanya, centra una rodalia d'uns dotze municipis.

L'estany i una de les millors places de Catalunya són trets característics de la vila de Banyoles. La plaça d'origen medieval, moldejada i arrugada pels anys, té en el mercat la seva funció principal, el seu origen i atractiu. Els usos no comercials s'hi ha afegit amb els anys, respectant la seva identitat original. És la plaça porxada que conserva més el caràcter i fesomia, centre emblemàtic de la ciutat, tot i l'absència d'edificis institucionals, com l'església o l'Ajuntament.
És una plaça amable, ni gran ni petita, rectangular com la majoria de bones places, tancada a les circulacions, amb els carrers accedint-hi en forma de turbina, com recomanava Camilo Sitte. A la ciutat hi ha altres places de menor entitat: la del Monestir, la de la Font, la del Teatre, la de les Rodes.

La plaça Major de Banyoles és un espai porxat d'origen medieval que conserva especialment el seu

ús i caràcter originals. De dimensions bastant grans, si tenim en compte la grandària de la vila en el moment de la seva configuració, la plaça es forma com l'espai per al mercat i per a les fires ramaderes que s'hi celebren ja des dels segles XI i XII.

Un mercat que és molt important per la seva posició geogràfica, a mig camí entre el plà i les zones de muntanya.

Formació

La vila de Banyoles, formada -prop de l'estany- a les hortes entre el monestir de Sant Esteve i l'església de Santa Maria dels Turers, organitza un primer creixement al llarg del segle XIII que quedarà fortificat al segle XIV. Al centre d'aquesta vila nova, i com a espai alternatiu al de la plaça del Monestir s'inscriu la plaça porticada, l'element urbà principal, que pren així el nom dels Turers.

Mercat

El mercat que s'hi desenvolupa, documentat del segle XI, ens explica les funcions d'aquest espai. Un mercat molt important que aplegava nombrosos municipis de muntanya, destacant els mercat de la Cendra, del ram i diverses fires ramaderes (1). La plaça formalitzada més tard, als segles XIII i XIV, quan probablement s'hi afegeixen els arcs per aixoplugar el mercat, i configurada definitivament en el seu aspecte actual al segle XVIII, ha perdurat com el lloc central de la vila fins avui

(2).

La plaça és documentada des del segle XIII com a centre de la Vilanova.

El mercat es traslladà el 1334 quan Alfons IV atorgà a l'abadia l'exclussiva de mercat a "una llegua al voltant de la vila". El segle XVII es fixà el mercat setmanal el dimecres.

Arcs

La plaça amb uns 2400 m2 de superfície, és porticada a les quatre cares. Els arcs de la porxada, de mig punt o rebaixats, són adovellats amb pedra groga sobre grossos pilars de base quadrada, amb esglaonats per suportar millor la descàrrega dels arcs (3).

El porxo és construït amb volta per aresta o amb cairats de fusta, cosa que dóna una especial qualitat a aquest espai cobert perimetral. Espai que cada dia queda envaït i acolorit per totes les mercaderies que mostren els comerços.

Façanes

Les cases, de dues o tres plantes sobre els porxos, mantenen la simetria vertical i la proporció allargada dels balcons. Aquí les línies horitzontals, que assenyalen forjats o remarquen l'acabament dels porxos, són poc importants; només els balcons, a diferents alçades, i les cornises ceràmiques dels teulats donen rugositat i volum a les façanes (4).

La qualitat de l'espai dels porxos, la composició

de les façanes -on els forats de balcons i finestres i l'arcuació apareixen com buits retallats sobre el pla- i la pedra groga utilitzada, fan que es mantingui aquest caràcter i unitat de la plaça a on coexisteixen cases del segle XV amb edificis posteriors, dels segles XVIII i XIX.

Traçat

Tot i ser una de les places catalanes més antigues i més poc transformades, és sorprenent la regularitat de la seva planta. La plaça de proporcions rectangulars, 60 x 40 m. té sols esbiaixada la façana que segueix la directriu del carrer Major.

Quatre carrers hi accedeixen per les cantonades, en forma de turbina i, per tant, sense esbotzar visualment els angles. Així, tot i tenir les quatre cantonades obertes i poc geometritzades, l'espai es llegeix com un recinte relativament tancat. Des de qualsevol punt de vista, els porxos són continus, i es perllonguen més enllà de l'espai de la plaça, desdibuixant per tant els punts de trencament pels extrems d'aquest recinte.

A la plaça no hi ha ni l'edifici de l'Ajuntament ni cap altre edifici institucional: és el centre d'intercanvi de tota la rodalia i també l'espai públic més important de Banyoles; el lloc on es fa la festa major, els balls i qualsevol altre manifestació pública.

Urbanització

El centre amb una malla de 4 x 6 plàtans sobre un amable terra de sauló - que el defineixen i que ressalten el perímetre - és la seu de l'important mercat setmanal, que es distribueix per tot l'espai, ocupant els porxos i desbordant-se pels carrers que envolten la plaça.

(1) En 1368, Pere III concedí a la vila "la celebració de fira en los dies 20, 21 22 i 23 d'octubre, vigília lo darrer de Sant Martirià". BOTET i SISO, J. Geografia general de Catalunya. Girona. pàg. 283.

(2) La localidad de Bañolas formada entorno a un monasterio benedictino, fundado hacia 812. La expansión urbana,..., señala la delineación de un núcleo antiguo, la vila vella, más acercado al cenobio, de modo definido a principios del siglo XIII. Por este tiempo,la colectividad de sus habitantes, dependientes de la jurisdicción del monasterio, pretende liberarse de determinadas cargas y servicios, ocasionando un estado de tensión, ..., que alcanza caracteres de gravedad hacia 1236. A tal extremo llegaría la lucha entre el monasterio y la comunidad vecinal, años después que en 1252 el rey Jaime otorgaba un privilegio de protección especial a los habitantes de la villa contra los excesos que pudiera cometer el monasterio en el ejercicio de sus prerogativas señoriales. Esta presión monacal provocaría la emigración de buen número de sus habitantes e impediría la atracción de forasteros, habida cuenta de que la población de realengo del obispado de Gerona había sido ya liberada de malos usos, quedando por ello, la bañolense, en franca inferioridad. Ante tal realidad, temeroso el abad Guillermo de que se acentuara la despoblación de la villa,..., el 30 de septiembre de 1263, concedió, a título de venta, a los moradores de Bañolas, exención plena de los malos usos de intestia, exorquia y cugucia (doc 313)... No duda Alsius de que tal franquicia de los malos usos dió un periodo de prosperidad a la villa, e impulsaría su expansión por la parte alta del actual casco urbano, la vila nova, circundada, como el núcleo antiguo, por una gran muralla, ...Este auge y prosperidad se proyectó, a su vez, en la organización administrativa de la villa, que en 1303 recibía del abad Bernardo de Vallespirans privilegio de erección de su municipalidad, con un capitulado extenso... Los terremotos y guerras del siglo XV, que tan sensiblemente afectaron las comarcas gerundenses, dieron ocasión, a partir de 1500, a una acción conjunta del Común y del Monasterio para procurar la repoblación de la villa mediante la reconstrucción de los edificios derribados por tales calamidades. FONT I RIUS. Opus cit.

(3) Constans, Ll. Banyoles. Ajuntament de Banyoles, 1989.

(4) Riera i Miralό, Pere: "La Plaça". Botlletí d'informació Municipal de l'Ajuntament de Banyoles, nº 27. Juliol, 1989. Pàg.1. "Reformes a la plaça", nº34, pàg.10.

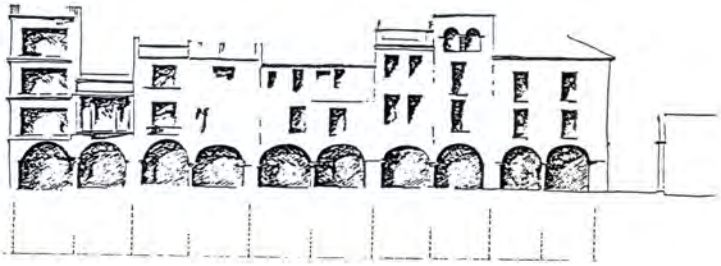

AMER

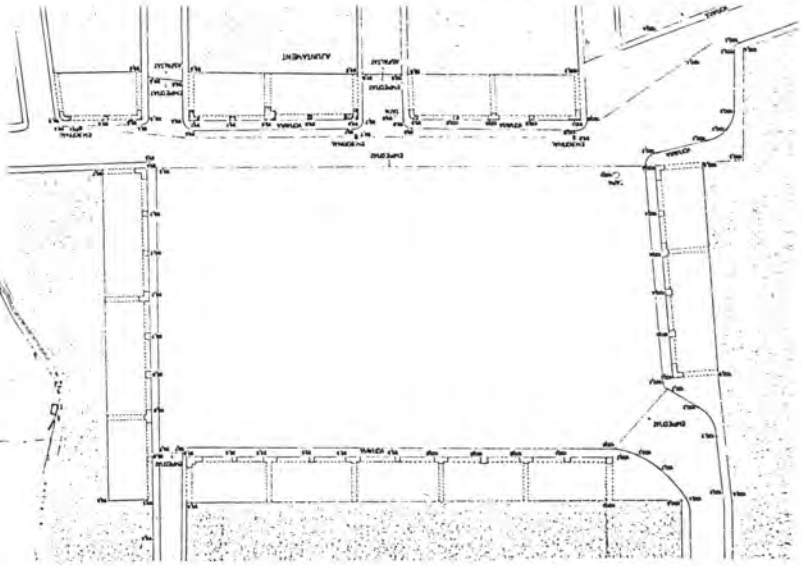

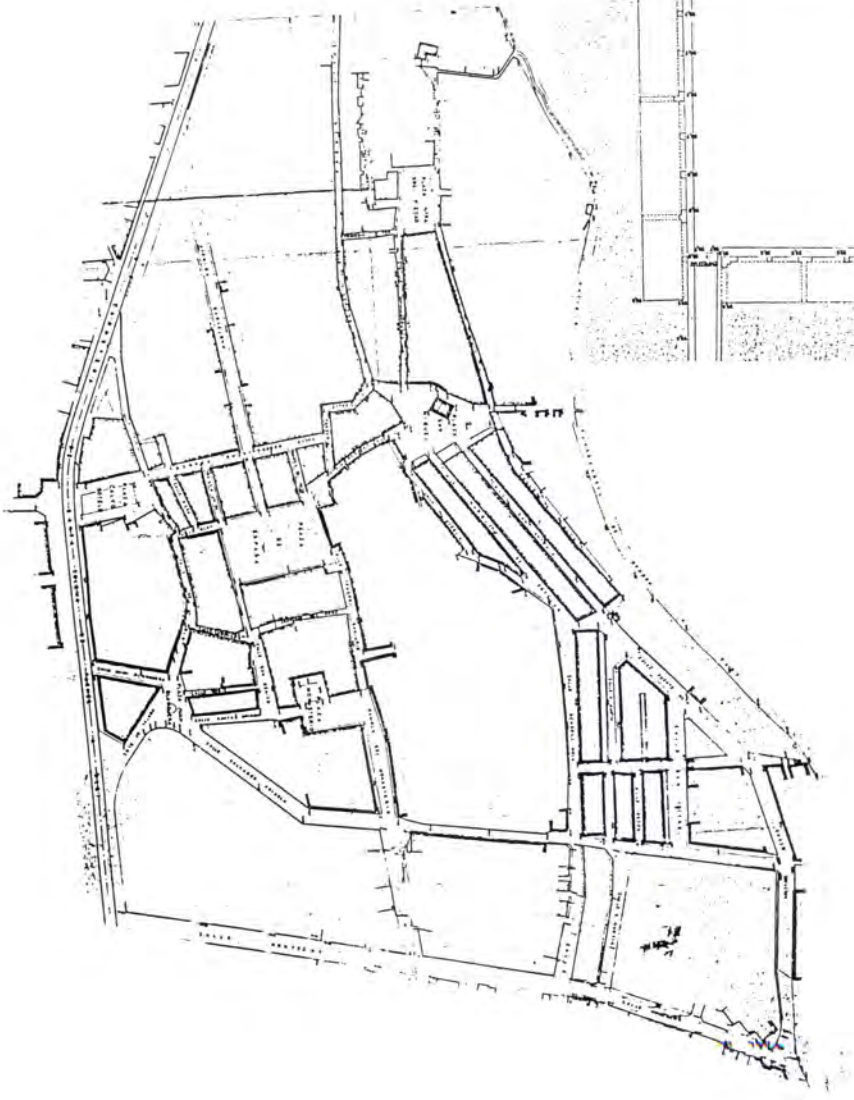

PLAÇA MAJOR.
AMER.

Amer, amb una població de 2.285 habitants aglomerats (1991), es situa en una fèrtil vall, sota els espadats del Far, a la comarca de la Selva. L'origen de la vila és la construcció del Monestir de Santa Maria. Al segle XIII pren embranzida com a seu del mercat. Els terratrèmols qeu afectaren a tota la Garrotxa al segle XV arrassaren la vila.

La Plaça Major d'Amer és una de les millors i més grans places medievals de Catalunya. Una plaça extraordinàriament regular, de 55 x 37 m., emplaçada en un teixit de carrers ortogonal.

A Amer hi ha altres places interessants: la de Sant Miquel, la de Nostra Sra. de la Pietat, la del Monestir, la de Joan Blanquerna i la de la carretera de Sta. Coloma.

La formalització regular de la plaça, als segles XV i XVI, fou motivada pels terratrèmols que assetjaren la Garrotxa i van fer possible la reestructuració de la vila, amb carrers rectes i illes ortogonals.

La plaça té gran regularitat geomètrica formant un rectangle quasi perfecte que s'imposa a les trames preexistents incipients i als traçats dels carrers, com el carrer d'Olot o el de Sant Miquel, més sinuosós.

La plaça es munta, com la plaça del Mercadal de Pont de Suert, o de la de Sant Joan, com centre d'un primer eixamplament de la vila.

Les solucions no resoltes als angles deixen dos àmplies embocadures. La solució a l'angle est -per ser el porxo superposat i avançat a la línia del carrer-, que no deixa el pas lliure, és a mig camí entre les solucions medievals i les propostes més formalitzades del segle XIX.

Els arcs li atorguen gran regularitat al ercinte, tot i que són de mida i altures diferents. Trobem arcs rebaixats, peraltats amb importants arquivoltes i que descansen sobre pilars de pedra o inclús columnes o sobre parets. La qualitat i l'interès, un a un, d'aquests arcs, i la seva riquesa escultòrica són un element fonamental d'aquesta plaça. El corredor perimetral és pavimentat amb terra ceràmic, diferent per a cada casa, recercat amb una vora de pedra que la separa del carrer.

És potser la plaça que concentra proporcionalment més comerç -com Vic i Balaguer-. Sota els porxos hi ha un seguit de botigues instal.lades des de fa molts anys, les quals garanteixen el moviment i ambient del porxat: la perruqueria, el bar, la pastisseria i la botiga de queviures, la peixateria i la joieria, la fleca i el banc; tots es disposen perimetrals sota els arcs.

Ordenança

Una ordenança de 1982 de policia de façanes busca

mantenir les condicions de les cases a la plaça així com prohibeix la col.locació de rètols, cartells i altres elements superposats a les façanes, el que ha facilitat la bona conservació del perímetre.

Urbanització

La urbanització, portada a terme per l'Ajuntament el 1990, ha consitit en l'empedrat de tot el seu perímetre, fent que l'asfalt dels carrers s'aturi a l'altura dels porxos. L'interior és empedrat de color formant una gran retícula.

Vuit arbres es situen front a les cares més estretes, pilones baixes de pedra impideixen que els cotxes s'instaurin com protagonistes.

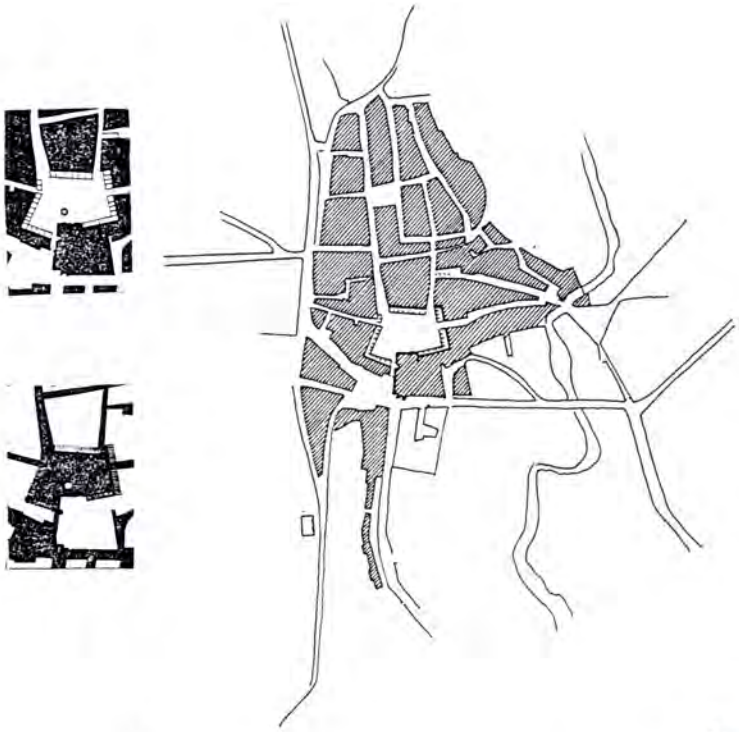

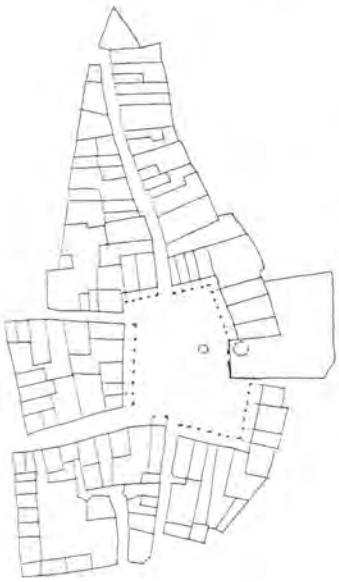

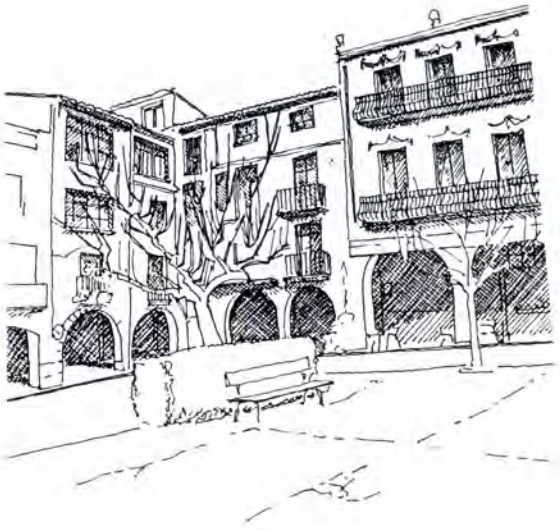

PLAÇA MAJOR.
PRADES.
Segle XIII.

La vila, amb 475 habitants aglomerats (1991), és el centre de l'altiplà que corona les muntanyes de la serralada de Prades. Estava totalment circumscrita per muralles.

La plaça Major de Prades és porxada. Es situa al centre de la vila, coneguda amb el nom de "vila vermella" pel color característic de la pedra esmoladora amb que estan construïts molts dels seus edificis.

Posició

La plaça es situa excèntrica respecte al nucli actual, propera a una de les portes de sortida de la vila. Tots els carrers importants hi convergeixen. Una magnífica font esfèrica, renaixentista (1) es disposa al seu espai central davant la porta de l'església de Santa Maria, que presideix una de les façanes de la plaça. La font, molt més famosa que la plaça, contrasta per la seva bella i culte factura en relació a l'entorn més rústic de la plaça.

Forma

La forma de la plaça és relativament regular a tres cares. La façana nord s'obre cap al carrer de la muralla, perdent aquí la seva geometria, tot desobrint la façana de l'església. Malgrat tot, la relació entre les façanes i els angles és quasi

perpendicular a les quatre cantonades; quedant, per tant, aquest angle sud-est relativament despenjat del recinte i definint un racó més lateral. Dues de les cantonades, les de la façana est contígües a la muralla que envolta la vila, estan tancades i reforcen el caràcter cèntric i clos de l'espai.
En qualsevol cas, la plaça és el centre d'un entrellat de camins que comuniquen Prades -i sobretot el seu espai per mercat- amb els pobles de la rodalia.

Mida i posició

La grandària de la plaça en relació a la de la vila, i la seva posició central són mostra del seu antic esplendor i vitalitat (2). El 1200 ja s'hi aplegava un important mercat setmanal i també les fires per a bestiar; unes de les principals de la Catalunya nova.

Porxo

Cal ressaltar la gran irregularitat i el contrast del porticat de la plaça. Hi ha diferents tipus d'arcs, amb alçades i amplades molt variables, i construïts amb materials diversos -amb dovelles de pedra, amb totxo, ...-. Les columnes que els suporten amb alçades també variables, són generalment de pedra. Però aquesta irregularitat dels arcs fa que l'espai del porxo sigui molt agradable: el sol hi entra i hi crea un ombrejat desigual que matisa el paviment, tot projectant-hi el perfil de llurs siluetes.

Façanes

Les façanes de les cases sobre aquest porxat són també poc homogènies. Amb dues o tres plantes i un ràfec important, mantenen la proporció vertical dels balcons, que es disposen seguint els eixos dels arcs.

Urbanització

L'espai central de la plaça amb una suau pendent, està arranjat amb pocs elements, però molt ben posats: la gran font, alguns bancs de fusta i una fila d'arbres baixos que l'envolten. La font es col.loca descentrada, allí on l'espai perd la seva geometria, i deixa que l'església s'avanci i mostri dues de les seves façanes.

Probablement la de Prades és una de les places medievals porxades amb el centre més ben resolt, i això perquè la plaça acull totes les activitats públiques de la vila: és la plaça de l'església, del mercat, de les fires, el lloc per anar a passejar, etc. La combinació de materials diversos que donen textura i color a les façanes i al terra de la plaça, amb la vegetació de l'espai central i l'arranjament cuidat dels balcons amb flors, fan d'aquesta plaça un espai amable i extraordinàriament acollidor.

(1) Font que es reproduí en a la plaça petita del poble espanyol de Barcelona, construït per Martorell, Nogués i Sunyer en motiu de la segona exposició universal, que es reprodueix al mural d'Obiols a l'Ajuntament de Barcelona, etc.

(2) Siguiendo la repoblación del antiguo territorio de Ciurana, parece que la atención del conde barcelonés Ramón Berenguer IV y de su sucesor, se dirigió primeramente hacia el núcleo de las montañas de Prades, en la parte oriental del mismo, que enlazaba con la región del alto Francolí también en curso de restauración.
A este fin en mayo de 1159, Ramón Berenguer concedía carta de población a los que fuesen a habitar el lugar de Prades dándoles un lugar para construcción de sus edificios y organización de los cultivos, con libre posesión de las tierras y utilización de los pastos y bosques por toda la montaña de Ciurana... El crecimento medieval de la villa se refleja todavía hoy en sus vestigios monumentales, aunque a fines del siglo XIII se produjo cierta resistencia al mismo por parte de sus funcionarios locales, exigiendo a los nuevos pobladores censos y servicios, de los que estaban exentos. El interés real en eliminar tales obstáculos se puso de manifiesto en una orden dada por Pedro El Grande en 30 de junio de 1280, a los referidos batlles, para que cesaran en sus pretensiones. La villa de Prades conoció en los siglos inmediatos una época de indudable importancia y esplendor, como centro del condado de su nombre, instituido por el rey Jaime II.
FONT i RIUS, José Mª. Cartas de población y franquicia de Catalunya. CSIC. 1969.

Falset. La Quartera **75x21** **1575 m2**

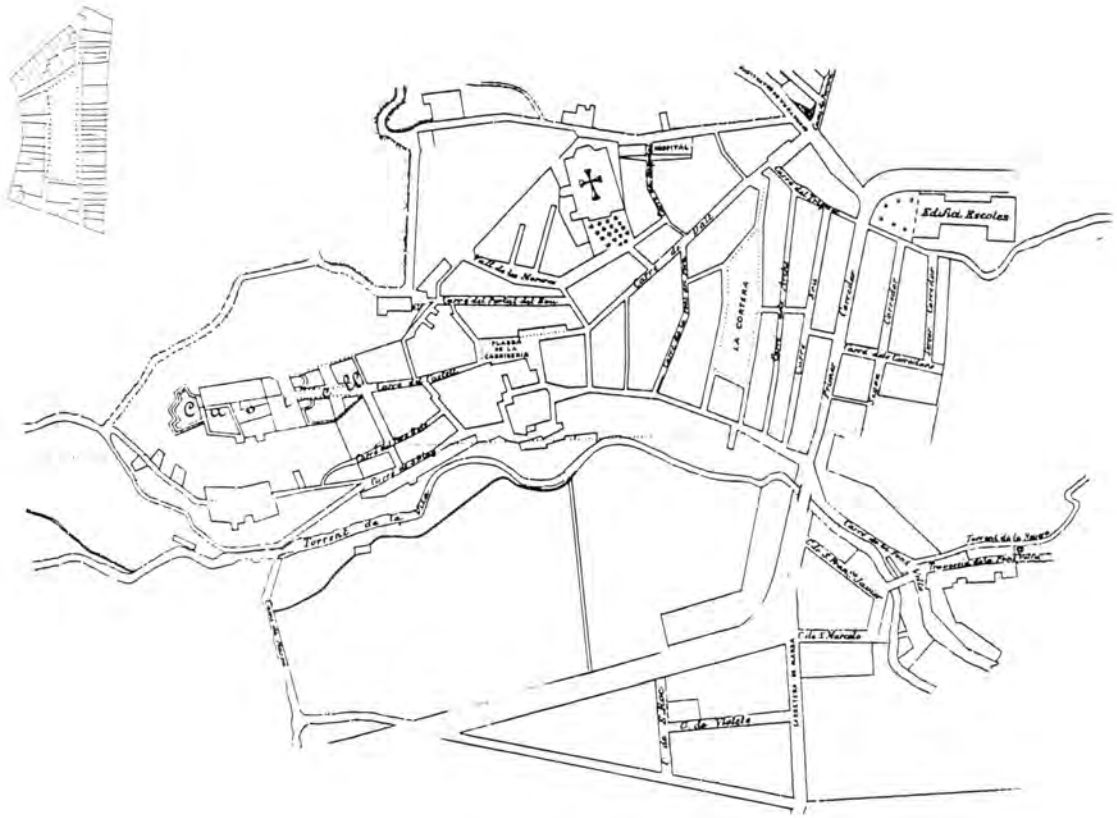

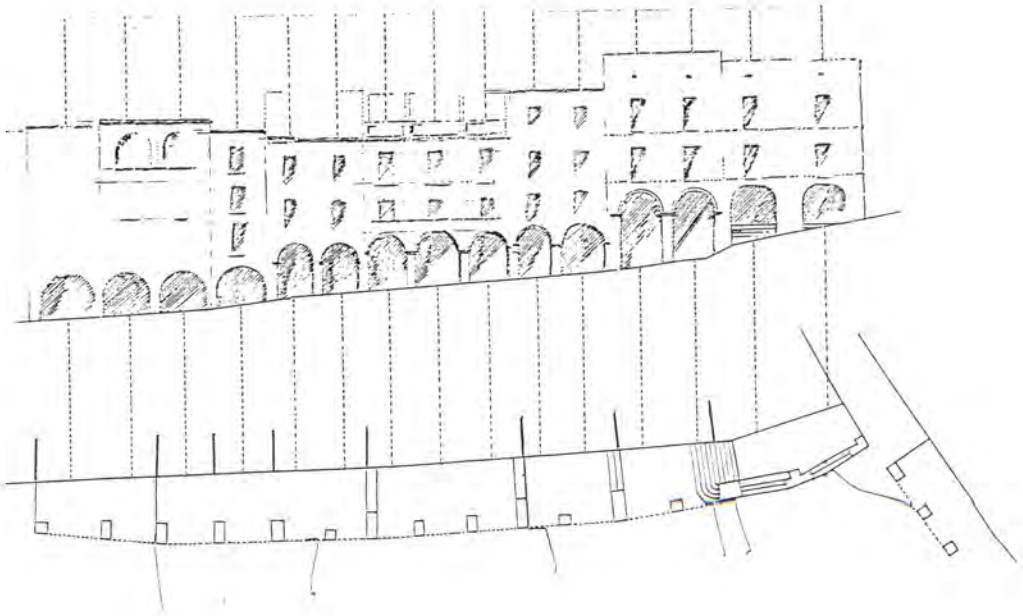

48 x 31

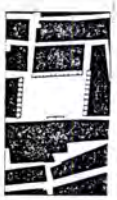
PUIGCERDA
31 x 48
1496

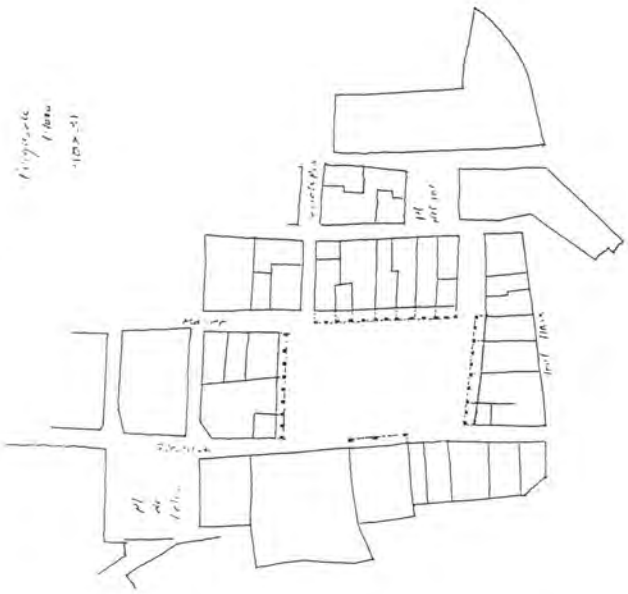

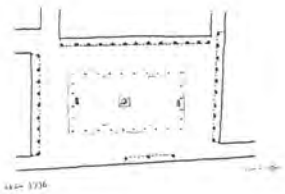

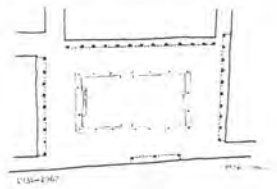

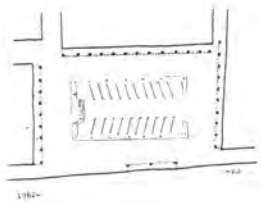

PLAÇA MAJOR. PLAÇA DE CABRINETTY.
PUIGCERDA.
1178-

La ciutat, amb 6.325 habitants aglomerats (1991), és el centre històric de tota la Cerdanya. La vila fou fundada en 1177-1178 per Alfons I, quan es considerà Ix poc apte per la defensa. El nucli antic, format per un traçat de carrers rectes i regulars, en el qual s'ampliaren cinc vegades les muralles, és el centre dels distints ravals que s'han adossat i dels diferents barris residencials que han crescut al llarg d'aquest segle.

Puigcerdà té una plaça de 48 x 31 metres, porxada a tres cares, situada al centre de la població. És de forma rectangular i de traçat regular, serveix pel mercat i és el punt de concentració màxim d'activitat comercial de la vila.

És una plaça oberta pels angles, amb els carrers que hi accedeixen en forma de turbina i, per tant, sense necessària continuïtat més enllà: sols el carrer de les Llanes atravessa tangent a la cara sud-oest.

La implantació de la plaça forma part del traçat de la nova població planejada als segles XII i XIII.

La vila fundada de nova planta el 1177 per ordre del rei Alfons I com a vila alternativa a Hix - anterior capital de la Cerdanya- i que estava situada en lloc menys estratègic, es situa en un promontori, que domina la vall -el Puig Cerdà- i propera al límit fronterer i, per tant, en millor posició defensiva (1).

Traçat

El traçat de Puigcerdà és regular amb carrers rectes i amb interseccions ortogonals, si bé amb illes de mides molt diferents i amb la plaça excèntrica emplaçada en un extrem proper a la muralla i a un fort desnivell topogràfic. Els carrers van curvant-se a mida que s'apropen al primer recinte emmurallat adaptant-se a la topografia; i les illes són més estretes i irregulars.

El desenvolupament de Puigcerdà fou ràpid donat l'interès reial de consolidar el nucli com principal centre defensiu fronterer. El rei concedí franquícies i privilegis per tal d'atreure la població dispersa de la comarca, dedicada sobretot al cultiu i a la ramaderia al centre urbà en formació. El 1180 s'inicià la construcció del primer recinte i s'atorgaren a la vila els drets de fer-hi mercats i fires (2).

Un recinte més ampli s'endagà al segle XIV amb vuit portals, que incluorà els ravals que s'han format entorn del portal d'Hix i un cop s'ha omplert totalment l'espai al sud de la plaça, de difícil topografia, on s'instal.là el call jueu.

És a partir d'aquests segles quan començà el procés de destruccions-reconstruccions que tant han transformat Puigcerdà, tot i que no han esborrat mai el seu traçat original. Són els incendis de 1281 i de 1309, els terratrèmols de 1428 i els innombrables setges i embestides que es

perllonguen des del segle XIV fins al segle XV.

Posició

La plaça des de l'origen es situa a l'interior de les muralles, com l'element públic principal del nou traçat, ressaltant-ne la seva regularitat i la seva relació depenent dels carrers que la defineixen com a altres ciutats medievals de fundació - Torroella de Montgrí o Sant Joan de les Abadesses-. I aquesta regularitat en planta, que molts cops es tradueix en una regularitat en les façanes d'aquestes places de mercat projectades a les viles noves, contrasta amb les places d'altres viles medievals. En aquestes, la plaça del mercat, la més gran i generalment porxada, en posició excèntrica, es situa a les portes de les muralles o en àrees de transició entre teixits. La regularitat de l'espai és resultat d'una voluntat secular de posar ordre en l'espai més representatiu de la ciutat a través de realineacions successives, de l'afegit d'una crugia regularitzadora, i no, com en el cas de Puigcerdà, del sotmetiment a una geometria inicial.

A Puigcerdà, la plaça de mercat és rectangular i amb els quatre angles escairats des de l'origen. Els carrers que hi conflueixen ho fan des de les cantonades, afavorint la circulació i no dificultant l'activitat del mercat, i comuniquen aquest espai pel mercat amb la plaça del

Consistori, amb l'Església i amb l'Hospital al nord -construït el 1206-, a través dels carrers de les Llanes i de les Escoles Pies o de la LLibertat que enllaça amb el portal d'Hix, principal portal del primer recinte. La plaça es situa a la confluència de cinc carrers.

La vila té un altre espai buit important, la plaça de les Monges o de 10 de febrer, front a l'Ajuntament. És aquesta una plaça mirador oberta per una cara a l'esplèndid paissatge de la Cerdanya. Una plaça que es preveu com espai institucional -de l'Ajuntament i dels Jutjats avui- i mai com a àmbit comercial. La proximitat de les dues places així com el distint caràcter fa que s'accentuin aquestes diferències funcionals. Els espais públics d'aquestes viles de fundació no són sols geomètrics i diferenciats formalment, sinó també són espais jerarquitzats cadascun d'ells per una funció molt precisa.

Mida

La gran mida de la plaça en relació als habitants de vila original -el cens de 1180 és d'uns 2000 a 3000 habitants- i la superfície relativa que ocupa en relació a la mida del nucli original, un 10%, s'expliquen pel seu caràcter com nou centre militar i comercial de la Cerdanya. La plaça de mercat ocupa un lloc preeminent en el conjunt de la població, és el lloc públic per excel.lència, el símbol de la comunitat en formació, allí on es

produiran els fets més importants.

L'espai

El més singular d'aquesta plaça, a més de la seva forta pendent, són l'organització en planta dels accessos i la solució del porxat amb pilars i dintells, amb solució similar a les de les places castellanes.

L'evolució de la plaça pel que fa al traçat manté bastant fidelment la forma regular original d'un rectangle.

No coneixem documents que ho acreditin, però donat el traçat de carrers que penetren a la plaça i les condicions pluviomètriques i climàtiques, pot pensar-se que fos ja porxada d'origen. Perquè si a la majoria de ciutats medievals de nova planta es concebeix la plaça com un buit central, com una illa no edificada, i delimitada pels carrers, és segur que a la majoria dels casos, la condició de ciutat mercat, féu que es preveiessin porxos a tot voltant.

Porxada

La plaça té així porxos a tres cares i en un tram de la quarta cara, com si a les successives reconstruccions de la plaça, l'edificació no s'hagués enretirat respecte a l'embocadura dels carrers i la construcció de la quarta porxada hagués sigut impossible de reconstruir. El porxo està construït amb pilars de pedra rematats per un senzill capitell i amb jàsseres de fusta. El sota porxo és per tant pla i, donat el pendent natural

de la plaça, amb esglaonats. Les seves proporcions són poc acollidores: és un espai alt i estret que tot just protegeix de la pluja i de la neu, però obert als vents.

Urbanització

Els canvis d'urbanització en el seu espai central, més numerosos, han anat adaptant l'espai als usos diferents i a les diverses concepcions de plaça representativa.

La plaça té forta pendent i això ha fet que l'arranjament del seu espai central s'hagi ordenat o bé mantenint el pla inclinat de la plaça, afavorint la relació entre l'espai sota porxo i el central, però fent alhora incòmode el seu ús per a mercat; o bé, independitzant els porxos que segueixen necessàriament el pendent de la part central anivellada.

Segons constà al dietari d'Ortodó, a l'arxiu municipal de 1584, un petit edifici central per a fer les pesades del mercat i com a lloc d'emmagatzematge fou destruït pels terratrèmols; en aquell moment la plaça sols tenia dues cares porxades, probablement les altres havien estat destruïdes.

A finals del segle XIX, cap a 1875, i un cop superats els setges carlistes de 1873 i 1874, es col.locà al centre una estàtua i es realitzà la plantació d'arbres. La instal.lació de monuments i arbres a les places existents fou molt freqüent a tot Catalunya seguint l'exemple francès.

Arranjament que si bé canvià el caràcter i el confort d'aquest espai, poques vegades suposà la modificació del seu ús. L'estàtua que es col.locà, representava al General Cabrinetty sobre un pedestal de pedra, l'heroi dels setges, de l'escultor Rosend Novas, i fou derruïda durant la guerra civil de 1936-39, quedant el pedestal al centre rodejat d'arbres fins a 1948.

A la dècada dels 50' es canvià rotundament el caràcter de la plaça a l'adaptar-la per aparcament de cotxes. Reformes que comportaren una gran transformació: s'enfonsà la part central per buscar la nivellació del sòl i es construiren unes escales d'accés a la part més elevada. També es pavimentà el carril perimetral que segueix el pendent natural del pla inclinat de la plaça i que separa clarament el centre anivellat de l'espai comercial sota els porxos. Així doncs, el mercat es traslladà definitivament l'any 1966.

Acabat i millora

La plaça queda actualment com un espai diferenciat pels usos. Les cases que l'envolten no tenen façanes regulars ni són massa interessants individualment. Sols la façana que correspon a la perllongació del carrer major i l'ortogonal que limita amb l'antic call jueu, tenen certa armonia d'altures i composició. Les altres dues, les millors disposades respecte al sòl, són desiguals i amb transformacions recents. L'augment d'altura

de les cases a la cara nord empitjora sensiblement i desfà la unitat de la plaça.

L'interès principal de la plaça és la seva geometria en planta i la grandària del seu espai, així com la singularitat del seu porxat, un dels pocs construïts a Catalunya amb pilars i jàsseres.

La urbanització actual, com lloc d'aparcament de cotxes, dificulta francament la utilització del centre i malmet molt la imatge del cojunt.

(1) "La villa de Puigcerdà, indiscutible capital de la Cerdaña, debe su fundación a un acto de voluntad del rey Alfonso I, trasladando la población de Hix, antigua residencia de los condes de Cerdaña, a un lugar vecino Montcerdà, más a propósito para los fines de defensa del país, por su situación elevada respecto al llano. Ésto ocurrió, seguramente, hacia principios de 1178, tal vez antes. El rei consiguió, en este caso, lo que pocos años antes, en 1175, había intentado inútilmente con la población de Perpiñán: trasladarla a un cerro contiguo, más estratégico.
Ix o Hix tenía antiguas raíces. Era ya una parroquia en 839 y una villa a fines del siglo X. Por ese tiempo heredaría del castro de Llívia la función de capitalidad del condado, y es indudable la existencia en la misma de un palacio condal a mediados del siglo XI y de un importante mercado, protegido por los soberanos. Como tal es aludido en la carta de franquicias de Vilafranca de Conflent de fines del siglo XI (doc. 41). Todo ello revela un cierto desarrollo urbano, favorecido sin duda por su situación geográfica en el camino natural de Cerdeña al Conflent, en el valle de la cabecera del Segre (...). En todo caso la fundación de Puigcerdà como posición fortificada se halla en la línea de la política de Alfonso I de guarnecer debidamente la frontera pirenaica de sus reinos, según se advierte en tantos lugares de la misma.
El mons cerdanum constituía una planicie yerma, situada la oeste de Ix. No estaba totalmente despoblada, consta que en la misma había una fortaleza, por lo menos desde el siglo XI. Este castillo podría ofrecer la base de un nuevo poblado, pero el resto pertenecía, casi todo, al alodio de Rigolissa propiedad, desde el siglo X del Monasterio de Cuixà, que había erigido allí una iglesia parroquial, por lo que el soberano tuvo que iniciar su empresa adquiriendo del monasterio el territorio en que pensaba emplazar la nueva población.
Se ha supuesto que esta traslación la concebiría Don Alfonso a mediados de 1177, tal vez durante su estancia en Hix en el mes de junio, llevándola a cabo a principios de 1178, ...parece casi seguro que en 1175-76 procedió a la aludida compra del terreno de Rigolisasa, con vistas a la proyectada fundación (Martí en el "Dietari de Puigcerdà I", pág. 172, da noticia del documento de la compra, cuyo traslado existía en 1898, en el archivo parroquial)". FONT i RIUS, Josep Mª. Cartas de población y franquicia de Cataluña. Barcelona, 1969.

(2) La plaza aunque sin empedrar es mediana y capaz. ZAMORA, F.de. Diario de los viajes hechos en Cataluña. Barcelona, 1973.

Santa Pau. Major. **35x 30**

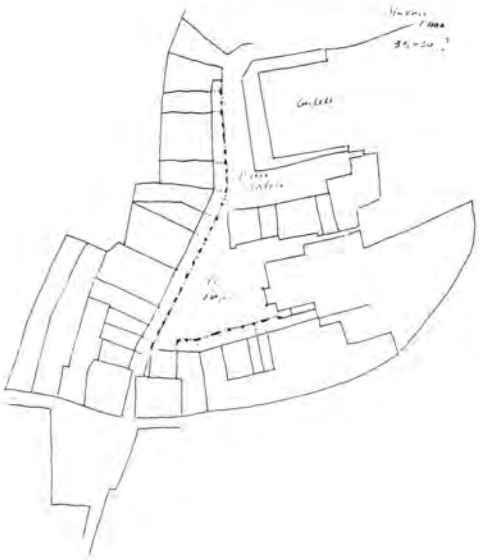

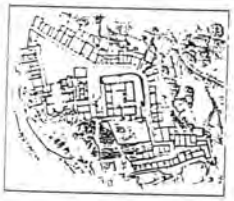

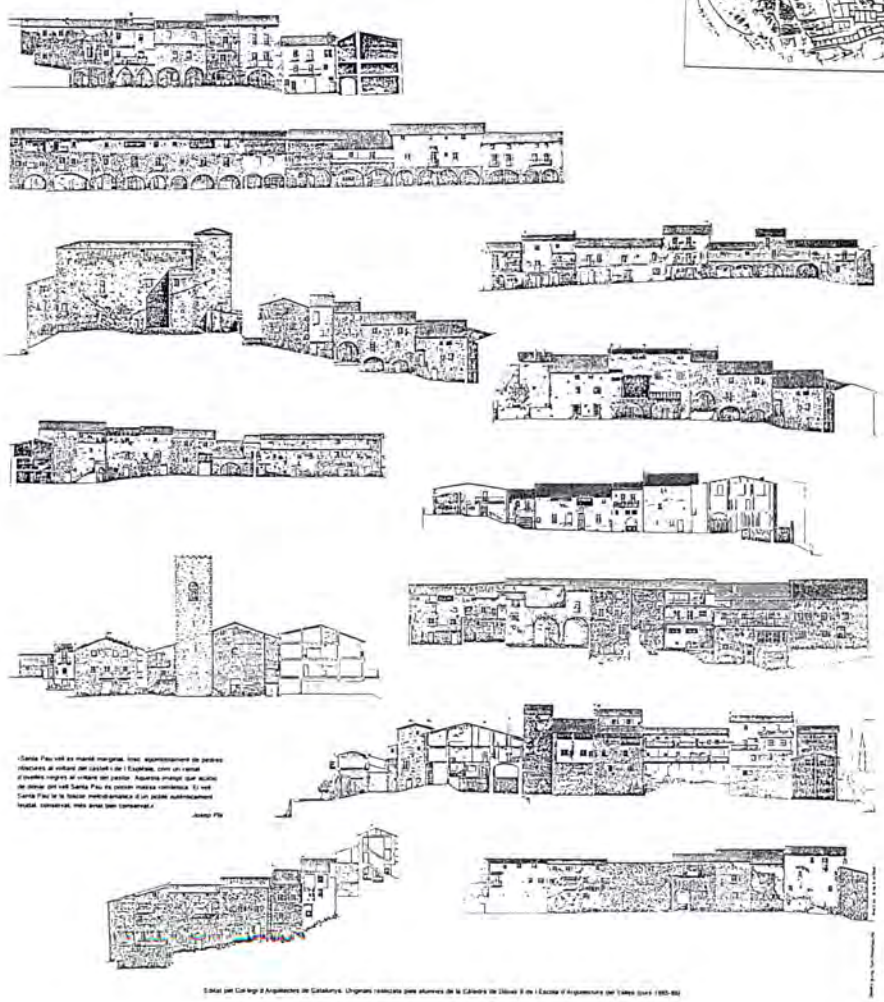

«Santa Pau vell es mantè marginal, fosc, aparentemente de pedres rifiscades al voltant del castell i de l'Esplèdia, com un remat d'ovelles negres al voltant del pastor. Aquesta imatge que acullo de deixar del vell Santa Pau es poesia mateixa romànica. El vell Santa Pau te la foscor metrol-amatica d'un poble autènticament feudal, conservat, mès amat ben conservat.»

Joseph Pla

Editat pel Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Originals realitzats pels alumnes de la Càtedra de Dibuix II de l'Escola d'Arquitectura del Vallès (curs 1985-86)

PLAÇA MAJOR.
SANTA PAU.

El nucli de Santa Pau, amb 1377 habitants aglomerats (1991),a la Garrotxa, manté la seva condició de centre agrícola de muntanya. Es situa en el camí de Olot a Banyoles.

La plaça de Santa Pau és un espai longitudinal, a mig camí entre un carrer porxat i una plaça més tancada, que conserva molt el caràcter antic i la forma de l'estructura original.

Es situa en una vila encara encerclada per muralles i on tot gira entorn de la plaça i el carrer porticat, centrats en el Palau i l'església.

És una plaça molt tancada, amb dos passos estrets que obren l'espai cap a la placeta del Marqués de Monistrol.

L'església, el Palau i un conjunt de cases entren a la plaça i divideixen l'espai en dos, fent-lo menys monumental i espaiós, però reforçant la imatge d'espai urbà medieval, -que tenim habitualment com a lloc sense ordre geomètric clar ni regular.

Els arcs són de mig punt, rebaixats o apuntats, sobre pilastres quadrades que s'eixamplen a la bases i amb múltiples variants. Inclús trobem algún pòrtic adintellat, contigu als arcs de mig punt.

Cada parcel.la té la seva mida i les cases són de diferent altura. L'àmplia volada de la coberta i la relativa homogeneïtat d'altures a tres plantes són molt importants per aconseguir l'efecte unitari de l'espai. El remat és molt característic.

Les façanes són, en general, poc foradades. Hi ha algún exemple interessant de planta volada sobre el segon pis, poc habitual en aquestes places.

Torroella de Montgri. Major **34x20** **627 m2**

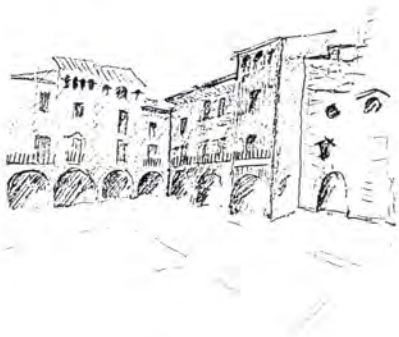

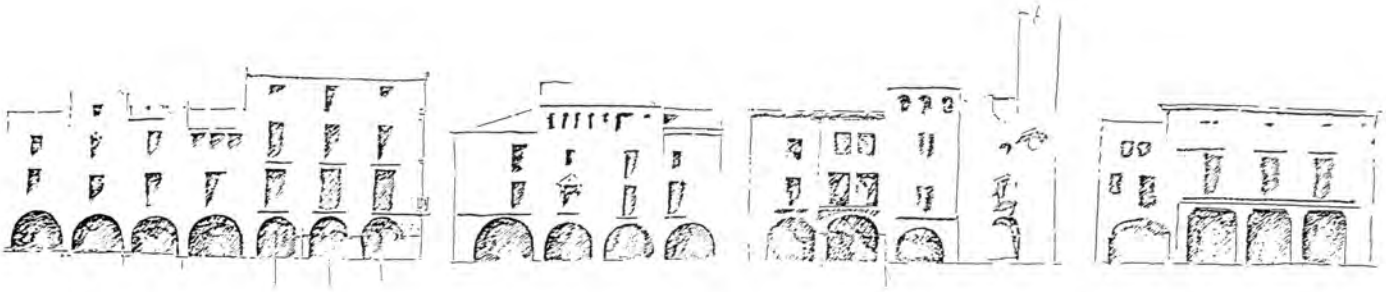

PLAÇA MAJOR.
TORROELLA DE MONTGRI.
Segles XII-XIII.

Torroella de Montgrí, amb 6.207 habitants aglomerats (1991), està situada a prop de la desembocadura del Ter, i sota la muntanya del Montgrí que la protegeix.
Al segle XIII, era un important port de mar, que s'incorporà a la corona l'any 1272, i adquirí així, definitivament, la categoria de "villa real". La vila tenia per objecte l'afiançament de posicions estratègiques en l'àmbit dels grans feudataris de la zona. Fou una fundació de nova planta sobre un nucli preexistent, com les de Figueres o Palamós (1).

Torroella conserva, encara actualment, el caràcter de vila medieval murada, pròpia de les ciutats gòtiques catalanes amb un traçat de nova planta, les quals van establir-se al Principat al llarg dels segles XII i XIII, responent, però, a estratègies diverses (2).
La vila reial presenta una forma molt diferent a la de les viles medievals d'origen feudal o monàstic. L'exemple de Torroella és el de major importància a l'Empordà per la seva dimensió, però també per la claredat del seu traçat.
L'extensió de la vila s'inicià a mitjans del segle XIII, quan el futur Pere II, el 1272, incorporà la vila a la corona -per permuta amb els Rocabalí- i li atorgà categoria de "vila Reial".
Torroella unia als avantatges de ser port comercial, la de ser un centre de mercat regional important. A la ciutat s'hi accedia, com

actualment, per un pont sobre el riu Ter, i els vaixells arribaven fins a la seva riba. La vila reial és murada amb sis portes, i s'anirà consolidant fins al segle XVIII.

Traçat

L'origen de la plaça és, sens dubte, l'ordenació de la vila nova al segle XIII, moment de la gran expansió física, potenciada per la concessió de privilegis i per l'inici del règim municipal.
El traçat, ordenat de forma sistemàtica en illes rectangulars i una clara jerarquia dels espais públics, es formà prenent com a eix principal el del camí al sud, que sortia del portal de l'Església: aquesta direcció es correspon amb la de l'inclinació del pla amb suau pendent cap al nord-sud.
El model d'extensió parteix d'un traçat a escaire, amb els dos carrers principals que ordenen una plaça lateral en la seva cruïlla. Els carrers perpendiculars són de molt reduïda amplada, cosa que permetrà la consolidació d'un teixit compacte i ordenat.

Dins la retícula de carrers estrets i illes rectangulars, l'espai de la plaça ocupa el lloc central en la intersecció dels dos carrers principals: el carrer Major, en sentit nord-sud, que conduia al portal d'orient, i que suportava els millors palaus de la vila; el carrer d'Ullà, que travessa la ciutat en sentit est-oest, i

enllaça les dues Rambles.

La plaça era l'espai en front dels edificis públics i l'administració, i quedava separada de l'espai pel mercat que es situava contigu a la plaça del Gra o de les Mesures. Les seves proporcions -l'alçada, la mida dels porxos, i la seva superfície- fan que la seva escala sigui proporcionada a les dimensions estretes dels carrers i illes de Torroella.

La plaça és un dels exemples millors d'espai central d'una vila de fundació medieval. És de reduïdes dimensions (34 x 20 m.), amb resolució geomètrica de la seva planta, i del seu entorn porxat. Les cases que defineixen la plaça, tot i ser d'amplades i alçades variables, tenen gran unitat de materials. El teixit de carrers i illes de proporcions medievals, en el qual s'inscriu la plaça accentua i ressalta aquesta regularitat.

Els eixos directrius principals sobre els quals es munta la nova fundació es creuen a la plaça, i hi incideixen per una de les seves cantonades. La porxada, en aquest angle, ofereix una particular i refinada solució: el porxo no té sortida al carrer, i així talla la continuïtat, però, alhora, defineix de manera més regular l'angle; l'encreuament dels carrers principals. Les illes edificades queden definides, com la resta de la vila, per cantonades massisses. El porxat no trenca l'alineació, ja que és el buit del porxo el

que ocupa les plantes baixes -un porxo format així pel buidat d'una crugia de cada cara.

El plànol de Quintana (3) realitzat el 1887, quan la plaça ja és totalment definida, mostra una imatge molt precisa de la ciutat, del seu teixit edificat, dels seus edificis i monuments principals, dels seus espais d'esbargiment i de lleure; llavors ja s'han enderrocat les muralles i la vila ha crescut a partir dels dos passeigs principals. L'aixecament mostra un període de Torroella en que el centre compacte i consolidat contrasta amb un territori buit i poc geometritzat perimetralment.

Usos

Els usos de la plaça són molt variats. A la plaça s'hi fa el mercat de verdures que s'estén, amb entoldats, per tota la seva superfície.
L'edifici que la presideix és la casa Consistorial, però hi ha, a més a més, l'Església i els comerços, que ocupen la totalitat de les plantes baixes, sota els porxos, i que fan que la plaça mantingui el seu caràcter indiscutible decentre urbà.

Pericot i Masó fan una bona descripció de la plaça: "Centrada en el que era la vila entre muralles, va situar-se la plaça gran tal com, a la planta noble de la casa de tipus netament pairal, hom situava la plaça principal. Paral.lelament,

les seves proporcions foren ajustades a les de la urbanització estudiada de la llavors moderna Torroella, i per més bé varen adaptar-la a l'allargament que presenta tota la vila de nord a sud, accentuant la seva dimensió en aquest sentit. Conseqüència de totes aquestes coses, les seves dimensions, calia només dotar-la de les vies d'accés necessàries. Aquestes tampoc passaren per alt i, per això, dintre la planta regular de Torroella, la pròpia de totes les viles reials, els dos carrers eixos, a la vegada que els únics que la travessen a migjorn i de llevant a ponent -acabats en portals de Santa Catarina i Sant Josep per un cantó i amb els portals d'Ullà i d'Orient de l'altre, creuaren el seu camí en el clos de la plaça principal. Secundàriament s'uní l'altre cantó amb el carrer que es pogué i així estintolada en les dues vies majors la plaça es lligà amb totes les artèries de la vila...Tot això plegat, ens fa veure que les parets de les cases de la plaça no s'aixecaven a la bona de Déu ni emparant un espai lliure que la casualitat hagués deixat entre quatre carrers.

Hem de creure que hi hagué una intel.ligència superior que amb una visió claríssima de les necessitats i condicions de la vila, regí la urbanització de la plaça com regí la de la total urbanització de Torroella... Hem de pensar que han passat més de sis-cents anys i que encara avui la plaça, lliure de l'estretor que fa emmalatir els

nostres carrers és el marc adequadíssim i proporcionadíssim, malgrat el que es pugui dir en contra, de totes les manifestacions culturals i espirituals de la nostra vila... No creiem que es pugui rebatre la justíssima porporció d'ella amb l'alçària de les cases i l'ample dels carrers ni l'encant que això hi porta.(...) Diguem alguna cosa del que l'envolta. D'esquena a tramuntana s'aixeca la part més típica, a ningú li passarà per alt el bell efecte de la casa, avui Surós i Vives, el seu balcó -la peça treballada amb més riquesa de la plaça i el rellotge de sol-(...). La resta d'edificis, fa molts anys els mateixos, lliguen perfectament els uns amb els altres en els seu mateix desequilibri, a part hi ha la gràcia del conjunt que la formen.

Res però de tot el que fa aquest lloc, és tan estimable com la bella sardana de pesades arcades que volten la plaça.

Torroella està concentrada en aquestes voltes i és per això que des del fons d'aquests arcs desiguals tan humans i amorosos hom sent dintre seu tot l'encís d'aqueta vila."

Torroella de Montgrí és l'exemple millor conservat de plaça regular de formació regular.

(1) Torroella de Montgrí.

La villa de Torroella de Montgrí, en las proximidades de la desembocadura del río Ter, se hallaba en el ámbito geográfico del condado de Ampúrias. Parece que sus inicios urbanos se remontan a fines de siglo XII, en que se construyó la iglesia, el castillo de la villa y, a su alrededor, las primeras casas en la callera tocante al muro exterior, aunque una villa o "dominicatura" rural de Torroella puede ya atestiguarse en época anterior. Es posible que la villa perteneciese en sus inicios a la casa condal barcelonesa, pero ya desde el siglo XI estaba formada la dinastía de los señores de Torroella y en posición del señorío de la misma, reconociéndose feudatarios de los condes de Ampúrias. Sin embargo, a principios del siglo XIII reaparece fugazmente aquel superior dominio de la Corona. En efecto consta que en 1202 Pedro de Torroella y su hijo Poncio Guillermo se reconocieron feudatarios de Pedro, rey de Aragón. Prosigue luego el señorío local de los Torroella sin ulterior referencia al enfeudamiento real. Y a mediados del siglo XIII uno de los más ilustres representantes de la casa, Bernardo de Santa Eugenia -que tanto se distiguió en la conquuista y restauración de Mallorca- otorgaba a la población de la villa dos notables cartas de franquicias. En la primera, de 1237 (Doc.271) eximía a sus moradores, presentes o futuros, de una serie de prestaciones de índole oficial o atenuaba su percepción reduciendo también el pago de laydemios en las transacciones reales. No satisfacían estas concesiones, o surgían en años sucesivos nuevos motivos de discusión entre el señor y la villa, la cual se organizaba ya por entonces como una municipalidad. Así, un cuarto de siglo más tarde, y tras una etapa de violencias y agravios señoriales a la comunidad local se llegaba a un acuerdo entre ambas partes obtenido por la mediación del dominicano fray R. de Olleda y cristalizado en una nueva carta de franquicias otorgada por el propio Bernardo de Santa Eugenia en 1265 (Doc. 314). Tras la reproducción casi textual del privilegio se insertaban nuevas exenciones de cargas dominicales y de garantías del señor con expresa confirmación de todas las franquicias y privilegios anteriores. Las "universitas populi Turricelle", por su parte, a través de sus ocho representantes declaraba en su propio documento considerarse satisfecha, absolviendo al señor, de las injusticias y violencias recibidas del mismo y sus antecesores. Pocos años después (1268), el privilegio era confirmado por la hija del concedente y sucesora de la baronía, Sancha, quien al año siguiente permutaba con Dalmacio de Rosucesora el señorío del castillo y villa de Torroella por el castillo de Vilademuls. No perduró el dominio de los Rocaberti sobre los de Torroella pues en 1272, por

nueva permuta ahora con el infante Pedro, primogénito del rey Jaime de Aragón, se incorporaba la villa a la corona, pasando definitivamente a la categoría de "villa real". Esta incorporación representaba otro exponente de la política soberana de afincamiento de posiciones estratégicas en el ámbito de los grandes feudatarios como era el condado de Ampúrias, análogamente a las fundaciones coetaneas de Figueras, Palamós, etc. La actuación de los reyes aragoneses contribuyó al desarrollo urbano de la villa, que vió ensanchar su recinto de la primitiva "cellera". La exención de eixorquía por Jaime II en 1305 favorecía al progreso de la misma. Pero a fines del siglo XIV y durante el siglo XV experimentó una sensible despoblación por las pestes y sus ruinas consiguientes, la guerra de los remenças, y los acosos de los piratas, transtornos de los que solo lenta y tardíamente se fué recuperando. FONT i RIUS, J.Mª. Cartas de población y franquicia. Barcelona, 1969.

(2) Les bastides franceses -Aigües Mortes, Montpazier, Montauban ...- com nuclis de resistència militar, les poblacions que establí Jaume I per tal d'assegurar els territoris i colonitzar el que anava conquerint -les viles de Castelló, Villarreal, Nules, Almenara i Soneja als territoris llevantins- amb interès estratègic primordial, o les noves poblacions mallorquines, creades en canvi responent a necessitats econòmiques pacífiques.
Es tractarà d'ordenar el creixement de forma sistemàtica, atenent a problemes topogràfics, i establint una clara jerarquia entre els espais.

(3) Plànol de Torroella de Montgrí y sus alrededores levantado por el Ingeniero Industrial D.José de Quintana y Serra. 1887.

(4) PERICOT, opus cit.

(5) AUDIVERT, Marcel.lí Torroella de Montgrí, una vila singular.

(6) J.PERICOT i J. MASO LLibre de la festa Major. "La plaça". Torroella de Montgrí, 1931.

Valls. del Blat **32x16** **512 m2**

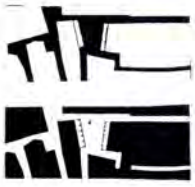

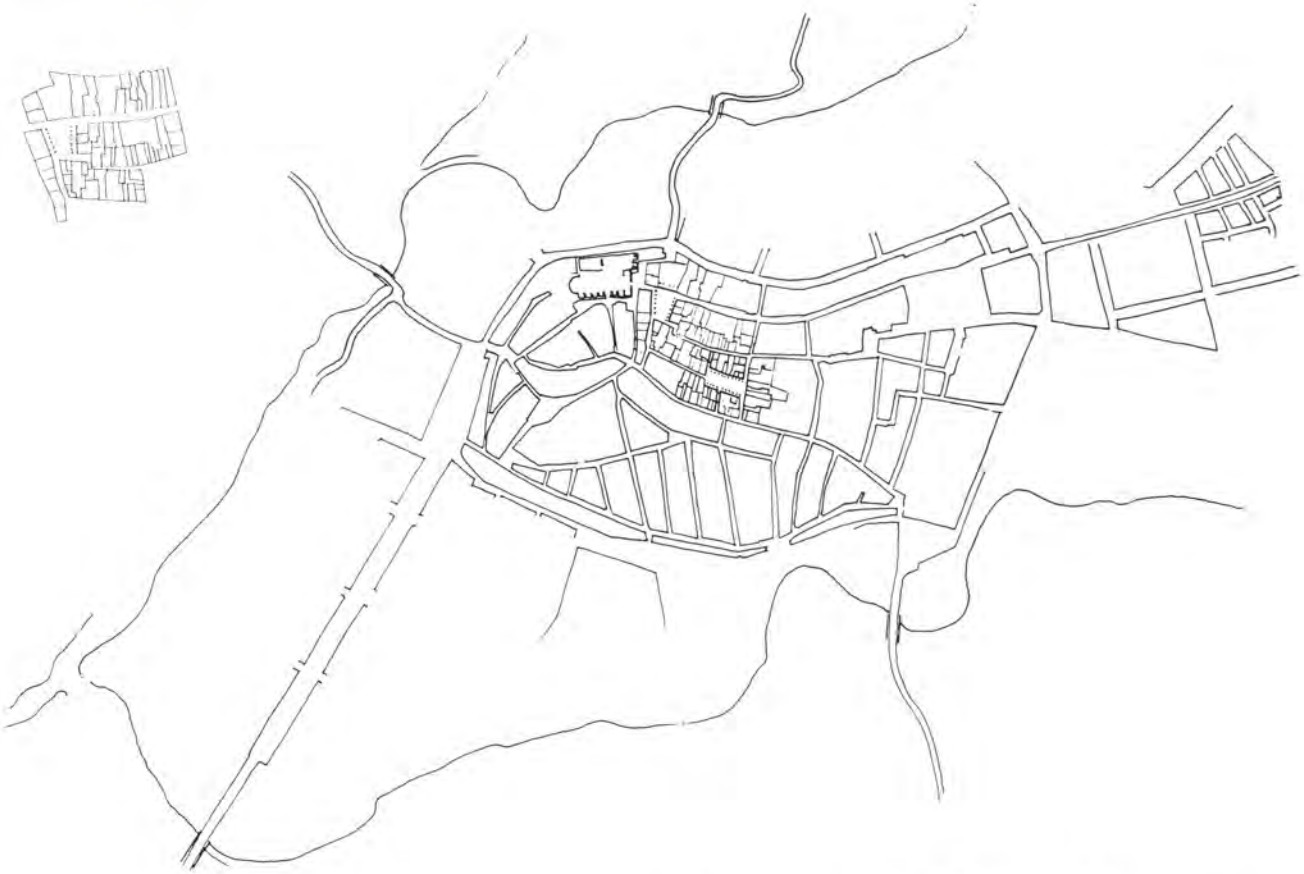

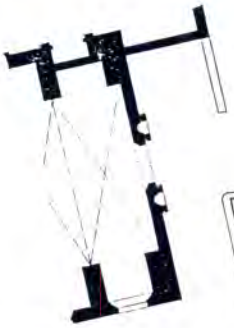

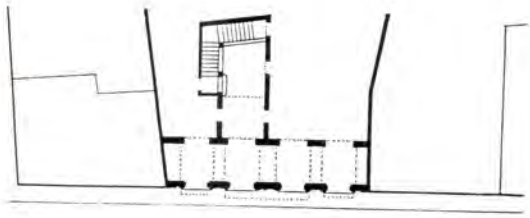

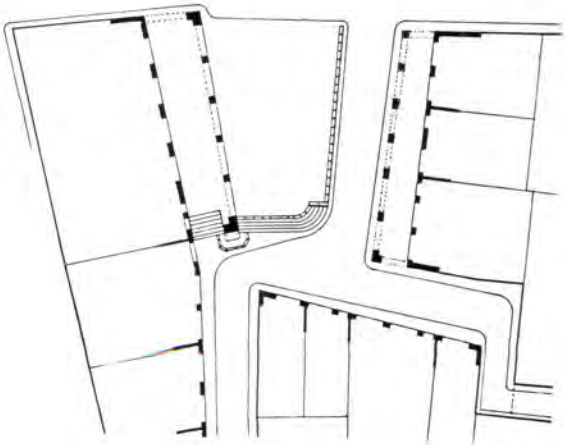

PLAÇA DEL BLAT.
VALLS.

La vila té 19.674 habitants aglomerats (1991).

La plaça del Blat a Valls es troba davant la porta del primer recinte murat de la ciutat.
A la plaça hi convergeixen els principals camins de sortida: el del castell -avui c. Balcrich-, el de Barcelona i el de LLeida, que estructuren la vila.A finals del segle XIII és ja el centre dels esdeveniments públics més importants i del mercat, tot i estar situada excèntricament respecte al nucli.

Mida

Les dimensions de l'espai són extraordinàriament reduïdes. La relació amplada-alçada promig és de 1:1, i 1:2 respecte a la llargada, proporcions molt exagerades per una plaça.

Afegit de porxos

La casa de la vila, que presideix la plaça, es construeix al segle XVI ocupant el solar de la comanda de Sant Antoni. És al segle XVII, quan s'afegeixen porxos a les dues cares enfrontades més llargues i s'anivella el seu sòl.
Al segle XIX, l'any 1895, es remodela la façana de la casa consistorial, i el 1816 es disposa una font al centre de la plaça.

La plaça s'obre cap a la façana de l'Ajuntament de la que queda separada pel carrer de Baldrich, l'únic carrer que l'atravessa transversalment. Els altres dos carrers que hi incideixen queden amagats i no trenquen el caire tancat de l'espai. L'un,es fa continu amb els porxos que s'afageixen al segle XVIII, i l'altre,hi accedeix des d'una cantonada.

Les diferències de nivell de la plaça contrasten amb la forma de la planta regular i accentuen la importància de l'edifici consistorial, fent que les façanes s'obrin lleugerament.

Sant Joan de les Abadeses. Major. 25x23 484 m2

22x22

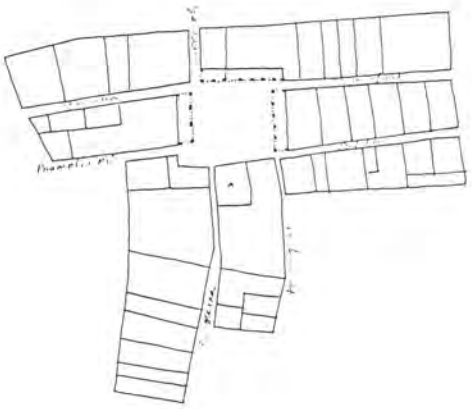

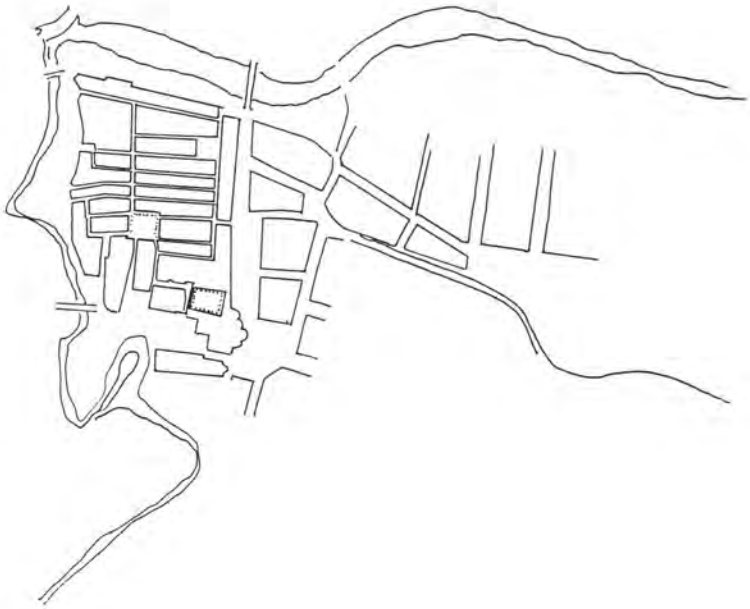

PLAÇA MAJOR.
SANT JOAN DE LES ABADESSES.

Sant Joan, amb una població, de fet, de 3.898 habitants aglomerats (1991), és un nucli característic de muntanya, actualment en relativa recessió. L'estructura original de la població es manté.

A Sant Joan de les Abadesses hi ha tres places. La Major, amb porxos a tres costats i quasi quadrada, té una font pública i la casa de la vila.

Plaça Civil

La plaça, d'uns 500 m2 (22x22), es formalitza com el lloc central i principal en l'organització civil d'aquest nucli, d'origen monàstic. Situada entre el monestir i la sagrera de l'església, la plaça s'institucionalitza com l'espai de l'Ajuntament i, significativament, té una superfície quasi anàloga a la del claustre del monestir.

L'origen de Sant Joan és el convent fundat, el 875, per Guifré el Pilós. La vila al segle XIII estava totalment emmurallada, amb 24 torres i sis portes. Com a Olot, Amer i altres poblacions de la Garrotxa, va quedar totalment destruïda pels terratrèmols del segle XV, els quals van motivar la reconstrucció de la ciutat.

Forma

La plaça té molt bona geometria, amb les façanes que s'interrompen als angles, per on foreden els carrers. Els arcs, de pedra ben tallada i molt regulars, tenen una interessant solució d'imposta i arquivolta, i atorguen molt interès a l'espai.

PLAÇA MAJOR. EL MERCADAL.
PONT de SUERT.

La vila té 2118 habitants aglomerats (1991).
L'origen del nucli, format a la dreta de la Noguera, és la seva posició com a cap de Pont i centre de mercat.

El nucli antic està organitzat entre dues places: la del Mercadal i la plaça, i carrer majors laterals. Tot el teixit residencial de la vila, amb la parcel.lació especialment menuda, s'organitza entorn d'aquests espais públics centrals.

Mercadal

El nucli és d'origen rural i es munta entorn de la plaça Major a prop de l'església primitiva.
El Mercadal, d'uns 600 m2, es conforma com espai que articula la zona més antiga i organitza una segona extensió del nucli.
La plaça té sols dues cares porxades i és molt tancada. És una plaça bastant regular. Forma que s'explica pels seu origen, vinculat a una primera extensió del nucli original, com a tantes places de formació medieval.

Plaça

Major

La plaça Major és un espai de proporcions molt singulars, també molt tancat, i totalment porxat amb una placeta a dues cares i els carrers són

tancats, formant un pati allargassat d'uns 300 m2.

Són dos espais connectats, interessants per les visuals que ofereixen i que estan molt ben conservats.

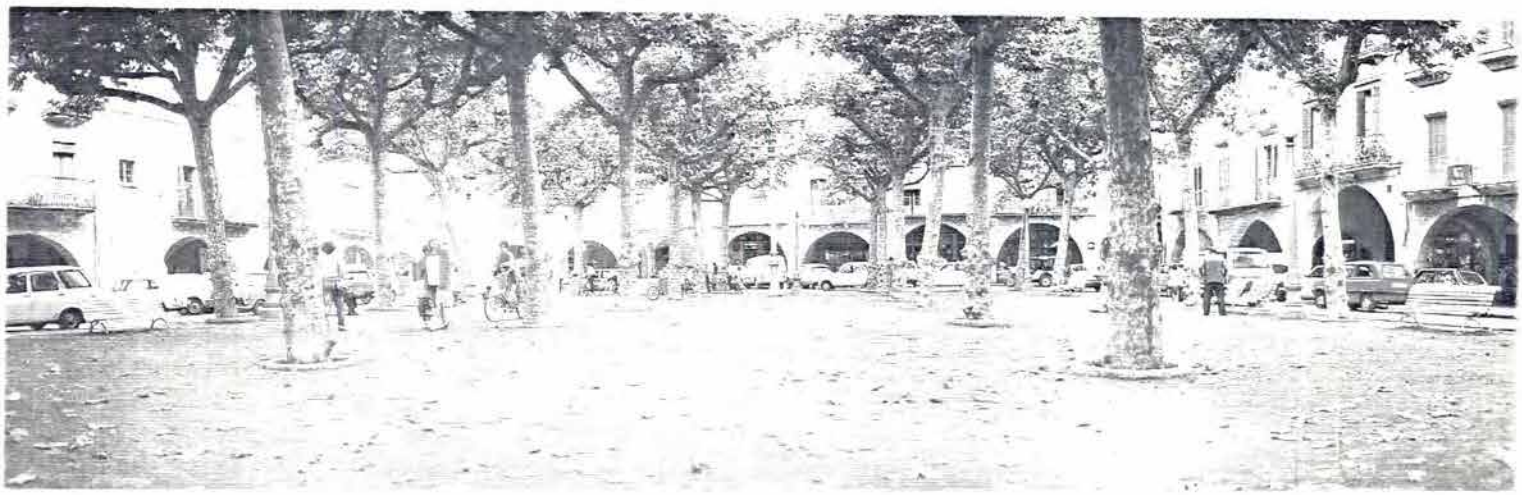

BANYOLES. MAJOR

REUS. MERCADAL

VIC. MERCADAL.

PRADES. MAJOR.

BALAGUER. MERCADAL.

3. COMPARACIO I ANALISI
LES PLACES PORXADES A CATALUNYA

Una plaça no és ni un forat enmig de cases, ni un espai buit i ampli d'un entramat de carrers. És un espai modulat per una envolvent de cases o d'edificis públics -més o menys trencada pels talls que hi produeixen els carrers que hi aboquen-, per un terra que s'esmuny entre aquesta estructura de perímetre i per un sostre imaginari, pel cel que la cubreix.

Una plaça de planta regular, d'arquitectura unitària i ben proporcionada apareix com una cosa plena de sentit en una ciutat gran. També ho sembla quan està situada, encara que en una ciutat menys important, sobre un entramat de carrers que la defineixen. Ara bé, en un nucli petit o en mig d'un teixit de carrers trencat i/o atapaït, una plaça regular s'ens mostra com un acte no espontani o fàcil, sinó voluntari i artístic.
Una plaça a Barcelona o Girona no estranyen a ningú. En canvi sols un troç a Sant Andreu, a Agramunt o a Riudoms, són mostra d'una explícita voluntat de transformació d'una estructura de poble en un teixit urbà més complex i culte.
Igualment sorprèn un espai regular en mig d'una ciutat amb una estructura de carrers poc definida o en una situació urbana més barrejada. L'interès d'una plaça té a veure, moltes vegades, no sols en la qualitat de l'arquitectura de les façanes o en la seva pròpia ordenació específica, sinó també amb la seva capacitat de constituir-se en l'espai qualificat i exclusiu ,"dissemblant", d'un contínuum urbà. El Mercadal d'Agramunt, la plaça Major a Torroella de Montgrí o la plaça de Vic afegeixen a l'interès intrínsec del conjunt, aquest efecte de contrast, que fa més

aparent les qualitats arquitectòniques i la bellesa del lloc.
A cada forma d'organització de l'edificat li correspon una forma d'espai públic, negatiu d'aquell, que s'hi contraposa. Quan la plaça no és sols negatiu de les illes i quan la seva forma és més independent del teixit que l'envolta, imposant la seva organització espaial al context, és quan més impacte té.
En aquest sentit entenc que hi ha places inductives, resultants d'un contexte i que formen part intrínsica d'un determinat teixit, i places deductives, més voluntaristes i artificials en relació al medi, que imposen ordre i geometria i que tenen un paper coercitiu sobre l'entorn. Més enllà de l'interès arquitectònic de cadascuna, la plaça de Besalú o la del Blat a Valls serien exemple del primer cas, la plaça Clarà d'Olot o la plaça d'Amer del segon.

Una plaça ha de tenir bona arquitectura en les façanes que l'envolten -i això és el més important-. Però també ha de tenir bones proporcions, ha d'acumular certa activitat i ha de fer amable l'estar-hi. Ha de ser una combinació justa i civilitzada de totes aquestes coses. I és per això que la plaça és, quasi sempre, l'espai públic més construït de les ciutats, el que més transformacions succesives ha acumulat i el més susceptible a la utilització i apropiació per la gent.

Les places són espais en equilibri, però molts cops en equilibri inestable. La majoria de casos que analitzem, si no són resultat d'un projecte construït de cop -com un edifici residencial conjunt-, estan disposats a admetre transformacions: a incorporar nous usos o nova imatge, a complertar les seves façanes, a eixamplar-se i posar-se en relació amb el tràfic o a restar-ne

encara més allunyats.

Una bona plaça, ha de ser una específica i reixida composició espaial i ha de tenir bones proporcions, ha d'oferir bona arquitectura de les seves façanes i ha d'acumular certa activitat.
La plaça és l'espai públic més artificial de les ciutats, el de màxima concentració urbana.

I. Hi ha places que desconcerten per la seva bellesa, com la de Vic; altres per la seva grandària i amplitud en relació al teixit en que estan inscrites, com el Mercadal de Balaguer; n'hi ha d'altres encara que ens sorprenen per la seva estricte regularitat, com la d'Agramunt. Aquest efecte sorpresa sols el produeixen les places més bones i és un dels aspectes que més ressalta les qualitats arquitectòniques dels diferents espais. Les millors places, com la Reial a Barcelona, ens sorprenen per tot això: per bona arquitectura, per contrast en relació al context i per efectes visuals complexes.

II. El més definitiu d'una plaça és el seu contorn -les seves façanes- malgrat actualment pugui suplir-se, a vegades, una indiferent composició arquitectònica del buit, per la construcció del mateix buit.
La proposta del porxo perimetral, com element fonamental de qualificació i confort, està en l'origen de la formulació de la plaça clàssica. La plaça fins al segle XIX es projecta rodejada de pòrtics funcionals per seure, passejar, abrigar-se; i per diferenciar-se dels altres llocs públics.

III. Són característiques freqüents d'aquests espais. La concentració, una certa promisqüitat d'usos i un relatiu allunyament -i control- respecte als fluxes de transport i del moviment funcional. I això malgrat que, a partir de la Il.lustració, els intents de modernització hagin consistit en la seva apertura als nous i eficients corrents de trànsit.

IV. Les places importants concentren moltíssim significat. Representen quelcom del més important per al desenvolupament dels

pobles i ciutats en els que s'inscriuen. Són el lloc de la transacció, de l'intercanvi comercial, alhora que ho són també de la festa i de l'espectacle. S'estableixen així com els espais més importants de les ciutats mercat; importants encara en una ciutat on pren protagonisme el moviment i els serveis a gran escala.
Una plaça és, en definitiva, l'element de referència d'un barri, d'un poble, d'una ciutat. És un buit definit en relació al ple: l'espai neutre comú i no apropiable.

V. La forma de la plaça pot ser molt variada i de fet ha anat canviant a mida que aquestes tenien funcions i un paper diferent en relació a la ciutat.
Les primeres places de mercat són espais amb perímetre molt definit però no geometritzat. La geometria és quelcom intrínsec a la casa, i té a veure amb la definició funcional del porxo, amb l'aparició del tipus de casa comercial. Les places progressivament es sotmeten a l'alineació geomètrica per tal d'oferir una imatge ordenada i per facilitar la seva construcció sistemàtica. Com les illes de cases, adapten la forma rectangular en planta i la normalització de les seves façanes.
L'espai buit, que queda definit per les façanes, té proporcions distintes. Hi ha exemples d'espais grans definits per un contorn baix i llunyà, en els que el visitant no hi reconeix el perímetre i a on la superfície del sòl és molt present. Altres espais són més petits i tancats amb altes façanes que fan que s'hi reconegui molt el perfil.
Les proporcions que ens resumeix la secció són, precisament, el que fa que percebim un buit com una plaça.

VI. La percepció que en tenim de l'espai té a veure, moltes

vegades, amb el seu ús. És en relació a l'activitat que s'hi produeix que les places ens semblen massa grans, a vegades massa agobiants.

Hi ha una relació bastant directa entre la forma i proporcions d'una plaça i el tipus d'activitat que pot acollir. A algunes els hi va molt bé la circulació i els cotxes, altres queden desgavellades o desapareixen si queden engolides dins els corrents de tràfic. Les places tradicionals són generalment tancades, quedant l'espai totalment definit per l'envolvent.

L'observació conjunta de les places estudiades -vuitcentistes o no- que es desprèn sobretot dels dibuixos comparatius realitzats, assenyala unes similituds i unes variables interessants per explicar aquest element bàsic de la forma urbana.
Les consideracions que s'extreuen d'una mirada sistemàtica d'aquests espais, com la que he intentat fer, més que oferir sorprenents aspectes desconeguts de les places, permeten una visió més estructural i conjunta d'uns espais observats, massa vegades, com a exclusivament interessants cas a cas.

La forma de les places i la seva mida, la relació amb els teixits, la seva posició, la importància del porxo -afegit o no- com element de comfort, la urbanització, etc., són aspectes que enriqueixen l'aproximació i permeten delimitar diferents classificacions encreuades, que ressalten aspectes importants d'aquests espais.
L'ordre dels carrers i la solució precisa de les façanes de la plaça són aproximacions que es reprenen més endavant, i que seran determinants per explicar el projecte vuitcentista.

BIBLIOTECA

3.1. Forma i Mida.

Algunes places disposen la seva geometria regular sobre un tapís de cases i carrers fixats sobre un ordre poc geometritzat. En aquests casos, de la mateixa manera que en un pati d'un palau gòtic, la regularitat no apareix com a mecanisme d'ordenar el conjunt, sinó com a voluntat en sí. L'espai buit regular ho és, a pesar de totes les dificultats que produirà a les parcel.les que l'emmarquen, i a pesar de les distorsions a que obligarà als carrers d'accés.
Altres en canvi, situades generalment en àrees més apartades, són places que imposen la seva geometria a tot l'entorn.
Moltes, resolen un difícil canvi en el traçat de la ciutat, fent possible el salt d'un pautat trencat i freqüent de carrers, a trames més regulars de carrers rectes i més amplis.

Pont de Suert.

La forma en planta d'una plaça és un dels aspectes determinants de la seva relació amb l'entorn, ja sigui la plaça oberta a les circulacions o les més allunyades dels corrents del trànsit. La continuïtat parietal de les façanes és una variable important perquè -encara que per diferents formes i usos- defineix la relació de l'envolvent amb el buit.

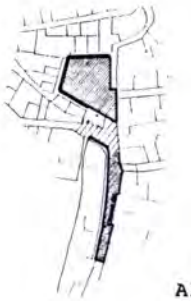
Albi.

La majoria de places estudiades tenen forma rectangular en planta: disposició que parteix i organitza bé el sòl al seu voltant, i que millor es complementa amb solucions extensibles d'illes d'edificació perimetral no singulars.
En l'àmbit d'estudi, no he trobat cap exemple significatiu de plaça d'altres formes -circulars (1), aixamfranades (2) o poligonals (3)-. Quan trobem places pentagonals (com el Mercadal a Reus), el seu origen és degut a preexistències en el lloc. No hi ha places octogonals, tot i que foren molt populars durant el segle XVI a Espanya. Rodones no apareixen , fins que es fan les places cruïlla de carrers - o bé en àmbits tancats com les places de Toros-.

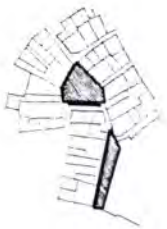
Flix.

Tot i no tenir masses exemples de places amb forma rectangular o poligonal pura, sí hi ha múltiples exemples, a partir del segle XIII, de geometrització i

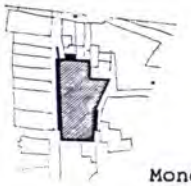
Monells.

realineacions en planta, de recintes prèviament més irregulars i indefinits. També trobem exemples de recintes definits com rectangles perfectes, que han anat deformant-se amb els anys.

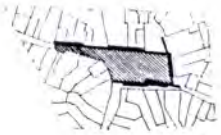

Besalú.

La proporció rectangular (1:1,5 a 1:2) és la més comú en els casos estudiats. Places quadrades n'hi ha molt poques, les més allargassades (1:4) deixen de ser places. Alberti recomanava la mida de dos quadrats per una plaça -la relació 1:2, és a dir la relació diapason-; forma més decididament rectangular que la establerta per Vitruvi de 2:3, que en definitiva és la proporció més freqüent.

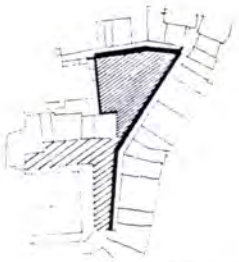

Santa Pau.

L'observació de la planta de les places permet establir una primera classificació, atenent estrictament a la forma del seu perímetre edificat.

A./ Espais d'origen medieval poc geometritzats -de 600 a 1000 m2-, amb les formes, imprevisibles i pintoresques, associades tòpicament als espais de la ciutat medieval.
Són espais centrals, amb els carrers que hi accedeixen per les cantonades, on trobem els primers exemples de trams rectificats -a través de la superposició de porxos o amb altres mecanismes-. Besalú o Monells en són bons exemples.
La culminació d'aquest grup seria Banyoles amb una plaça definida per quatre bandes de porxos independents, formant quasi un rectangle.
Els mercadals de Vic i Balaguer, de gran mida, són els millors exemples de geometrització del buit. Tenen dues cares perfectament escairades i mostren múltiples recursos geomètrics, que confereixen molt ordre a la planta.

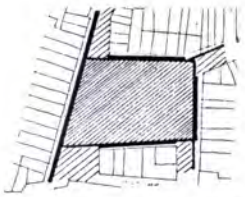

Banyoles.

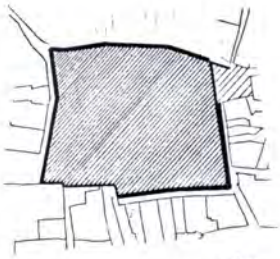

Vic.

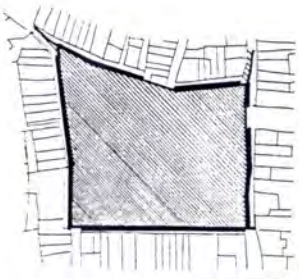

Balaguer.

B./ Espais en planta rectangulars o quadrats, molt perfectes, d'origen medieval. Corresponen a centres de viles de nova fundació o a extensions posteriors (del segle XVII), oferint espais molt regulars amb brillants solucions a les cantonades i al pas de carrers. Són, en aquests casos, els espais públics més cultes dels nuclis que tenen en els palaus, monestirs o altres edificis gòtics la seva millor arquitectura.
La plaça enllaça els coneixements tècnics dels constructors dels edificis gòtics amb la tradició, més artesanal, de construcció del teixit més homogeni de cases urbanes.
La culminació d'aquest grup és Amer amb una planta de geometria molt regular, definida probablement als segles XVI ó XVII, que s'ens manifesta a pesar d'estar inacabada als angles.

El quadrat perfecte de la plaça d'Agramunt obre el capítol de les places vuitcentistes regulars. Les places de Vilanova, Barcelona, Manlleu, Girona i Olot, posteriors, són totes elles de forma rectangular, i es defineixen a partir del seu perímetre en planta.

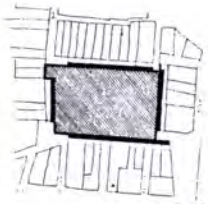
Amer.

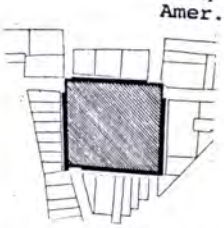
Agramunt.

Vilanova

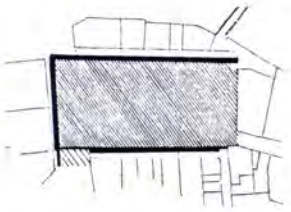
Girona.

Peratallada.

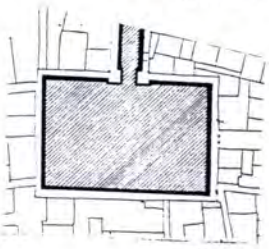
Reial

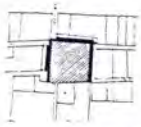
Sant Joan de les Abadeses.

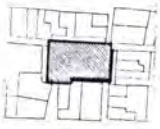
Torroella

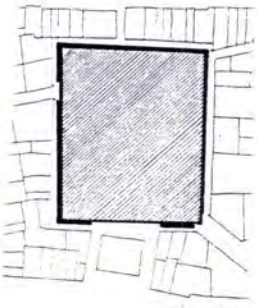
Manlleu.

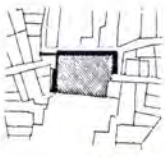
Guissona.

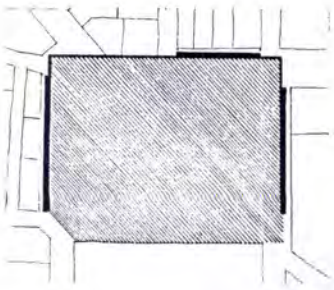
Olot.

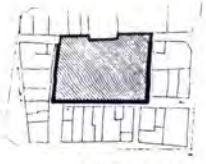
Puigcerdà.

C./ Hi ha un grup de places menors, amb formes curioses -en pota d'ànec- o obertes a un edifici, que produeixen efectes inesperats. Són les places de Valls, Castelló d'Empúries, Cambrils o Figueres.
Són espais més petits però on aquest efecte d'obertura-tancament de les façanes enfrontades, emfasitza el seu paper central i fa més aparent la seva arquitectura.
La plaça acabada en semicercle de Sant Carles de la Ràpita, o la més fragmentada i descomposada de Prades, també basen l'interès espaial en la seva composició en planta. En el primer cas, definit estrictament des del projecte, en el segon, resultat d'una construcció seqüencial del centre urbà per excel.lència.

Castelló

Valls.

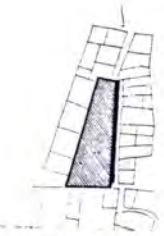

Cambrils.

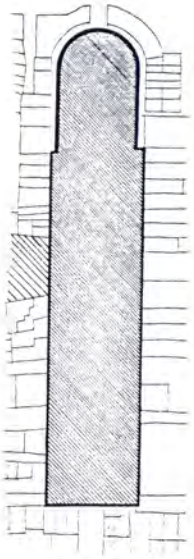

Sant Carles

Figueres.

Prades.

Places amb un traçat en planta menys reconeixible, com les d'Igualada, Riudoms, Mora d'Ebre o Manresa, tenen fronts porticats que ajuden molt a orientar l'espai i a donar-li forma.

Mora d'Ebre.

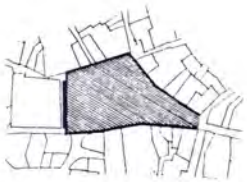

Manresa..

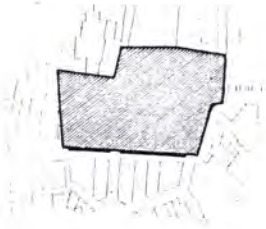

Riudoms.

Igualada.

D./ El grup de places allargades (1:3, 1:4) es defineixen com a amplis carrers tancats. El rectangle de la Quartera de Falset, seria el cas més exagerat.
Diríem que a partir d'una certa desproporció entre els costats del rectangle, es fa difícil copsar l'espai com a plaça. Bagà, Vilanova o Vilafranca del Penedès són, també, espais molt allargassats.

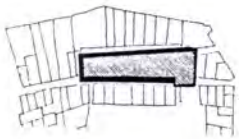

Bagà.

Perelada.

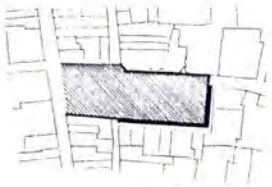

Vilafranca

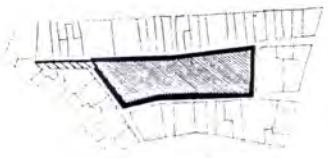

Falset.

(1) Els exemples de places rodones són puntuals i responen en general a projectes més acotats, o bé per contra a propostes més ambicioses de transformació general. Exemple del primer cas seria la place des Victoires a París, el sistema de Crescents i Circus de Bath o Edimburg serien exemple del segon. La plaça de València o la place d'Armes de Dijon, són exemples aïllats.
La plaça de circulació no pot ser rectangular, convé més la rotonda on l'edificació acompanya el moviment giratori del cotxe. Però els edificis accepten, encara, que són condició d'una continuïtat que els trascendeix.

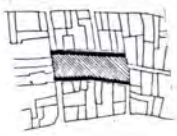

Valls.

(2) Les places rectangulars amb els angles aixamfranats en "pain coupé" representarien la síntesi entre , una plaça rectangular funcional en relació a l'entorn i eficient per ordenar cases perimetralment , i una plaça més composada. Una forma que, donant una solució geomètrica complicada als angles, contribueix a donar un efecte envolvent de l'espai, al fer més aparent l'arquitectura. És aquest el model que establí J.Hardouin Mansard (1679-1720) amb la place Vendôme i que més tard recullen altres ciutats com Nancy amb la place Royal (aixamfranada per importants reixes als punts de trobada de carrers), Bordeaux amb la place oberta al mar, que més tard reprèn Gabriel a la place Louis XV; i que representen la culminació de la plaça representativa francesa.
El recurs del xamfrà en l'espai no construït -de forma similar que per les illes d'edificació- aconsegueix uns efectes d'unitat i grandiositat, que difícilment poden oferir els estrictes traçats rectangulars. I això és possible sense la necessitat de sobreimposar geometries diagonals més complexes.

(3) Places poligonals com les formulades per la ciutat ideal del renaixement n'hi ha poques: l'exemple clàssic de Palmanova és un cas relativament aïllat. A Espanya apareix el "crucero del Ochavo" a Valladolid el segle XVI i foren més tard populars en els traçats il.lustrats del segle XVIII, tal com estudia Bonet Correa. A Catalunya no conec cap exemple. Veure: BONET CORREA, A. Morfología y ciudad

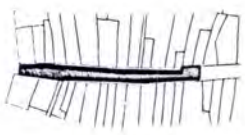

3.2. La Posició de la Plaça.

En relació al conjunt de la ciutat o nucli en que s'inscriuen, les places poden ser: centrals o perifèriques, principals o secundàries, poden formar part del sistema estructural d'espais lliures o ser tangents a aquests, poden tenir un efecte difusor molt gran o nul. Hi ha places que tenen un paper molt important com punts d'intercanvi viari, altres pel contrari, són places obstacle a la circulació -com la majoria de places regulars espanyoles construïdes en època dels Austries-. Hi ha places que han estat projectades formant part d'un patró de carrers, i places que aparèixen com buits particulars i espectaculars d'un entramat de carrers enrabassat i discontinu. La majoria, són casos intermitjos.

La importància d'una plaça, el seu significat i ús és, en molts sentits, depenent de la seva posició relativa respecte al conjunt de la ciutat on s'inscriu, i de la manera com es relaciona amb els carrers que l'envolten.
Interessa,per tant, veure la forma com es col.loquen aquests espais respecte al teixit existent, als eixos principals, respecte als altres espais lliures i als edificis representatius; per entendre el seu caràcter, composició i fesomia.

Una plaça situada al centre d'un nucli, encara que de tamany reduït, acostuma a ser més important i a tenir millor arquitectura, que una altre situada a punts més extrems. A més, pot mantenir el seu caràcter de lloc públic, principal i representatiu i acollir usos diversos, sense necessitat de ser un espai sacralitzat. La centralitat reforça la seva entitat com espai comú i per a tot. Generalment, en una plaça central,molt espai parcel.lat es vincula a la plaça directament i s'extén, per tant, l'àrea d'influència d'aquesta més enllà del seu precinte.

Les places no centrals poden ser importants sols si juguen un "rol" estructurant per a la ciutat, o si esdevenen l'element a partir del qual es munta un creixement nou. Els seus usos acostumen a ser, per aquestes raons,

Reus

menys variats: són places de cotxes, d'un determinat mercat, d'un servei concret, però no tenen generalment la complexitat de funcions de les situades al centre.

La posició relativa del buit és significatiu del seu origen -encreuament de camins, pati d'armes o convent, porta de muralla o enderroc modern-, de la seva formació i,també,de la importància actual.
La relació dialèctica de l'espai buit,en oposició al continu de carrers i cases és una variable fonamental; perquè bona part dels efectes estètics i de sorpresa depenen d'aquestes relacions.

Les places analitzades poden agrupar-se en diferents tipus que fan referència: a la relació del buit amb la resta d'espais públics estructurants i a la seva inèrcia gravitatòria. El criteri de distinció principal és la centralitat o no de l'espai.

A. Places Centrals.
A.1. Muntades sobre dos eixos ortogonals.
A.2. Muntades sobre teixits no bidireccionals.
A.3. En teixits en malla.
a.3.1. D'igual jerarquia: extensions ordenades i viles de fundació.
a.3.2. Jerarquitzats: l'exemple il.lustrat.

B. Places no Centrals.
B.1. En relació a altres espais/infrastructures.
b.1.1. Tangent a un eix lineal.
b.1.2. Tangent a una creu viària.
B.2. En canvi de direcció i/o de forma de trames.
b.2.1 Espais de transició.
b.2.2. Espais amb funció estructurant.

Figueres.

A. Centrals.

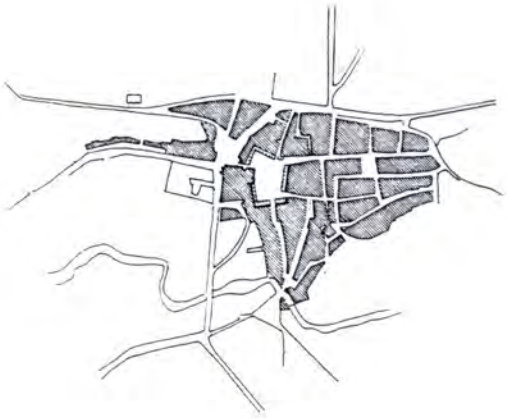

Hi ha places que són centre simbòlic de la ciutat i el principal espai representatiu, fins i tot quan deixen de ser el centre geomètric o quan no tenen prou capacitat per acollir els nous edificis representatius.
Aquestes es situen, generalment, en el cas de les ciutats d'origen medieval, al centre geomètric del recinte emmurallat -o del precinte de rondes en que aquell ha quedat transformat-. Es situen també, al centre geomètric en els traçats regulars ortogonals, ja siguin d'origen també medieval o de formació posterior.
Corresponen als espais més transformats i cultes de la vila, allí on hi ha hagut més esforç ordenador i urbanitzador.
Tenen, en general, gran mida en relació a la grandària del nucli. Els eixos territorials que enllacen la població amb el sistema de poblament exterior, organitzen, en aquests espais, el punt d'intercanvi principal.
L'ús principal és el de mercat.

A.1. Places muntades <u>sobre dos eixos ortogonals</u>. Mercadal a REUS, places Majors de PRADES, FIGUERES, BESALU i CALAF.

- La plaça s'organitza a partir de dos eixos dominants, generalment els carrers principals que enllacen amb el territori. Corresponen, en ciutats emmurallades, als carrers que condueixen a les portes de la muralla.
L'accés més important a la plaça és el que hi accedeix tangent i acostuma a ser un carrer recte i continu -el carrer Major a Prades, el carrer de Girona i de la Junquera a Figueres, el carrer Major i de Güell i Mercader a la plaça del Mercadal a Reus-.
L'altre accés principal hi accedeix pel centre d'una de les cases i canvia de direcció en aquest espai buit.
L'espai de la plaça correspon així, moltes vegades, al punt indefinit que produeix l'encreuament dels camins principals. Les seves dimensions tenen a veure amb el gir o canvi de direcció que es produeix en aquest encreuament d'abast territorial; una àmplia cruïlla que ofereix l'espai més culte i urbà de

Prades.

tot un continu agrícola i que és alhora el punt de màxima connectivitat.
Si la plaça té més accessos, aquests tenen un origen i funció distinta; o bé, són esbotzaments posteriors. Els accessos al pont, o les obertures construïdes en motiu de l'arribada del ferrocarril són, ambdos, exemples d'aquests accessos secundaris; tot i tenir quasi sempre gran amplada.
Aquest tipus de plaça pot tenir altres accessos, de menor amplada i amb escasa continuïtat, que fan que l'entramat de carrers del nucli es relacioni directament amb aquest espai.
La relació elàstica i jeràrquica amb l'entorn fa que es mantiguin sempre les quatre cantonades obertes, excepte a la plaça de Prades -contigua al recinte emmurallat.

- El recinte és bastant regular, tendint al rectangle, i és resultat de successives realineacions parcials.
Són les úniques places que tenen alguna cantonada en angle agut i porxat -a Prades, a Figueres i a Besalú- i que al mateix temps tenen sempre una de les altres cantonades amb les façanes escairades,formant angle de 90º quasi perfecte.

- La grandària de la plaça és semblant a la mida mitja de les illes del teixit en el que s'inscriu, significatiu en aquests casos doncs estan immerses en teixits medievals amb illes grosses i irregulars. És, sempre, l'espai públic més gran, ocupant una superfície major o igual al 10% de la superfície total de la ciutat.

- Les façanes de les cases no són totes porxades i complertes. Quasi sempre les cases de cantonada no tenen porxo, exagerant l'efecte d'obertura pels angles. La construcció del porxo necessita d'una solució complexa si es vol mantenir l'espai obert i enllaçat als carrers, tot i definint un espai tancat.
En aquests casos el porxo està íntimament lligat a la funció comercial i apareix, generalment, amb posterioritat a la primera definició indecisa del buit d'origen molt variat -en alguns casos plaça d'armes, en altres parvis d'un edifici religiós, espai d'accés a una porta de la muralla o encreuament important-.

Guissona.

Manresa.

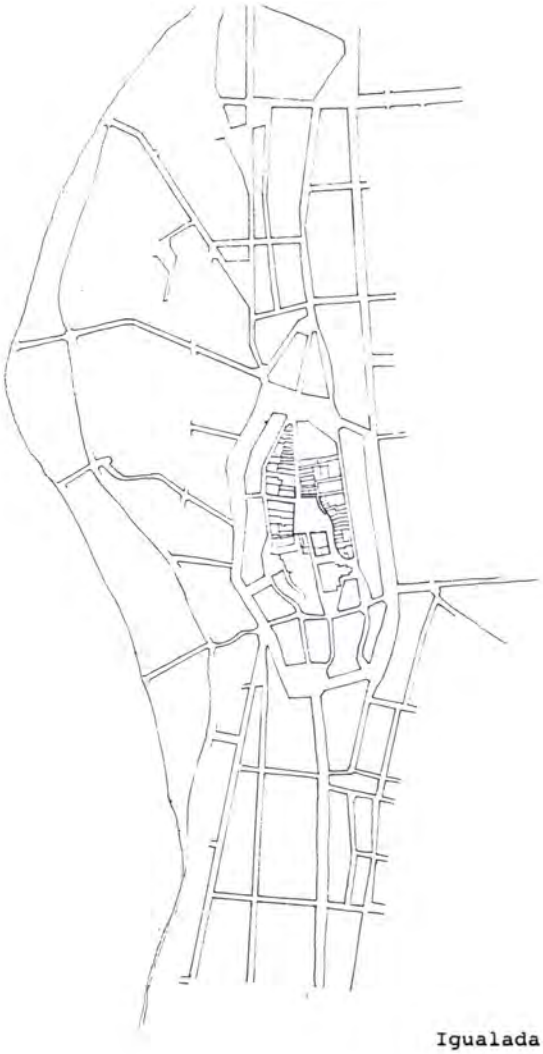

Igualada.

- La principal funció és sempre la de mercat però també, per la seva centralitat, és la d'espai institucional. L'ajuntament i altres edificis públics o eclesiàstics es situen a la plaça: a Reus, a Figueres, a Prades i a Besalú.

- Són, des de l'origen, el centre de la ciutat i no han quedat desplaçades per cap altre espai públic.

A.2. Places muntades sobre teixits no bidireccionals. GUISSONA, MANRESA, CAMBRILS, IGUALADA.
Centre radial: Mercadal a VIC.
Rectangle central: Plaça Major a PALMA.

- La plaça es situa en posició baricèntrica, però a l'interior d'entramats de carrers que no recolzen la seva geometria. Això fa que s'estableixi com un element més autònom -formalment- i més important pel funcionament general.

- Són el centre de teixits no ortogonals, el que fa que estiguin més lligades al teixit envolvent i que representin un punt de concentració important. La plaça és l'espai on més carrers de la ciutat es troben. Els accessos principals són generalment per les cantonades, però de forma irregular. Els darrers trams de carrer s'adeqüen i giren per tal de penetrar perpendicularment a la plaça.
Els accessos secundaris són, a vegades, passos coberts i no previstos per la circulació de vehicles.
Els exemples d'aquest grup són molt diferents i representatius alhora: o bé, són eixamplaments i/o espais front a edificis públics; o bé, són el centre regular de teixits més trencats.

- a.2.1 Plaça centre d'una ciutat radial. Vic.
La plaça, excèntrica respecte al casc, s'organitza amb els accessos -sense resoldre- per les cantonades. I és, precisament, als angles on es sintetitza el major esforç d'adequació de la plaça al teixit envolvent. L'avanç de l'edifici de l'Ajuntament tancant una cantonada, l'esbotzament del carrer de l'estació, la solució dels accessos

Cambrils.

coberts a les rondes, són exemples de les solucions donades a aquests punts, els més febles de la plaça.
La seva forma s'aproxima al quadrat (reforçant l'efecte d'espai cèntric, quasi arrodonit), amb dues cares escairades, fruit de repetides alineacions.
La mida del Mercadal és molt gran, enorme en relació a la mida del casc, i superior a la grandària mitja de les illes. Mida que s'explica per l'origen de l'espai i per la seva importància funcional.

- a.2.2. Rectangle sobreposat: Palma.

La plaça és el centre ordenat i geomètric d'un teixit de carrers discontinu i irregular. L'efecte de les façanes i del rectangle perfecte, en contrast amb l'entorn, augmenta la seva aperiència monumental.

A.3. Places centrals de teixits en malla. Places de TORROELLA DE MONTGRI, SANT JOAN DE LES ABADESSES, PUIGCERDA, RIUDOMS , AMER, SANT CARLES DE LA RAPITA. P.Major a OLOT i P.Morató a VIC.

Corresponen a les places representatives de traçats regulars: El centre de les viles de fundació -establertes als segles XIII i XIV-, i el centre de creixements endagats -dels s. XVI al XVIII- per necessitats d'expansió o en motiu de les desfetes produïdes per guerres i terratrèmols. Els centres de les ciutats il.lustrades, també correspondrien a aquest grup.

L'origen i formació d'aquestes places és distinta, però tenen una sèrie de característiques comuns: Formen part d'un projecte conjunt definit en planta, corresponen a l'espai d'una o més illes sense edificar, i estan íntimanent lligades al teixit de carrers.
La forma de l'espai és regular, amb les façanes escairades i tendint al rectangle, excepte en el cas de les viles il.lustrades amb plantes més complexes -com el cas de Sant Carles de la Ràpita- o quan el projecte original s'ha modificat per tal d'ampliar l'espai -com a Riudoms- .

- Els accessos són per les cantonades i

Torroella

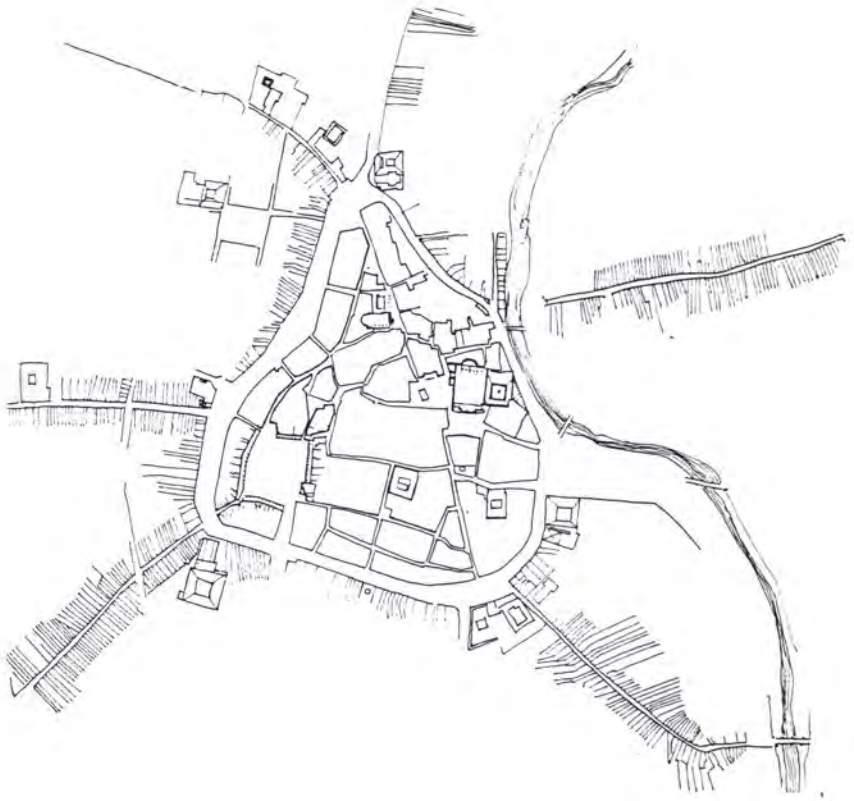

Vic.

Palma.

en cap cas aquestes són tancades. La plaça forma part d'un traçat unitari de carrers, que mantenen la continuïtat més enllà, tangents a cadascuna de les façanes. Si hi ha més carrers que aboquen des de diferents punts, o pel mig de les façanes, corresponen als de la malla que han quedat interrumputs per la plaça a l'ocupar aquesta més d'una illa. En cap cas, més de dues cantonades tenen dos accessos.

- La mida de la plaça és gran en relació a la grandària del nucli o extensió original projectada. És, en els casos de les viles noves, l'espai públic no sols de la vila, sinó també de tot el territori a colonitzar.

Puigcerdà.

a.3.1. Places amb les direccions de la malla d'igual jerarquia: les malles d'extensió i les viles de fundació.

Les places que són centre d'un traçat en malla ortogonal complert, tenen forma rectangular o excepcionalment quadrada.

- Les façanes són molt regulars. El porxo és modulat i unitari seguint la mida o un múltiple de la parcel.la a edificar. Els carrers que hi accedeixen per les cantonades no tenen necessàriament continuïtat més enllà de la plaça -i aquesta és una de les diferències fonamentals amb les places centrals regulars no porxades-.

Moltes de les solucions de plaça central d'origen medieval corresponen a les de les viles de nova fundació (1), que s'estableixen en territoris a colonitzar o compromesos per la preeminència dels poders dels feuds o dels monestirs. L'espai principal és la plaça pública on s'estableix el poder municipal. Si l'església es situa a la mateixa plaça, aquesta es disposa en posició secundària. Moltes vegades, una plaça més petita recolza les activitats més especialitzades -el mercat del peix, la bugaderia pública...-

. Plaça Cabrinetty, Puigcerdà.
Es situa en posició excèntrica respecte al conjunt, en un canvi fort de la topografia. Els accessos es realitzen per les cantonades, que es mantenen totes obertes. El porxo, construït sense arcs, queda enretirat, els carrers

passen continus tangents a les façanes, excepte el de l'Hospital que -al quedar alineat amb els porxos- ha dificultat la seva construcció.

. Plaça Major, Torroellla de Montgrí.
La plaça és el centre dels dos eixos principals de la ciutat: el d'enllaç transversal entre Rambles i el d'enllaç del nucli al voltant del Castell amb la Vila nova. La plaça té les quatre cares porxades, amb l'alineació del porxo que es correspon amb la de la cara exterior del carrer. La seva forma és rectangular amb proporcions de 1 és a 1'5.

. Plaça Major, Sant Joan de les Abadesses.
La plaça es situa al centre de la malla, entre els nuclis del Monestir i l'església.

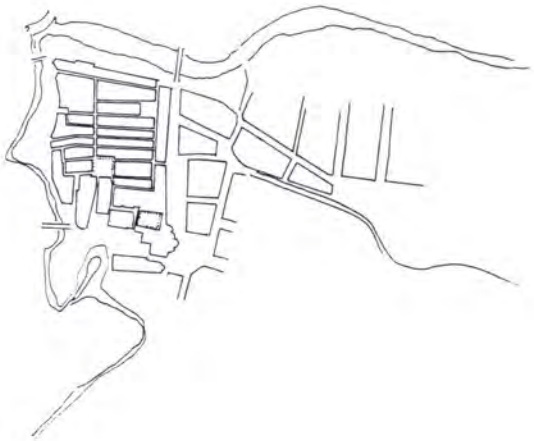

Les extensions dels segles XV i XVII, corresponen a eixamplaments i/o nous barris, projectats en ciutats amb forta pressió poblacional -perquè van desenvolupar una primera indústria encara bàsicament artesanal, o bé perquè eren centres comarcals i de mercat importants-.
Els dos exemples -el barri Morató a Vic i el barri central d'Olot- tenen un traçat i lleis de composició similars. Són creixements muntats sobre trames ortogonals contínues, que enllacen amb els carrers preexistents i amb el sistema territorial. La plaça, correspon al negatiu d'una illa residencial i no té porxos. Els dos casos són però molt distints: a Olot correspon al centre de la ciutat actual, a Vic a un barri fora muralles poc dens, amb illes de gran tamany i carrers més amplis.

<u>Places que imposen geometria</u>. Places Majors a AMER, RIUDOMS, Plaça de l'Ajuntament a VILANOVA, Mercadal a AGRAMUNT.
Són espais públics que tot i no formar part explícitament d'un programa d'extensió, per la seva importància i per l'espai que engloben -de gran mida en relació al nucli-, imposen l'ortogonalitat a l'entorn. Espais a partir dels quals es tracen els carrers perpendiculars que s'acomodaran a les irregularitats de traçats anteriors. Les

Sant Joan de les Abadeses.

places tenen sempre els accessos per les cantonades, però també, per la seva mida, més accessos pel centre d'una de les façanes. La solució del rectangle en planta és menys perfecte, doncs ha d'amotllar-se a situacions preexistents.

. Plaça Major, Riudoms. Correspon a la unificació de dos espais: el parvis de l'església i una illa buida, antic dipòsit d'aigua de la vila. Té 8 accessos que deixen totes les cantonades obertes, i sols una cara porxada. La funció principal és la de mercat i eclesiàstica.

. Plaça Major, Amer. És una de les places més grans i més regulars de les d'origen medieval. Manté totes les cantonades obertes i està porxada a les quatre cares.

. Plaça de l'Ajuntament, Vilanova i la Geltrú. És l'única plaça de les analitzades que no és comercial, amb forma rectangular de proporció 1 és a 2. Té dues cares de porxos continus, que mantenen les cantonades obertes. L'amplada de la plaça queda definida per la continuïtat de carrers de la malla.

Amer.

a.3.2. Places centrals amb els eixos de la malla jerarquitzats. L'excepció il.lustrada: Plaça de Carles III a San Carles de La Ràpita.

En aquest traçat més unitari i complex i amb una jerarquia clara dels eixos i visuals, la plaça és el punt focal i centre de la composició planimètrica.
A la plaça de Carles III, l'espai enorme i molt allargassat és el centre dels eixos principals perspectius. Està connectat a una altre plaça que, en forma de pota d'ànec, es situa sobre l'eix perpendicular. El sistema d'encadenaments d'espais i vistes és aquí tant important com la definició de cada un d'ells. Els accessos, per augmentar la perspectiva, es produeixen generalment pel centre de les cares.

Riudoms.

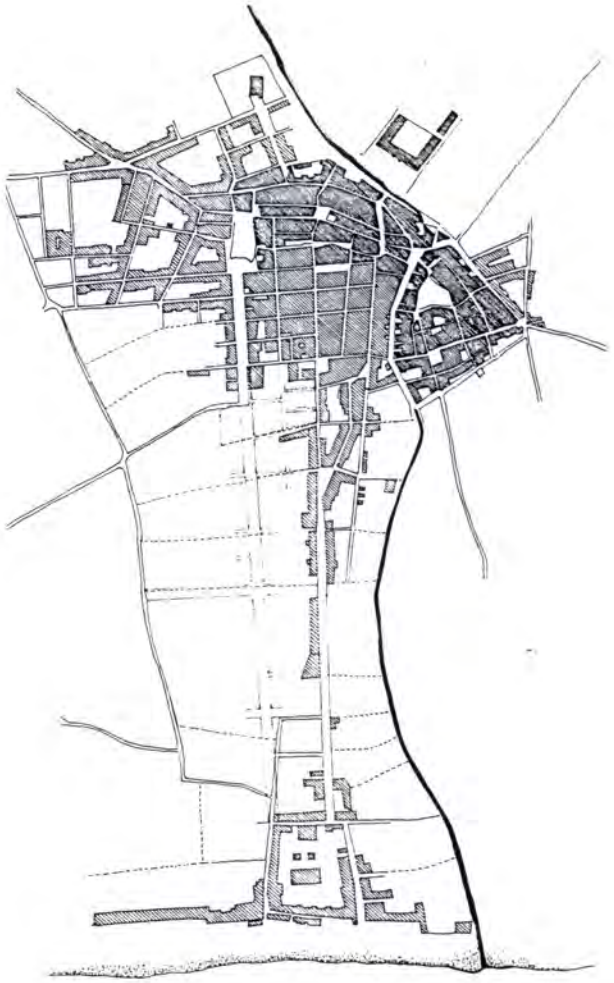

Vilanova i La Geltrú

B. No Centrals.

Hi ha places menys centrals i representatives, que tenen, en canvi, un paper estructurant molt important per l'organització del creixement. Són espais menys polifuncionals que aquells on la centralitat confereix caràcter de principal lloc comú i simbòlic.
La plaça es situa als llocs d'encreuament, a les portes de muralla on es feia el mercat, fora vilà o en els punts d'articulació que necessàriament han de resoldre's per tal d'organitzar el creixement. En aquest darrer cas, l'organització de l'extensió, parteix del punt de la plaça com referència de l'organització geomètrica de la planta de la ciutat.

Són aquestes, places que resolen conflictes de direcció entre trames de diferent mida o escala, problemes viaris o canvis topogràfics. Per això, la seva grandària és molt variable, generalment de mida superior a la de les illes l'envolten.
La funció principal és la de mercat, però, generalment, amb una certa especialització complementària afegida. La plaça Clarà d'Olot és residencial, d'esbargiment, dels bars, la plaça del Parque, però també és la plaça de la gasolinera; amb una funció viària importantíssima. A Girona en canvi, la plaça de la Independència és un cap de pont, focus de creixement i centre superposat del barri del Mercadal. Les places de Balaguer i Banyoles són de mercat. La de Manlleu, de Fra Bernardí, és una plaça representativa, el lloc del mercat del baix vila.

Vilafranca

B.1. Places en relació depenent respecte a altres espais públics i infrastructures. Plaça de Sant Joan a VILAFRANCA del PENEDES, Plaça Prim a REUS, Plaça Major de PALAFRUGELL, Pati de TARREGA.

Aquests exemples corresponen a espais que es recolzen en els punts d'estructura principals de la ciutat. Formen part de la xarxa de carrers i, potser per aquest motiu, tenen mides sense relació amb la grandària del nucli. Tenen a més, un perfil menys tancat i definit.
L'origen de l'espai està lligat al creixement del nucli, i a l'expansió de les seves infrastructures públiques.

b.1.1. Tangents a un a un eix lineal.
Es disposen com a eixamplaments d'un punt important i amb una orientació molt clara. Moltes vegades són resultat d'operacions de reestructuració posteriors. El cas de Vilafranca del Penedès és significatiu. La plaça, de proporcions molt allargades, es situa davant del lateral de l'església de Sant Joan i queda integrada en un ampli saló-passeig a pesar de la composició regular i autònoma de les façanes classicistes.

b.1.2. Tangents a una creu viària o a la porta de la muralla.
Apareixen com resultat de la consolidació d'un punt important a la topologia de la ciutat. S'han situat en llocs que tenen un important ús urbà,tot i no tenir formalització prèvia. Són espais poc regulars, excepte els definits al segle XIX. La seva forma tendeix al quadrat i són, generalement, tangents al casc històric.

. Plaça Prim a Reus. Situada a la porta de la muralla, té una sola cara porxada que mira a la ciutat i amb els accessos per les cantonades. És una plaça penjada de les rondes i del principal carrer comercial.

. Plaça de Palafrugell. No és porxada però té una posició estrictament tangent a la creu viària principal; la que desdobla el sistema d'eixos central de la ciutat.

. Pati de Tàrrega. Correspon al pati

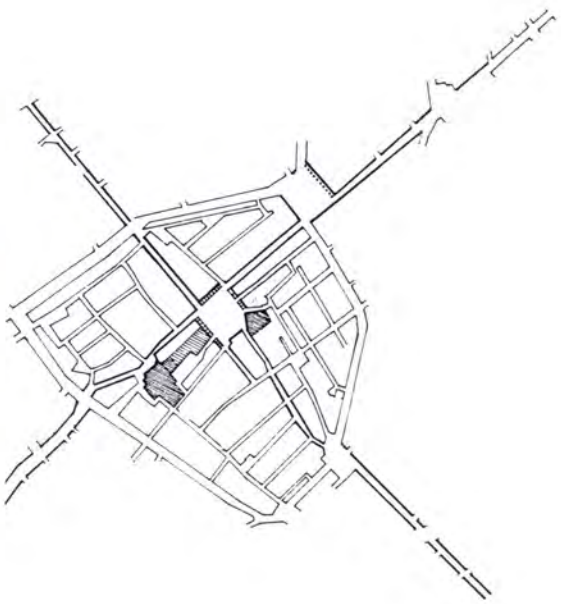

Reus

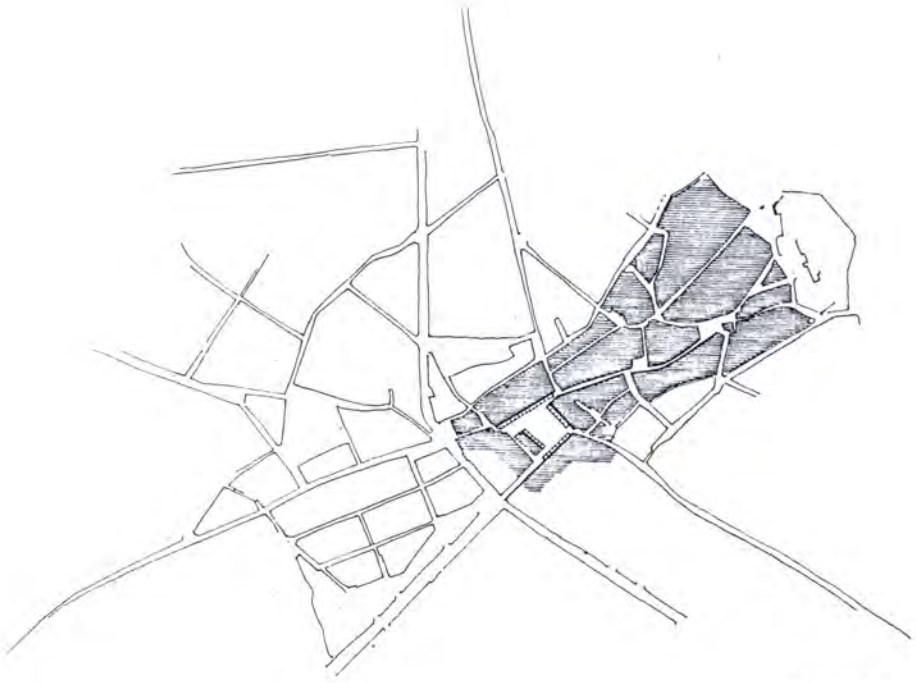

Banyoles.

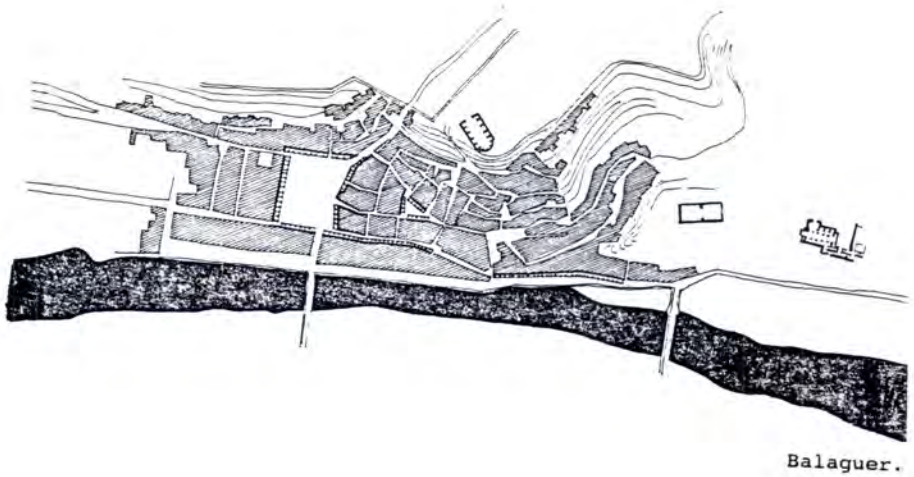

Balaguer.

d'armes a les afores de la ciutat, que deixa un enorme espai allargassat, no porxat, poc reconeixible com a plaça.

B.2. Places no centrals en punts de discontinuïtat: En canvis de direcció, mida de trames, o en punts de salt topogràfic.
El més rellevant d'aquests exemples és el seu caràcter com llocs que permeten fer aquest salt amb continuïtat.

b.2.1. Espais de transició. Places de BANYOLES i de BALAGUER.
Corresponen, a les esplanades on es feia el mercat fora vila, i que s'han convertit en el centre efectiu de la població, tot i no ser-ho des del punt de vista morfològic o gravitatori. Els dos exemples van ser definits al llarg del segles XIII, quan moltes ciutats catalanes, estaven fixant els seus punts estratègics.
Són, per tant, espais neutres, entre una part de ciutat i una altre. En el cas de Balaguer, el Mercadal es situa entre la ciutat original i la de formació regular posterior. A Banyoles, la plaça correspon al punt de traspàs a un primer creixement.
Aquests espais han anat prenent forma i arquitectura, seguint un procés de geometrització successiva.

b.2.2. Places no centrals, amb funció estructurant. El Mercadal a GIRONA, Plaça Clarà a OLOT i Plaça de Fra Bernardí a MANLLEU.

Així com hi ha places on el més interessant és una casa determinada o la urbanització central, n'hi ha d'altres on la seva qualitat com espai arquitectònic, té a veure amb la relació amb altres peces de la ciutat. Algunes places tenen un "rol" com a espai clau per la ciutat de finals del segle XIX i XX, i s'han establert com el punt de referència de tot el creixement recent.
En alguns casos estan en el punt de transició entre la ciutat antiga i la nova, formant un espai neutre entre dues formes de creixement. En altres són espais, més al marge de la trama residencial, que es defineixen amb un ordre geomètric aliè al de les trames envoltants.
En aquest grup hi ha les places d'Olot, Girona i Manlleu, inclús el Mercadal de

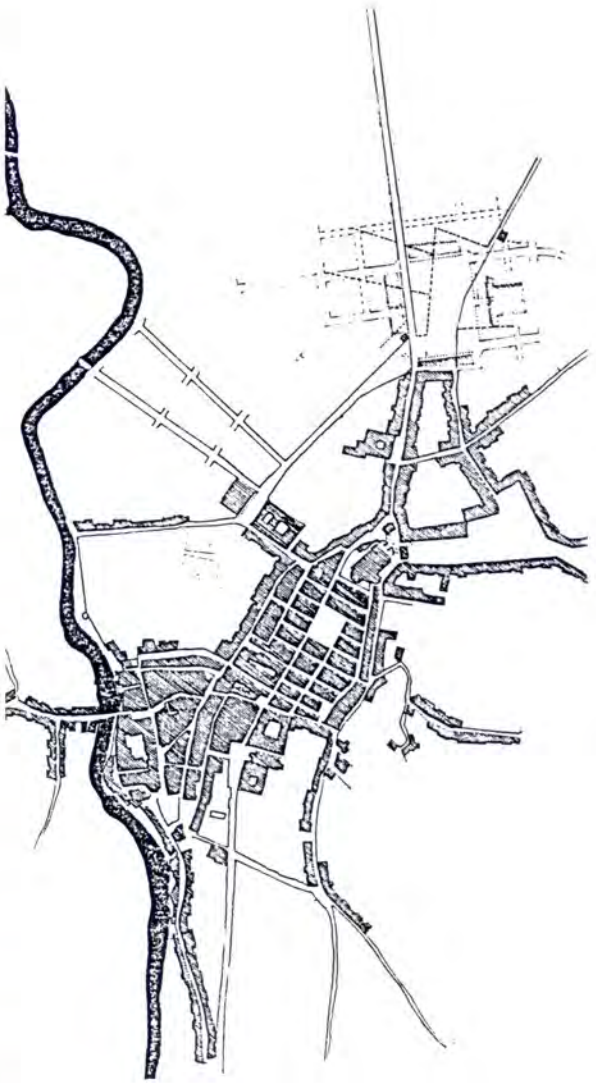

Olot.

Girona.

Balaguer podria formar-ne part (-una plaça en un punt de transició però que per la importància del mercat i per la forma de la ciutat, allargassada a la vora del Segre-, ha esdevingut estructurant).

- L'espai de la plaça és, en tots els casos, molt regular i disposa la rígida geometria del rectangle a situacions preexistents sense ordre.
- La seva grandària, tot i molt variable, acostuma a ser molt superior a la de les illes que l'envolten, i és exagerada en relació a la superfície del nucli, en el moment en que es van projectar: A Manlleu la superfície de la plaça representa del 10% de la superfície del nucli, a Olot el 7% i a Girona i Balaguer el 5%.
- Es van construir sempre amb un doble objectiu: d'una banda, oferir una imatge ciutadana a poblacions que estaven experimentant els primers desequilibris resultat del creixement massiu; de l'altre, resoldre problemes i enllaços claus de cara al desenvolupament futur. És per això que es van pensar espaioses des de l'inici.

Aquestes places s'han construït a partir d'un projecte que defineix la geometria i les façanes regulars, i a més, ha de resoldre problemes de traçat, i composició: A Manlleu, un salt topogràfic que fa difícil el creixement de la ciutat cap a les zones que es desenvolupen vora riu a partir de l'impuls del tèxtil, a Girona la comunicació entre dues parts de ciutat segregades pel riu, a Olot l'enllaç entre les diferents carreteres que accedeixen a la població.

- Els carrers accedeixen per les cantonades. Però són alhora espais molt orientats i amb una jerarquia clara dels accessos. A Girona i a Olot, un dels angles s'estableix com principal ròtula dels dos eixos de relació fonamentals. Conseqüentment, són les façanes alineades amb aquests dos eixos les que han quedat més segregades de l'espai central. A Manlleu, unes enormes escales resolen un problema d'enllaç entre dues parts de ciutat despenjades, problema similar al de la plaça d'Olaguibel a Vitòria, el que dóna gran direccionalitat a l'espai, que s'ordena amb una cara mancada des del projecte.
- La seva funció urbana és tant important, que la forma ha quedat transformada pels requeriments

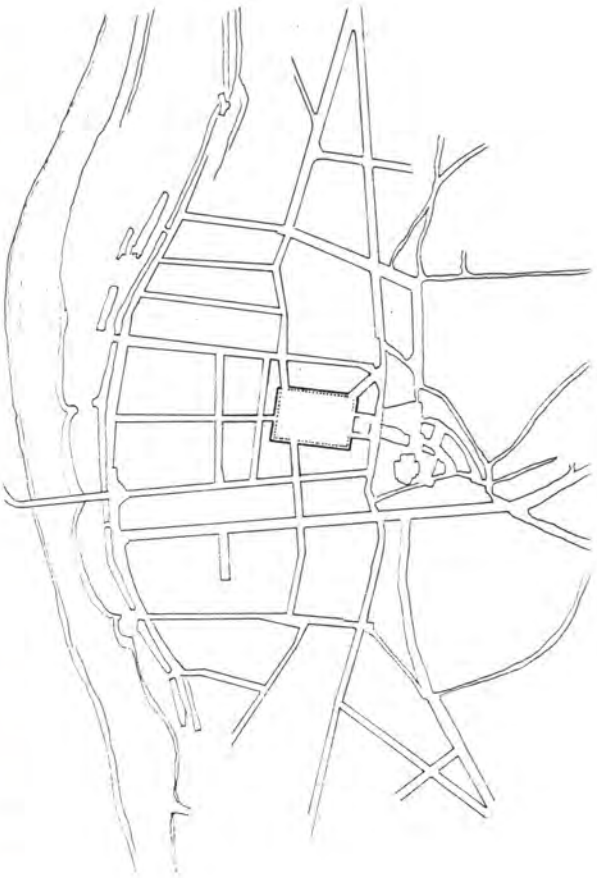

Manlleu

d'aquella. La importància estratègica del lloc ha fet que es perdés part del caràcter de plaça. Són pols de concentració de moviment i de màxima connectivitat i, en aquest sentit, el precedent de la plaça carrefour, del buit viari del segle XX.
És significatiu el tipus d'activitats que s'han col.locat en aquestes places: a Olot una gasolinera, a Girona l'estació d'autobusos i les companyies de transports. Però a més, també són les places dels bars, restaurants i mercats eventuals a Girona, del parc i l'escola a Olot; de l'Ajuntament i tots els usos a Manlleu.
Són, en resum, places molt importants pel conjunt de la població. Es configuren com exemple de brillant solució arquitectònica a problemes de connexió i d'enllaç de trames. Espais que la ciutat dibuixa com el primer centre de la ciutat moderna, que ha saltat ja les muralles o les barreres que imposa una topografia no domesticada.

Agramunt.

L'observació de la posició respecte al tipus de places ens permet assenyalar alguns aspectes elementals.

1. Quan més centrals, les places són més importants i vigents com a principal espai públic i representatiu, i tenen més àrea d'influència.

També s'observa que en aquests casos s'hi col.loquen més usos distints sense convertir la plaça en lloc sacralitzat. Així doncs, la centralitat garanteix el caràcter d'espai comú, i per a tot.

2. Quan la plaça està immersa en un teixit més discontinu i trencat, més important és el seu efecte com espai regular i culte. A més, semblen majors. L'efecte de la contraposició del terra continu de color uniforme que s'estira fins allà a on hi ha edificació, i del sostre celest emmarcat pel perfil de les cases, es fa més evident: perquè és l'únic espai en que es produeix aquesta contraposició.
En teixits densos queda subratllat el seu caràcter de recipient tancat en el que el pla de terra i el sostre mantenen un perímetre de cases en tensió cap al centre, i en contrast amb l'entorn.

3. El més rellevant és la capacitat de les places bones de convertir en centrals àrees que no ho són; especialment la de les places regulars projectades. I això perquè tot i partint d'un projecte d'un fragment, a vegades no massa ben connectat amb els espais principals, basa la seva força en la definició d'un espai públic clar i reconeixible.

Valls.

(1) Les viles de nova fundació es funden a tot Europa des de finals del segle XII fins a mitjans del segle XIV. Al llarg d'aquests segles el tràfic es superposa al parroquialisme tancat dels nuclis en temps anteriors i es desenvolupen els primers mercats comarcals. Com assenyala Paul Zucker, tot i que oblida l'existència d'aquestes viles a Espanya, "al llarg d'aquestes centúries, Europa va superar les tribulacions pitjors de la baixa edat mitjana. El comerç i el tràfic comencen a florir i la situació política, encara que no del tot en balanç, s'estabilitza (...). La intensificació de la vida espiritual i material d'aquests segles es reflectí d'igual forma en la construcció de les grans catedrals d'Europa i en els nous poblats (...). Les raons de les noves fundacions són polítiques, militars i misionàries".

A Catalunya els nuclis nous creixen d'esquenes al poder de l'Església i dels feuds. Són viles on el rei eximeix dels mals usos i on s'atorguen privilegis i franquícies, per tal de promoure ràpidament la població. Aquestes viles noves, junt amb les viles importants de la baixa edat mitjana -les que són centre de mercat o bé les que segueixen entorn d'un Monestir, Castell o altre centre de poder- configuren un nou sistema de poblament nuclear.

Com les bastides franceses, les ciutats de nova planta angleses o les poblacions dels teutònics alemanys; les viles noves a Catalunya s'ordenen a partir d'un traçat de carrers ortogonal i regular que delimita les illes per parcel.lar. Els carrers són molt estrets però continus i la forma del conjunt és amb perímetre poligonal o arrodonit, delimitat per les muralles. És al perímetre dels traçats on apareixen irrregularitats de carrers i d'illes, per tal d'adequar l'ortogonalitat a la forma rígida de la muralla, -on la situació de portes i baluards correspon a altres criteris : d'enllaç amb el territori i de defensa dels punts més dèbils-.

Els exemples que aquí coneixem quasi sempre es recolzen en creixements preexistents.

Les noves poblacions es situen, naturalment, en punts estratègics: en situació fronterera com la vila de Puigcerdà, a àrees on el poder

Figueres.

eclesiàstic és molt potent com a Sant Joan de les Abadesses, formant constel.lacions de poblats en àrees prou riques i comunicades dominades pels comtats, com les viles de Palamós, Figueres, Roses, Pals o Torroella de Montgrí.
La dimensió i claredat del traçat, ha fet que, inclús després de destruccions, es mantingui l'estructura original, pràcticament intacte. El seu "rol" com centres de mercat i producció d'àrees importants ha permès que, en la majoria dels casos, tinguessin un creixement sostingut.
Són aquestes, les úniques ciutats d'origen medieval on el patró original de carrers i places ha sigut la pauta sobre la que s'han muntat els creixements posteriors.

Ciutadella.

3.3. L'Espai Parcel.lat.

Les úniques places que tenen parcel.les regulars són les projectades de cop, i construïdes en un període de temps relativament curt. N'hi ha molt poques. La majoria tenen un parcel.lari irregular i trencat. Són les parcel.les les que s'adapten a la regularitat del buit i de la façana, i no al contrari. Les cases interioritzen aquesta irregularitat adaptant, a vegades, programes convencionals a formes poc regulars, amb solucions arquitectòniques més o menys brillants.

És a les parcel.les dels angles on s'acumulen les dificultats, sobretot si la plaça els té tancats. Això explica que moltes vegades les places són incomplertes o desmanegades en aquests punts, perquè són els més difícils de resoldre i els que necessiten de solucions arquitectòniques més complexes.

Pont de Suert.

L'ordre i geometria del parcel.lari respecte al recinte públic de la plaça ens assenyala tres aspectes que són molt importants per la bona resolució i aprofitament de l'espai privat:
- l'adequació del modulat parcel.lari al de l'arcuació,
- la resolució de la parcel.la d'angle,
- la relació fondària/amplada.

Són aquests, temes claus per l'acompliment unitari i coherent de les façanes que precinten l'espai públic.

La distribució regular parcel.lària ha de resoldre l'edificació del perímetre; fent que les cases que envolten el buit puguin construir-se bé, i amb les cantonades resoltes. Les parcel.les -i per tant les cases i les façanes- amb dificultats, apareixen sempre als angles. I això, tant si el parcel.lari forma part del projecte de plaça, com si és adequació d'un parcel.lari previ a un buit regular. El problema és similar, encara que a diferent escala, que el de distribució entorn d'un pati regular. Les solucions a les cantonades resalten les diferències entre un espai projectat d'origen i un projectat a posteriori o

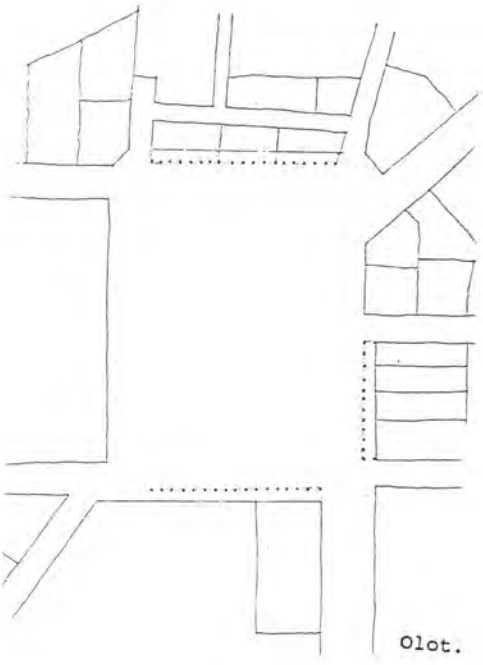

Olot.

amb menys recursos formals.

Hi ha dos maneres de relacionar espai buit i espai parcel.lat: o bé el buit és regular i uniforme en oposició a un ple compacte i desordenat, o bé la regularitat del buit és expressió de la composició ordenada de l'entorn. A les places envoltades de porxos, aquesta relació té una expressió visual -dramàtica en els casos en els que no està resolt- a les façanes i especialment a l'arcuació.
El necessari lligam entre mides de parcel.la i mides intereixos dels arcs fa que sigui a l'última crugia on es produeixen tots els girs i adaptacions entre les diferents geometries.

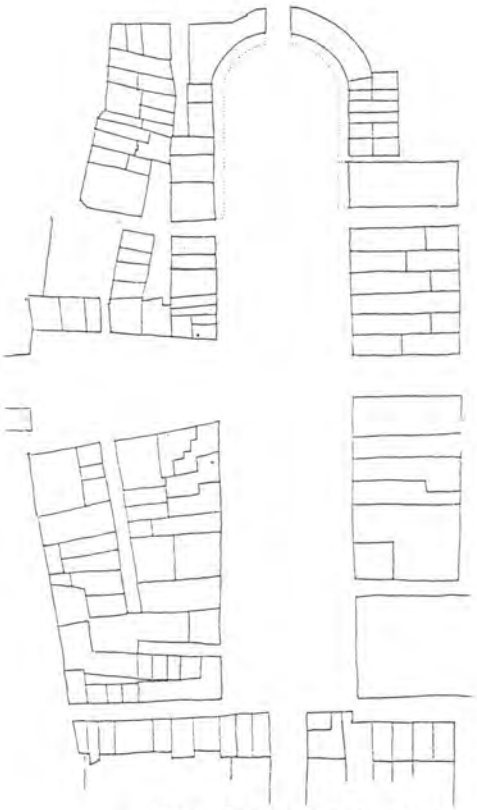

Sant Carles de la Ràpita

A Catalunya, la primera plaça projectada amb parcel.les regulars és el Mercadal d'Agramunt: probablement l'única on la modulació es correspon estrictament als arcs. Les cantonades queden obertes i, per tant, cap parcel.la gira ni ha de definir l'angle. Quatre carrers tangents a les façanes defineixen la plaça. És la presència o no de porxo a la planta baixa, el que recerca i acaba de definir el precinte.

Les places projectades al vuit-cents tenen, en general, un ordre parcel.lari regulat, tant si es tracta de places centre d'extensió, com si es tracta d'espais que es situen al centre de la ciutat consolidada i que estableixen una forma regular a l'interior d'un continu de carrers més trencat. Són places que comporten una reparcel.lació de l'entorn -subdivisió d'una parcel.la gran d'origen eclesiàstic, o d'una parcel.la agrícola- que s'adequa al modulat de l'arcuació projectada.
En alguns casos però, el poc gruix d'edificació que queda darrera d'alguna de les quatre façanes, crea problemes parcel.laris que no es resolen en molts anys i que són motiu de que quedin incomplertes.
La definició del parcel.lari i de la façana fa que el tipus de casa sigui indirectament preestablert. Cada edifici té el número de forats per ventilar i il.luminar, l'alçada de les sales i el fons edificable, i per tant la necessiat o no de patis de ventilació interiors. Això fa que siguin poques les diferències entre els projectes de cases individuals (com en alguns dels exemples dels quals coneixem les plantes de les cases originals, com és el cas de la plaça Clarà a Olot).
L'ordre geomètric del sòl previ, estableix els paràmetres que faran possible la uniformitat. Aquest ordre en planta es manté amb més facilitat que el de les façanes, que alguns cops no s'ha aconseguit per les distorsions introduïdes pels diferents projectes individuals o per les dificultats de resolució de trams.

Són aquests, exemples molt distints als de les places on l'ordre central de l'espai i la seva definició mitjançant edificis de façana regular, es contraposa a una situació parcel.lària descoordinada.

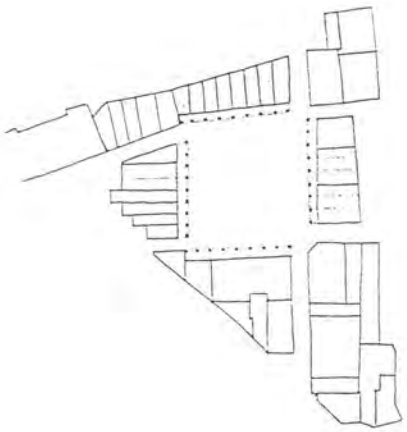

Agramunt.

Variables de l'espai parcel.lat.

La comparació i observació del parcel.lari de les diferents places, permet extreure algunes consideracions generals respecte a les característiques pròpies de les parcel.les que es serveixen de la plaça, així com determinar quina és la seva forma geomètrica més comú.

- L'espai parcel.lat vinculat a la plaça és sempre (excepte en alguns casos en els que el buit de la plaça és posterior a l'envolvent edificada) de superfície molt major al del buit.

La quantitat d'espai privat que té accés per la plaça, que es serveix i que per tant usa de la plaça, augmenta proporcionalment quan:

. més petita és la plaça

. quan aquesta és d'origen més antic.

En el primer cas, quan l'espai de la plaça és petit, augmenta la proporció d'espai privat vinculat, per les característiques de forma del polígon d'espai públic. Una plaça de mida reduïda, si té condicions de plaça -que vol dir que no és exclusivament un eixamplament de carrers, o un encreuamanet difícil que es resol amb un cert espai sobrer- necessàriament atrau major número de parcel.les, que si és una plaça gran. Això per dos motius: perquè està situada en llocs on les parcel.les són estretes i adaptables a la forma de l'espai lliure, i perquè les condicions geomètriques de l'espai fan que un major número de parcel.les pugui mirar a la plaça. Les places de mida petita s'ordenen amb parcel.les estretes que s'hi disposen al voltant formant un gran ventall de paral.lelògrams llargs i estrets, dels quals sols la part que fa front a la plaça soporta edificació; la resta, acull usos agrícoles o, simplement, està desocupat.
En el segon cas, quan la plaça és molt antiga, hi aboquen més parcel.les privades per la importància de l'espai com a focus de l'activitat, especialment comercial. Quan menor és el nucli, i per tant quan la plaça hi juga un paper més aglutinador de l'urbà, major número de

Peratallada.

Guissona.

Flix.

parcel.les hi tenen accés -els casos dels veïnats establerts entorn d'un buit central són significatius-.

- Les parcel.les amb façana a la plaça, tenen major mida que les parcel.les promig del nucli; i això és per dues raons:

. perquè el mecanisme de subdivisió del sòl no és el de l'econòmica parcel.lació suburbana a carrer, on la parcel.la usa d'aquell com a accés i servei, organitzant l'edificació en profunditat. En places petites les parcel.les tenen menys façana, però en relació a les de carrer, són més amples i de major superfície. A més, la forma del polígon de la plaça no permet solucions tan unitàries com les que es poden organitzar al llarg d'un eix.

. perquè la plaça, com espai representatiu i privilegiat, acull les millors cases i els edificis públics -institucionals o religiosos-. En molts casos, aquests edificis ja no s'organitzen en profunditat sinó amb esquemes més centrals, a vegades entorn d'un pati o d'una escala important, tot i mantenint la jerarquia entre les dues façanes: la de la plaça amb les millors sales i la posterior amb els serveis i usos més domèstics.

Tant els requeriments geomètrics de la forma poligonal de les places, com el fet de que siguin el lloc més representatiu, fa que l'amplada promig de lesparcel.les sigui superior a la plaça que a altres àrees.

Monells.

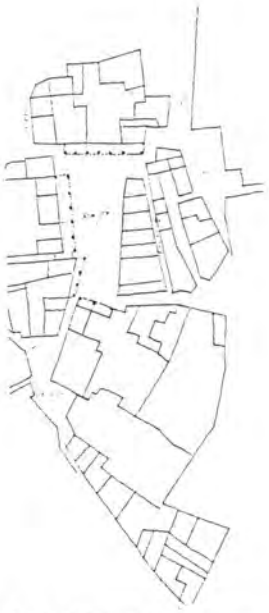

Castelló D'Empúries.

- Quan més gran és la superfície privada vinculada a la plaça en relació al buit, més irregulars i fondes són les parce.les a la plaça.
En els casos en els que la superfície de plaça correspon a valors del 10 al 20% del total parcel.lat -com a la plaça de Jaume I a Monells, la de Peratallada, la de Mora d'Ebre o la de Besalú- trobem major número de parcel.les de mides i formes diferents. Són aquests casos, generalment exemple de situacions on es barrejen parcel.les d'usos diferents. Aquests exemples corresponen a places que es situen a llocs de transició. El front compacte i edificat es disposa

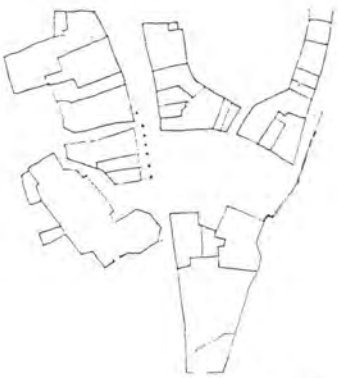

Mora d'Ebre

sobre un ordre parcel.lari encara no consolidat amb irregularitats i amb barreges d'usos agrícoles: un parcel.lari que encara no ha adaptat la seva geometria a la del polígon regular. La relació entre superfície pública / privada s'aproxima a la de formes de creixement suburbanes. Però, en aquest casos, no és resultat d'un aprofitament intensiu de l'element públic, com ho és en a les parcel.lacions al llarg d'eixos de carrers o camins. És també resultat d'una proporció baixa d'element públic; però aquí la forma d'aquest element públic, fa més difícil una geometria del sòl regular.
Amb tot, l'ocupació de les parcel.les és menor que en els casos amb proporcions més generoses d'espai públic. A mida que la plaça té més superfície privada vinculada -més espai parcel.lat que es serveix de la plaça com a accés i servei- augmenta de fet la superfície lliure de les parcel.les.

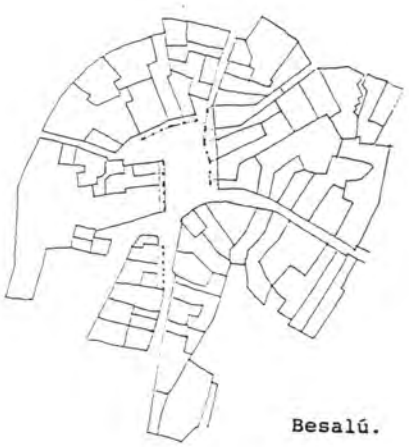

Besalú.

- La relació entre superfície de plaça/superfície parcel.lada oscil.la entre el 10 i el 40%.
Les places que formen part d'un sistema de carrers en xarxa ortogonal (en els que la plaça correspon a una illa lliure, com les de Torroella de Montgrí o Puigcerdà), i en general totes les que són centre d'un projecte d'extensió, i les places del vuit-cents regulars inscrites en grans parcel.les d'origen eclesiàstic o militar, són les que tenen percentatges més alts.
En el primer cas perquè els teixits són regulars, ordenats per illes de mides semblants i amb una subdivisió del sòl regular. Les parcel.les tenen formes i superfícies similars a les de la resta del teixit.
En el segon cas perquè corresponen a espais buits que poden ser molt grans, donada la seva funció com elements d'estructura importants -d'enllaç viari, de cap de pont, de centre de la ciutat nova...- per al conjunt de la ciutat. És per això que gran part de la superfície queda ocupada per espai d'ús públic.

Torroella de Montgrí.

- El número de parcel.les i la longitud de façana promig no té relació directa amb la grandària de la plaça.
El número de parcel.les és major, proporcionalment, quan més compacte i

Puigcerdà.

central és el teixit i quan mes forta és la pressió de l'entramat de carrers i cases de l'entorn per accedir a la plaça.
Tot i això és paradigmàtic que dos de les places vuitcentistes més grans, com la d'Olot o la de Girona, tinguin menys parcel.les que la petita plaça de Figueres o la de Sant Joan de les Abadesses. La reparcel.lació que es féu quan es construiren aquelles dues places preveia la construcció de les primeres cases modernes de la població. Un tipus de casa urbana de major amplitud organitzada per plantes i diferent a la dels teixits antics.
D'altra banda, també és singular que l'amplada de parcel.la sigui tan gran en places tan petites i antigues com la de Sant Joan. En aquest cas probablement pel caràcter representatiu de la plaça com nou centre de la vila nova. La plaça de Vilanova i la Geltrú, construïda sis segles més tard com a nou centre a mig camí entre el barri de Marina i els antics nuclis de la Geltrú i Vilanova, té, també, grans parcel.es.

- Les parcel.les privades es relacionen amb la plaça de tres maneres:

a- Parcel.les entremitgeres, situades en un dels quatre fronts, d'amplades variables, però generalment entre els 6 i el 9 metres, i que poden tenir o no accés de servei per un dels carrers posteriors. Aquestes parcel.les sempre tenen l'edificació principal a la plaça i poques vegades la desdoblen al carrer posterior (si s'ha produït, ha estat a través de la subdivisió parcel.lària). Són les més regulars de mida i forma, i les que millor relació tenen amb la plaça.

b- Parcel.les amb façana a la plaça i a un dels carrers que hi accedeixen.
Són parcel.les que tenen sempre el costat més llarg al carrer però l'edificació està organitzada com qualsevol casa entremitgera, amb les estances principals a la plaça i amb independència de la possibilitat de façana lateral, com element que pugui modificar el tipus. Sols els exemples de la casa Navàs de Doménech i Muntaner al Mercadal de Reus i algun exemple de construcció recent, utilitzen aquesta possibilitat d'organitzar la casa amb

Figueres.

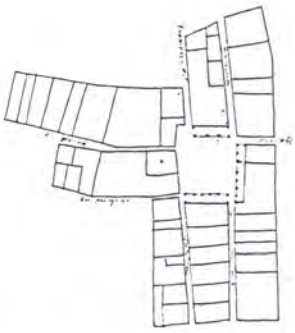

Sant Joan de les Abadeses.

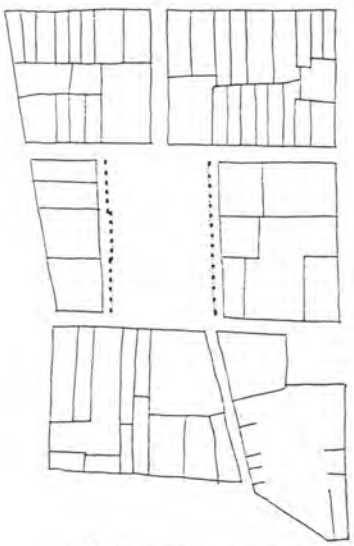

Vilanova i La Geltrú.

dues façanes. A vegades el porxo comença a mitja parcel.la, quan la seva construcció dificulta l'accés directe a l'espai des dels diferents carrers a descobert -i per tant l'accés d'animals, de vehicles, o de persones- Són aquestes, quasi sempre, les parcel.les de menor mida.

c- Parcel.les als angles de la plaça.

c.1.- Parcel.les que defineixen l'angle. Hi ha pocs exemples, doncs corresponen necessàriament a traçats complerts i que hagin obligat a una parcel.lació global. Són quasi exclusivament els exemples vuitcentistes els que tenen aquest tipus de parcel.la -comú a tantes places dels segles XVII i XVIII europees- que giren i tanquen el punt més feble del buit. Els millors exemples els trobem a les places projectades com recintes per acollir el mercat: al Mercadal de Sant Andreu, a la plaça Masadas de la Sagrera; o a la plaça Reial de Barcelona. La plaça Fra Bernardí a Manlleu o la plaça de Girona tenen també parcel.la d'angle que gira i tanca la plaça, i de la que depèn molt el caràcter més o menys obert de l'espai. A Girona la plaça queda tancada i d'esquenes al riu i a la ciutat antiga; a Manlleu definint els dos angles a l'est.

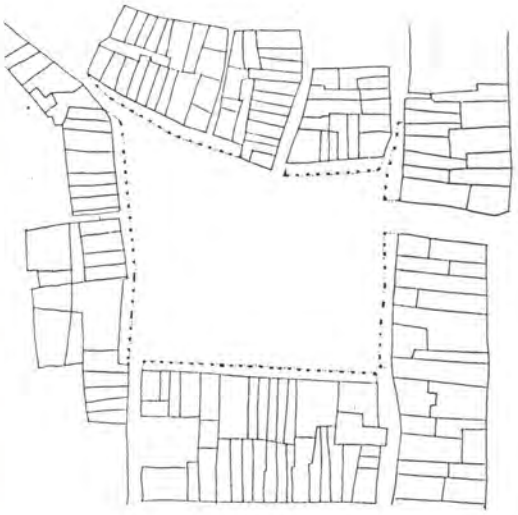

Vic.

c.2.- Parcel.les que es relacionen amb la plaça des d'una cantonada, per una aresta.
Les places projectades com centre d'un teixit ortogonal en malla -on aquesta és una illa buida definida pels quatre carrers que la travessen tangencialment- i les places regulars vuitcentistes -no necessàriament inserides en teixits ortogonals-, tenen parcel.les a les cantonades que es relacionen amb el buit per una aresta.
Són aquestes les parcel.les que han estat més vulnerables a transformacions: on trobem exemples d'edificis fora d'escala, amb proporcions de buits diferents als de la resta de la plaça, amb balcons massisos volats que busquen les vistes de la plaça i amb materials diferents als del conjunt; contribuint especialment a deformar l'efecte unitari.
Les places de formació medieval no regulars, tenen les embocadures a les cantonades més àmplies i indefinides. O

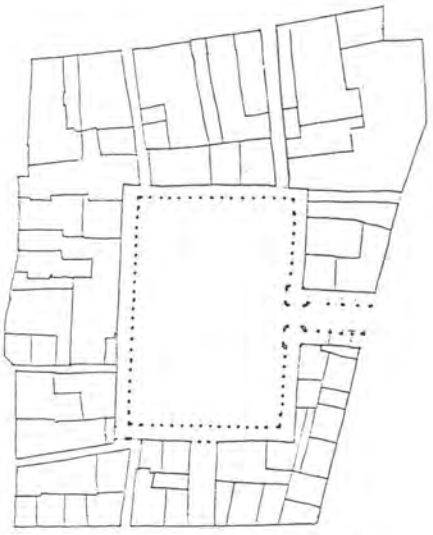

Barcelona. Reial

bé l'illa que es relaciona amb la plaça per l'angle queda enretirada formant un espai poc geometritzat d'antesala -en els casos en que hi accedeix més d'un carrer-; o bé, sols un carrer penetra a la plaça per la cantonada i no existeix, per tant, cap parcel.la d'angle. En aquest darrer cas, com a la plaça de Banyoles, parcel.les similars a les de la plaça es perllonguen més enllà del recinte estricte i allarguen el porxat extenent-lo als carrers que, lògicament, s'eixamplen considerablement en un tram -d'uns 10 a uns 20 metres- abans d'accedir a la plaça.
Un cas intermig és el de la plaça d'Amer, no muntada sobre carrers ortogonals però, que per la seva grandària i forma -quasi un rectangle auri perfecte- estableix un ordre geomètric potentíssim respecte al teixit envolvent. Aquí apareixen els dos tipus de parcel.les: les que es relacionen per una aresta i les que perllonguen la plaça als carrers d'accés.

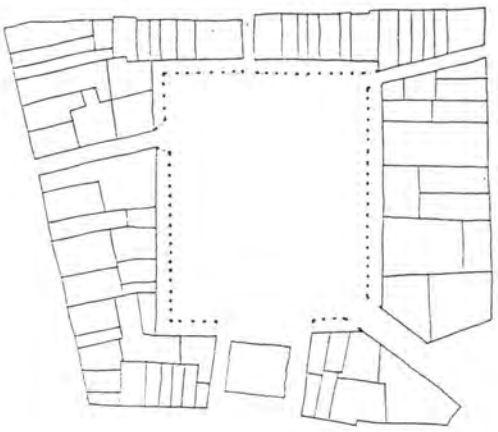

Manlleu.

Les parcel.les de cantonada de les places no muntades sobre teixits ortogonals ofereixen solucions distintes per resoldre l'inici de la porxada, en espais que es volen oberts al tràfic i no deliberadament organitzats com a porxats a priori.

- La parcel.la de cantonada no és porxada.
Correspon als casos on el porxo és un element afegit a una alineació preexistent, per tal de regularitzar la forma de la plaça i donar solució a l'activitat comercial. En aquest cas, la porxada no pot arribar a l'extrem de cada façana si es vol mantenir la plaça oberta. Generalment tenen els carrers d'accés no ortogonals, produint un sistema en zig-zag que dóna lloc a un joc de visuals pintoresques. La plaça s'endevina des de lluny però no es veu fins que s'ha arribat a l'interior de les quatre cares. Aquestes visuals són més interessants quant menys carrers hi aboquen per cantonada.

- La parcel.la de cantonada no existeix:
Parcel.les més enllà de l'àmbit de la plaça perllonguen la porxada. Es crea així una ambigüitat en els accessos que són sempre més amplis. Correspon

Amer.

sobretot als casos on la presència de mercat és important i on el porxo és, generalment, afegit a la parcel.la original. Aquest mecanisme permet fer més gran l'espai comercial que depèn de la plaça, sense augmentar-ne la mida.

- La parcel.la d'angle extrema de la plaça té la crugia del porxo en continuïtat amb el carrer que accedeix a la plaça. Els carrers no penetren directament a l'espai buit establint-se una duplicitat de passos: - per sota el porxo i a descobert-.
El pas descobert és sempre estret i no previst per a grans tràfics. És una solució comú en places menys importants com a mercats comarcals i que no preveuen grans tràfics.

Valls.

En tots els casos són les parcel.les dels vèrtexs -les que uneixen les diagonals de la plaça- i les de cantonada de cadascun dels seus fronts, les que expressen els conflictes que es produeixen entre la forma de la plaça i l'entramat de carrers que l'envolten. Són aquestes, les que tenen formes més irregulars i estranyes i les que acolliran els tipus més singulars.
Són també les parcel.les que expressen la tensió entre la força centrípeta del buit i la centrífuga dels carrers que l'estiren. Tensió que es materialitza al llarg dels anys i que fa patent la contínua voluntat de regularitat geomètrica a la plaça. Aquesta regularitat s'ha consolidant a partir d'alineacions repetides i, excepcionalement, ha donat solució als accessos pels angles del polígon buit.

La solució parcel.lària als angles permet, més que cap altre observació, endevinar l'origen i formació de les diferents places. Quan més planejada i projectada ha estat una plaça, millor solució de la parcel.la d'angle -que vol dir més regular i més apte per a edificar-.

El procés de regularització del espais públics, és més important quan més significatiu és l'espai. Però aquestes variacions en la geometria exterior del buit, poques vegades han afectat al parcel.lari, tant reticent a canvis no molt justificats.
El fet de que unes parcel.les siguin més grans que altres no impideix que es

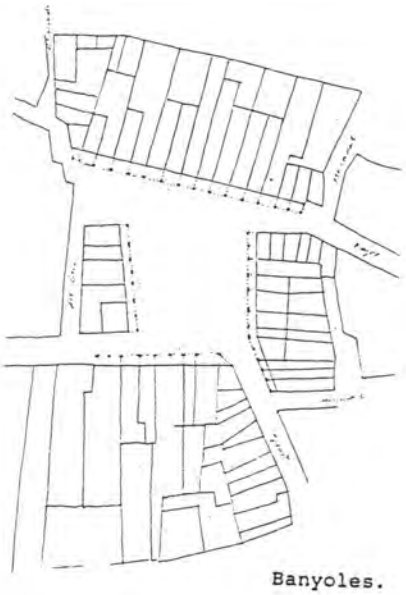

Banyoles.

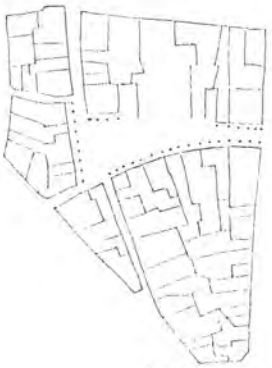

Cambrils.

Albi.

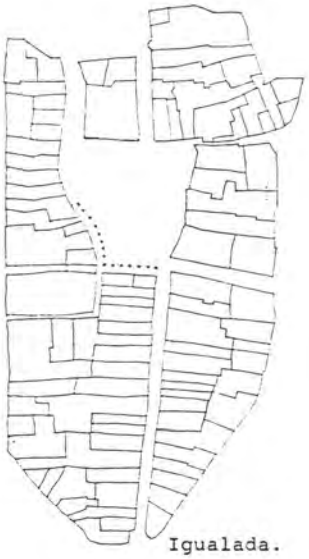

Igualada.

Santa Pau.

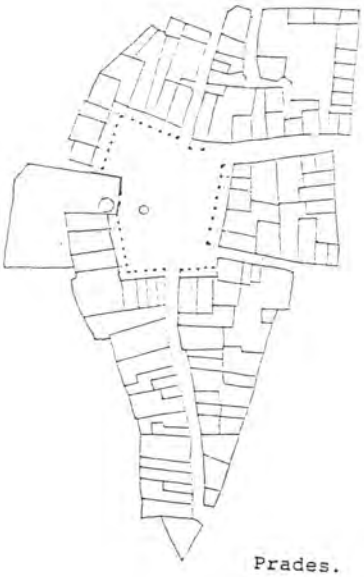

Prades.

Manresa.

regularitzin façanes ni careners de coberta.
Sí queda afectat el parcel.lari en canvi, quan s'ha projectat la façana seguint rigorosament un pautat d'eixos que es corresponen als dels arcs de la porxada. En aquests casos (a diferència de les parcel.les gòtiques que s'adapten a la plaça construint un arc -o dos si l'amplada ho requereix- i mantenint la doble alineació), els mecanismes d'adequació han estat dos:

- mantenir la parcel.la original amagant -mitjançant "trucs" en el pautat de forats i en el pintat de les façanes- la seva no correspondència amb el modulat; solució que és sols possible quan la parcel.la és prou ample
o bé,

- rectificar la parcel.la original en el tram corresponent a la primera crugia. Aquesta adequació obliga a petits deplaçaments per tal de fer correspondre l'eix del pilar amb l'eix de parcel.la i fer possible així una construcció compartida dels arcs, que es correspongui amb l'amplada parcel.lària de cadascun dels propietaris individuals.

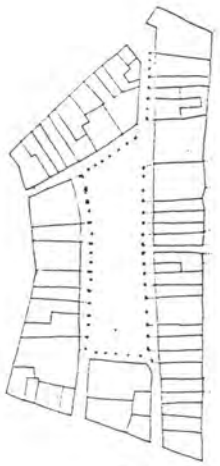

Falset.

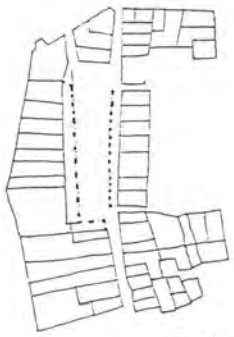

Bagà.

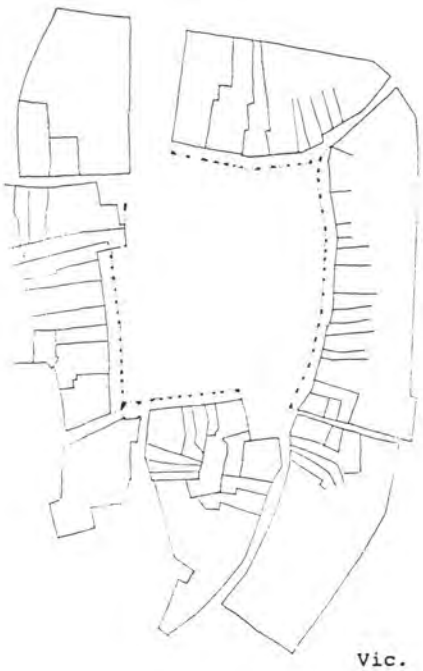

Vic.

Vilafranca

3.4. L'Ordre dels Carrers.

"Ahora tenemos por norma que en cada ángulo de la plaza han de cruzarse dos calles,....Los antiguos por el contrario hacían desembocar, siempre que podían, sólo una, y en el caso que otra, perpendicular a ella, fuese necesaria, hacíanlas confluir lo bastante lejos para que no se viera. Pero es más, estas tres o cuatro calles de las esquinas, desembocan cada una de ellas en dirección opuesta, y este curioso caso se presenta tan a menudo, que es preciso considerarle como un principio, consciente o inconsciente, de la urbanización antigua.
Reflexionando encontramos, que esta disposición de calles en forma de turbina, resulta muy favorable, pues desde cualquier lugar de la plaza es posible, a lo sumo, una sola vista hacia el exterior, y por tanto una sola interrupción de su contorno y unidad, que desde la mayoría de los puntos ni aún siquiera se ve, pues la perspectiva de las bocacalles es cerrada.
Todo el secreto estriba en que éstas estén en dirección oblicua a la visual, en lugar de serle paralelas, recurso artístico ya practicado desde principios de la Edad Media por constructores, carpinteros y ebanistas del más refinado gusto, cuando tratábase de ocultar o disimular juntas de madera o piedra." (1)

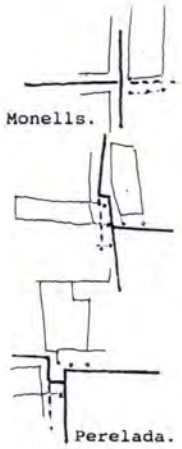

Les bones places són quelcom diferent a una solució correcte a un encreuament de carrers. Amb tot, les seves qualitats i interès el descubrim, moltes vegades, en relació al context: per la seva mida i lluminositat respecte al teixit en que s'inscriuen (Vic), pel seu perfecte ordre geomètric dins d'un context més irregular (Reial), pel seu intens ús en contrast a la quietud que l'envolta (Amer); pel seu ordre (Sant Joan de les Abadesses) o desproporció (Manlleu) en relació als espais públics d'enllaç.

La relació entre carrers i plaça explica molt del caràcter i del tipus de plaça que tractem (2): des de la plaça, separada dels fluxes de tràfic -com lloc recollit i punt de repòs on els carrers penetren de forma tangent i moltes vegades per sota d'un continu porxat-, fins a places vinculades a la circulació, punts nodals d'un entremat de carrers continu.
La discussió sobre l'obertura al tràfic d'aquests espais és molt antiga. L'inici de l'esbotzament de la plaça i de la seva incorporació visual als espais lliures de la ciutat a partir del segle XVIII, significà també l'inici de la pèrdua d'una de les seves característiques fonamentals: la seva condició de lloc relativament independent i precintat, amb un lligam no excessivament aparent amb l'entorn (3).
Les diferents maneres de relacionar-se amb els carrers,

defineixen els tipus de plaça, i en definitiva les diferents concepcions d'espai urbà.
Els conflictes surgeixen quan una plaça formant part d'un teixit es tanca al tràfic; o al revés, quan una plaça tancada queda esbotzada i desmuntada per carrers que la foreden.(4)

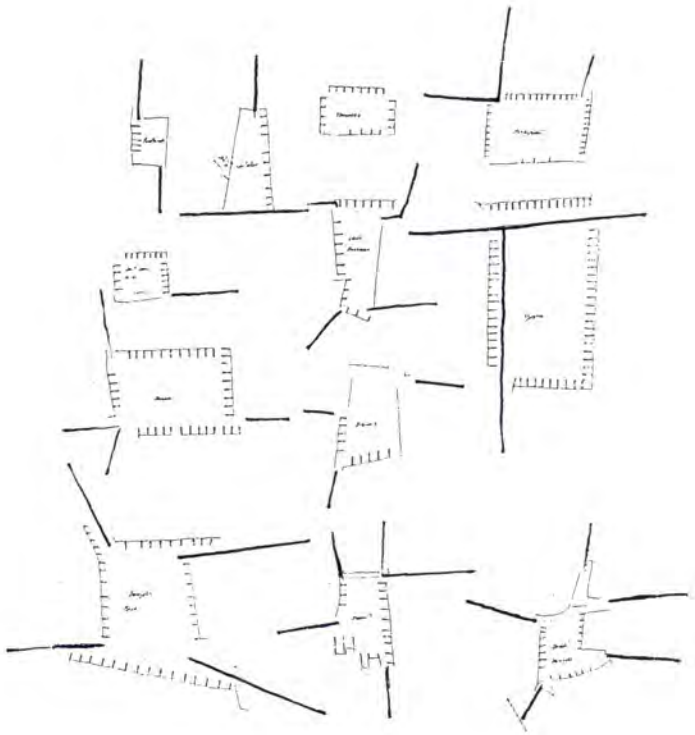

De l'observació dels exemples dibuixats es poden deduir algunes consideracions:

- L'efecte centrípet-centrífug d'una plaça es fa més patent quants més carrers estiren l'activitat focalitzada a la plaça i, per tant, quan més enllà es perllonga la seva presència -a través de la continuació del porxo, de l'eixamplament de carrers o del manteniment d'una determinada altura. En aquests casos, és més gran l'efecte de la plaça com a "aspersor" (ie.Banyoles).

- L'amplada dels carrers ha d'estar en proporció a l'espai de la plaça per no trencar la seva harmonia. Un punt d'enllaç pot fer-se imperceptible -com els accessos a Torroella-, o per contra, deixar un ampli forat indefinit -com el carrer transversal a Manlleu-. El recinte de la plaça ha de mantenir la seva condició unitària, tot i les interrupcions que hi produeixen els carrers.
Sitte, preocupat pel tancament de la plaça, posa l'èmfasi en aquesta proporció -entre la mida dels espais i els talls que hi produeixen les vies- "Las callejuelas de las ciudades antiguas, permitían las reducidas plazas, mientras que hoy, tan sólo para sobrepujar el ancho de las calles, se necesitan espacios inmensos. El ancho normal de las modernas vías, de 15 a 28 metros, hubiese bastado en otro tiempo para uno de los lados de una hermosa plaza de iglesia. Verdad es que esto sólo era posible merced a un hábil trazado y a la escasa anchura de las calles -de 2 a 8 metros- de las viejas ciudades" (5).

- La densitat del teixit és, moltes vegades, element determinant de la mida de la plaça. Teixits més densos tenen places petites, altres més esponjats tenen places més grans. Però inclús en places grans situades en teixits atapeïts, s'estableixen mecanismes diversos -la confluència de varis carrers, el cul de sac,...- perquè sols els carrers principals tinguin accés a la plaça i no es dilueixi, o fragmenti excessivament, el seu perímetre.

- L'augment de superfície de plaça no fa que augmenti directament el número de carrers que hi accedeixen. Places tan petites com la de Sant Joan de les Abadesses amb una superfície de 600 m2 o el Mercadal de Vic amb 6600 m2 de superfície -és a dir 10 vegades més gran-, tenen el mateix número de carrers: 7.
La plaça amb més carrers que hi penetren és la de Sant Carles de la Ràpita, prevista com un allargat saló urbà. La que té menys carrers és la de Guissona, amb dos passos per sota el porxo i un sol carrer que la travessa produint dos únics talls en el perímetre.

- Les places que he analitzat sempre tenen els accessos viaris principals per les cantonades. Cap té més de dues cantonades amb dos carrers que hi accedeixin.
Solament les places de viles reials medievals, o les vuitcentistes tenen carrers que les travessen

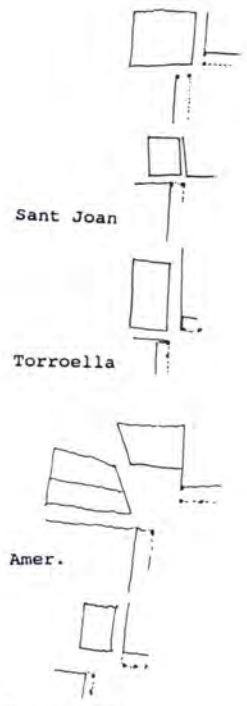

tangencialment fent possible així, crear perspectives més enllà del seu àmbit.
A la resta d'exemples, els carrers no tenen continuïtat més enllà dels límits. La visual topa sempre o bé amb una façana o bé amb la porxada. I això reforça el caràcter d'espai clos, tot i estar obert i enllaçat al teixit de carrers.
Quant més regular és el teixit, més clara és la seqüència plaça - carrer principal - carrer secundari - casa.

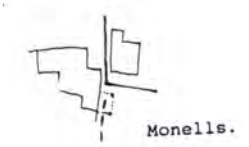
Monells.

Perelada.

Figueres.

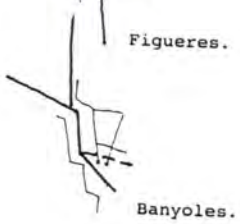
Banyoles.

- Les places més composades tenen una o més cantonades tancades, resolent el gir de l'edificació.
. Les més antigues com expressió de la formació del rectangle. Les places d'Albí i Pont de Suert amb tres cantonades tancades, les de Guissona, Igualada i Peratallada amb dues, o encara les de Vic, Santa Pau, Prades o Bagà amb una.
. A les places vuitcentistes, el gir de l'edificació a la cantonada és una voluntat compositiva desenvolupada des del projecte en planta. Amb quatre cantonades tancades són les places de Sant Andreu, Reial, i Major de Ciutat de Mallorca; tres exemples de molt diferent resultat. Amb dues cantonades tancades són les places de Manlleu, Sant Josep o la de Ciutadella. Amb sols una, ho són les de Vilafranca del Penedès i Girona.

- La solució a la penetració pel angles, com hem dit, és el que produeix els efectes més pintorescs i curiosos en les places més rústiques i les solucions més elaborades a les més composades. Perelada, Monells i Banyoles ofereixen aquestes vistes que fugen pels angles i que tenim associades al paissatge urbà de la ciutat medieval. Torroella de Montrgí, Guissona o Olot són mostra d'una solució oberta, plantejada a priori, molt clara.

- No hi ha cap plaça tancada en relació als carrers fins al segle XIX. La petita plaça del Mercadal de Sant Andreu és l'únic exemple -exceptuant el projecte de Gran Plaça pel barri de San Bertran, de Josep Fontseré, no construït. Inclús la plaça Reial a Barcelona té l'accés principal descobert, reforçat pel gir doble del porxo.

- Les places sempre s'han pensat com a llocs de trànsit. Són espais que es produeixen en relació a la circulació, de gent, de cotxes o de bens. Trànsits diferents funcionalment, però que han impedit la transformació de la plaça en clos, en pati de cases.

- Quants més carrers aboquen a una plaça aquesta és paradoxalment menys important des del punt de vista circulatori. Generalment les places lligades al continu de vies, que són les que s'inscriuen a l'interior d'una malla i ocupant l'espai d'una o més illes, tenen sols quatre carrers que les atravessen des de les cantonades- dos accessos pels angles-.

Llistat de places on s'assenyala el nº de carrers o places menors o caps de pont o espais d'escales..., que tenen accés a la plaça (C) el nº d'interrupcions a la façana (I), i el nº de cantonades tancades (T).

Pont de Suert. Major. 13x15 221m2.	3c.3i.1t.
Isona. 14x18 256m2	2c.2c.3t.
Horta de Sant Joan. 15x19 285m2	4c.4i
Flix. 16x26 336m2	3c.4i.
Peretallada. 14x26 364m2	3c.2i.2t
Ciutadella. 18x21 378m2.	3c.2i.2t.
Valls. De l'Oli. 12x40. 480m2.	4c.4i,1t
Sant Joan de les Abadesses. 22x22 484m2.	7c.5i.
Valls. Del Blat. 16x32 512m2.	4c.4i
Calaf. Major. 15x35 525m2.	3c.3i.1t.
Reus. Pescateries. 14x38 532m2	0c.
Talarn. 32x18 576m2	3c.3i.1t.
Figueres. P.del Gra. 32x18 576m2	5c.4i.
Guissona. 30x20 600m2	4c.2i.2t.
L'Albí. 25x25 625m2	4c.1i.3t.
Torroella de Montgrí. 34x20 627m2	5c.4i.
Pont de Suert. 21x30 630m2.	2c.3i.
Besalú. 17x36 595m2	5c.4i.
Monells. 18x43 743m2	6c.4i.
Bagà. 134x60 780m2	5c.3i.1t.
Cambrils. 13x68 884m2	5c.2i.
Castelló d'Empúries. 58x16 928m2	3c.3i.
Perelada. 55x18 1044m2	6c.4i.
Santa Pau. 1050m2	4c.3i.1t.
Figueres. De l'Ajuntament. 45x27 1215m2	7c.5i.
La Sagrera. Masadas. 31'5x44'5 1041m2	1c.1i.3t.
Puigcerdà. 31x48 1490m2	5c.4i.
Falset. 21x75 1575m2	4c.4i.
Mora d'Ebre. 56x29 1624m2	5c.4i.
Manresa. 37x48 1813m2	6c.5i.
Igualada. 46x40 1840m2	6c.3i.2t.
Prades. 50x38 1976m2	5c.5i.1t.
Amer. 55x37 2035m2	7c.5i.
Agramunt. 51x45 2295m2	6c.4i.
Sta. Coloma de Queralt. 32x71 2272m2	7c.3i.1t.
Vilafranca del Penedès. 27x85 2295m2	6c.6i.1t.
Reus. Prim. 45x56 2520m2	6c.5i.o
Sant Andreu. El Mercadal. 58x40 2530m2	5c.oi.4t.
Vilanova i la Geltrú. 70x37 2590m2	6c.5i.
Banyoles. 64x44 2816m2	4c.4i.
Reus. El Mercadal. 56x52 2912m2	10c.8i.Ot
Ciutat de Mallorca. 44x88 3872m2	6c.oi.4t.
Riudoms. 80x40x50 3950m2	8c.7i.
Girona. El Mercadal. 94x46 4324m2	5c.4i.1t
Barcelona. Reial. 85x55 4675m2	8c.1i.4t.
Vic. 85x78 6630m2.	7c.4i.1t.
Manlleu. 95x75 7125m2	5c.5i.2t.
Balaguer. 98x72 7056m2	8c.6i.
Barcelona. Sant Josep. 100x75 7500m2	8c.7i.2t
Olot. P. Clarà. 126x92 11592m2	9c.5i
Sant Carles de la Ràpita. 250x50 12500m2	11c.11i.

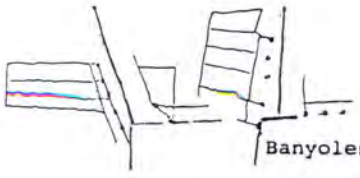

A. La disposició dels accessos com a configurador del tipus de plaça.
L'accés a la plaça pot produir-se segons els següents sistemes:

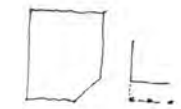

1. L'accés cobert, i per sota els porxos creant un efecte diafragma.
És el cas de molts dels accessos secundaris i produeix els efectes més pintorescs.

Olot.

2. L'accés pel centre de cada cara. En pocs casos es produeix l'accés en creu clàssica de les propostes reinaxenitstes excepte per accessos secundaris com el de la plaça d'Amer.

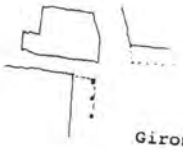

Girona.

3. L'accés pels angles.
   - en turbina,
   - seguint les diagonals
   - en malla

4. La plaça accés. La gran plaça encreuament o la plaça a les portes de la ciutat.

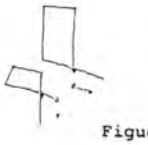

Figuere

B. De la plaça amb accés umbilical a la plaça inscrita en una malla de carrers: De la plaça tancada a la plaça carrefour:

a. La penetració de carrers.
- per les cantonades.
  .Solució en Creu: Olot, Sant Joan, Girona, Torroella.
  .Solució en T: Puigcerdà.
  .Solució en Y: Amer, Figueres.
- pels Eixos.
- la plaça Independent dels carrers.

b. El pas dels carrers principals. Les vies jerarquitzades.
 .La convergència de vies: Vic.
 .La via de través: Figueres, Peretallada, Besalú, Sant Joan de les Abadesses, Girona.
 .La malla isótropa: Puigcerdà.
 .La malla jerarquitzada: Torroella de Montgrí.

c. La plaça punt nodal de l'entramat de carrers. Places de circulació.
La plaça que forma part de la xarxa de carrers i espais funcionals de l'estructura bàsica de la ciutat.
A partir del XIX la plaça s'obre a la circulació i apareixen les places vinculades al moviment a les grans ciutats (6).

BIBLIOTECA

(1) Camilo Sitte, Opus cit.

(2) La crítica i discussió sobre l'organització dels carrers és una constant de les propostes urbanes del segle XX. Des de les propostes dels funcionalistes, fins les Siedlungen o les Garden Cities, s'estableix una nova solució del tràfic que jerarquitza i separa les diferents circulacions buscant aconseguir una millor eficàcia funcional i un paissatge urbà més agradable. En aquestes noves formes d'assentament urbà el carrer ha quedat desprovist de la seva clàssica funció global. La plaça, en canvi, tradicionalment deslligada dels fluxes de circulació tot i que en continuïtat amb ells, no ha estat mai objecte d'una formulació alternativa prou potent, que hagi transformat radicalment la forma de créixer la ciutat.
Les propostes d'Henard o de Sitte serien opcions crítiques antagòniques en relació a com s'ha de produir la transformació de la plaça als segles XIX i XX.
Per Henard, la plaça ha de modernitzar-se posant-se al servei del moviment i dels fluxes de circulació. Per Sitte, la plaça té interès sols quan manté la seva condició d'espai independent del continu de carrers, i si aconsegueix unitat de composició, al marge de la simple regularitat geomètrica. Henard recull, en part, el planteig de plaça com encreuament d'una ciutat concebuda com un parc orgànic eficient, que formula Lauguier al segle XVIII. Sitte, en canvi, reformula i teoritza la plaça tancada, relativament allunyada de la xarxa eficient de la ciutat.
Veure: On Streets Ed. Stanford Anderson. IAUS MIT press 1978. Joseph Rykwert The use of its history. Anthony Vidler The scenes of the street. Transformations in ideal and Reality 1750-1871.
P.LAVEDAN. Histoire de l'Urbanisme.

(3) El prototip de plaça residencial, la place Royale, exclou el tràfic de pas de l'interior (tot i que la construcció posterior d'una de les seves cares deixés un carrer amb accés directe). Les places royales posteriors, es concebeixen com espais més o menys enllaçats als carrers, però de forma secundària i amb una geometria en posició a l'entorn enrabassat són exemples d'ordre geomètric que s'imposa al desordre, de carrers enrevessats que l'envolcallen, tal com s'observa de forma exegerada al plànol teòric de Patte.

(4) Un exemple especialment il.lustratiu és el de la plaça de Carlisle a Pennsilvannia, on la proposta original de plaça clàssica de les ciutats reticulades (organitzada a partir de quatre carrers amples que foraden les quatre façanes a la manera renaixentista i quatre carrers més estrets que obren les cantonades), proposat per T. Penn el 1751, va ser canviada pel governador Hamilton al reduir la plaça. Els carrers que embocaven a les cantonades, més tard, van girar fins obrir els angles amb una solució insòlita.
Veure: AEJ. MORRIS. Història de la Forma Urbana.

(5) Camilo Sitte, opus cit. pàg. 56.

(6) Seguint la classificació d'E.Henard poden agrupar-se en:

c.1. Places d'encreuament.
Són les disposades precisament per distribuir i regular el moviment dels cotxes, i agilitzar els corrents de tràfic, o pel contrari, per amortiguar-lo i afavorir així el moviment de vianants.
La intensitat de tràfic té a veure amb el número de vies que hi aboquen. La velocitat és inversament proporcional a aquest número.
Els tipus serien:
- carrefour d'unió, quan el creuament és entre carrers secundaris.
- carrefour de traspàs, quan es tracta d'un encreument entre dos carrers principals, amb poc intercanvi de cotxes.
- carrefour de distribució, quan serveixen per dispersar el tràfic que hi accedeix per més de dues vies; (com la plaça Francesc Macià).

c.2. Places foràmies. Aquelles que es projecten per la confluència i reunió de gent, de grans reunions populars, de festes i jocs, de concursos i exposicions. Són espais que pel seu ús es situen laterals als canals de tràfic de vehicles i amb pocs elements d'entorpiment: espais amplis, generalment orientats, que ordenen la circulació en un determinat sentit. Són per tant, no centrípets i generalment no delimitats per cases.
Es tracta de llocs per on circula bàsicament gent: els nous espais simbòlics de la ciutat actual.
El Pati de Tàrrega serviria com exemple popular per il.lustrar aquest tipus.

c.3. Places de trasbordament. Són els nous espais que necessàriament apareixen a la ciutat com a conseqüència dels requeriments del transport i intercanvi de persones i vehicles. Són els llocs de contacte entre circulació interna i externa a la ciutat: els punts estructurals de la ciutat que tenen en la solució d'intercanvi entre tràfics i circulació de vianants un dels seus grans reptes.
E.HENARD Etudes sur les transformations de Paris.

3.5. La Façana amb Porxos.

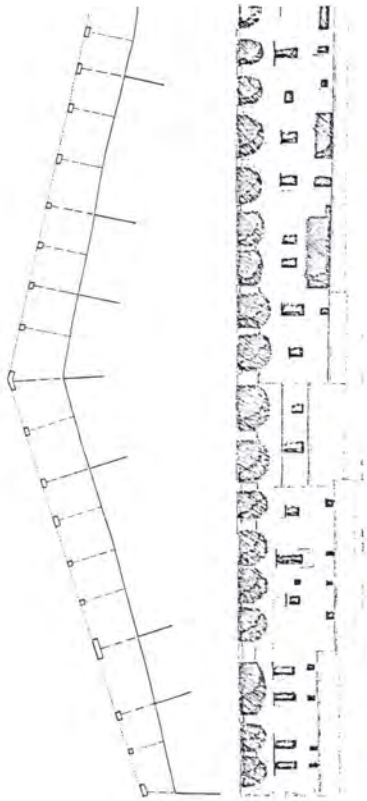

"cette place offre dans son plan un parallèlograme de tant de toises de long sur tant de large: les angles de ce parallelograme sont échancrés en forme de pan coupé: elle est entourée de toute part, exepté à ses deux entrées, de divers batiments particuliers, tous assujettis à une hauteur et à une décoration uniformes. Cette décoration consiste en un ordre corinthien-pilastré, élevé sur un sousbassement dont la hauteur est les deux tiers de l'ordre. Ce sousbasement est decoré à son tour par des arcades feintes, dans lesquelles sont encadrées les croiseés qui éclairent en meme temps le rez-de-chaussée et l'entresol: les pieds droits des arcades sont ornés de refends, et les clefs de ces arcades le sont avec des mascarons: l'ordre qui s'élève sur ce sousbassement embrasse deux étages: il est couronné par un entablement dont la hauteur est entre le quart et le cinquième, son profil est celui de Vignole: audessus on aperçoit un grand comble, lequel est couvert en ardoise et percé de lucarnes diversement ornées. Toutes les croisées de cette place sont en anse de panier: pour donner du mouvement et de l'effet à la décoration, dans le milieu de chaqun des deux corps de batiments qui bordent cette place, on a practiqué un avant-corps formé par qutre colonnes engagées, dont l'entablement est couronné par un fronton dans le tympan duquel est un cartouche supporté par des génies. Au milieu de cette place s'élevait la statue du monarque.
Quelle sécheresse cette description d'une de nos plus belles places modernes ne laisse-t-elle pas dans l'ame, malgré son exactitude!"

DURAND. Examen des principaux genres d'edifices. 2Vol.3ème partie. 1ère Première section. Des principales parties des villes.

La magnífica descripció de la place Vendôme que fa Durand -i que exemplifica la seva crítica a la placa entesa com decoració front a aquella, com les dels antics, entesa com arquitectura- es centra en un dels aspectes més rellevants i acceptats -fins el segle XX- respecte a com ha de ser una plaça: amb pòrtic o arcades perimetrals.

Les façanes de les places estudiades tenen com a característica més important la presència d'arcs en planta baixa que s'estableixen com a mòdul de referència dels eixos de composició verticals, que pautaran la disposició de finestres i balcons.
Trobem façanes on el porxo s'estableix com un ampli forat incís sobre el parament. Altres on la planta amb arcs queda subratllada -per la seva majestuositat i proporció o per la seva composició arquitectònica més complexa amb impostes i arquivoltes- i diferenciada respecte a les plantes residencials superiors.

Els espais porxats a la ciutat tenen una clara raó de ser, però han jugat a la història de l'arquitectura un paper fonamental no sols per aquestes raons pràctiques, sinó per la seva gran versatilitat com a elements qualificadors i unificadors de qualsevol espai (1).
El conjunt d'arcades formant un porxo aconsegueix donar unitat als espais públics pel sotmetiment a un model estricte, a uns materials concrets, i a una ornamentació definida, però sobretot per l'específica solució arquitectònica que sintetitza la secció.

Tant a les places d'origen medieval com a les més modernes, el porxo és l'element més important que diferencia aquest àmbit de la resta d'espais buits i públics. El porxat té aquest significat com element arquitectònic que, per sí sol, caracteritza un determinat espai.
S'ha construït lligat sempre al comerç o a edificis institucionals. D'una banda fa de filtre de determinats usos i

Falset. La Quartera

condicions atmosfèriques i ambientals; de l'altra, permet crear un ambient a mig camí entre l'interior i l'exterior. Un espai previst per una circulació que canvia de ritme i freqüència.
S'estableix així com l'element que millor revesteix els espais públics sent alhora també el més ambigu: el que més allunya un carrer comercial d'un camí agrícola.

Les variables mètriques i de forma d'aquest element han anat canviant, però la referència al pòrtic unitari és una constant en els textes i tractats d'arquitectura. Generalment, les alçades del pòrtic s'estableixen en concordància a la mida de la plaça (1/5 recomana Alberti) i a l'altura total de la façana. Els tractats il.lustrats posen sobretot l'èmfasi en l'important rol urbà que té aquest element afegint grandiositat i confort als llocs centrals.

A les ciutats trobem sistemes d'arcs en tres situacions distintes:
- seguint un carrer;
- voltant una plaça;
- a l'interior dels edificis importants, organitzant patis o claustres;
- i, excepcionalment, a l'entorn d'una illa de cases;

En tot cas és a les places on els arcs dels porxos tenen major protagonisme i són més importants de cara a les funcions urbanes que s'hi desenvolupen.
Les arcades són un element de connectivitat arquitectònica que augmenta la unitat de les façanes.
Si són totes iguals, com en un gran pati o en un claustre d'un edifici, ajuden a dignificar façanes indiferents i a introduir un ritme persuasiu a l'espai obert. Si són diferents, com a tantes places medievals, l'interès el dóna un pautat de buit i ple i una adscripció a un tipus molt clar.

Els porxos fan a les places el que un subratllat a un text; fan que quelcom que ressalta del contexte pel seu significat, quedi explícitament remarcat. D'aquesta manera, l'arcuació destaca un determinat espai respecte al conjunt d'espais lliures.

Hi ha poques places a Catalunya porxades
52-3

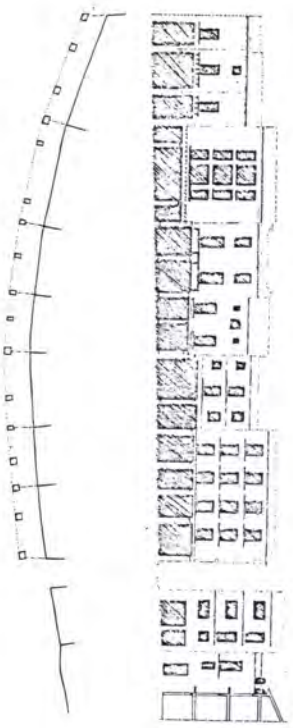

Cambrils. D'Espanya

a quatre cares i que tinguin el porxo resolt a tot voltant. Les més complertes corresponen a les de major mida o a les projectades al vuit-cents.
Els espais porticats són importants a l'edat mitjana, quan es defineixen les grans places comercials a Europa. Ho són també a partir del XIX, a les grans ciutats capitals, quan apareixen les grans galeries cobertes, les places saló i els carrers unitaris projectats de cop.

A les ciutats medievals, el porxo és, probablement, el primer espai urbanitzat i el més net i higiènic de tot l'entramat d'espais públics; -tot i les crítiques dels i.lustrats que veien en els porxats irregulars i tortuosos el símbol d'una ciutat pintoresca i arcaitzant (2).
Sols la plaça àmplia i ventilada pot netejar-se amb facilitat i després de cada mercat. El porxo que l'envolta és el primer espai pavimentat i el primer que s'il.luminarà més tard. I aquesta primera urbanització comença moltes vegades des de cada casa: (el pavimentat de la part del porxo a la plaça d'Amer o de Riudoms, són significatius en aquest sentit).
Com tantes ordenances recullen, el porxo està a cavall de la casa que s'hi munta a sobre i del comú al que serveix i qualifica. Però qualifica l'espai d'una ciutat que té ja una distribució dels usos molt zonificada (3).
Els porxos apareixen, en els exemples estudiats, lligats als usos comercials. Però ens adonem que a les aglomeracions rurals que millor conserven el seu caràcter original, les arcades serveixen als ocupants de la casa per moltes altres coses: de magatzem d'instruments agrícoles, d'extensió pública de l'interior o d'aparcament, entre d'altres.

En qualsevol cas, el que fa interessant el porxat és el seu caràcter ambivalent: el més públic de la casa, el més privat del carrer.

- En alguns casos, la crugia porticada forma part indiscutible de les cases, i això és degut, sobretot a les places més antigues, a la manera com s'han construït.
A vegades l'arc és construït amb la

Torroella de Montgrí..Major

mateixa pedra o arrebossat del conjunt de la façana i es dibuixa com un ampli portal.
Les places majors de Banyoles, de Santa Pau -i tantes altres d'origen medieval-, no tenen cap imposta que destaqui especialment el nivell públic dels pisos superiors. La solució donada a la coberta del porxat reprodueix la divisió de les cases: queda diferenciada per cada casa amb solucions, materials i inclús altures diferents. El terra del porxo es defineix a diferent nivell de la plaça i així, a vegades, s'acaba de tancar l'arc en el seu punt de contacte amb el terra. Aquest té unes pendents independents del buit que precinta. Els canvis de nivell, generalment, es produeixen amb escales per tal de resoldre l'assentament a diferent altura de les edificacions.
Aquests factors i els anys, que han llimat diferències i rugositats i han unificat colors, fan que l'arcuació es presenti com un festó regular i sòlid que dóna unitat al conjunt, abrigant un espai que penja de les cases (4).

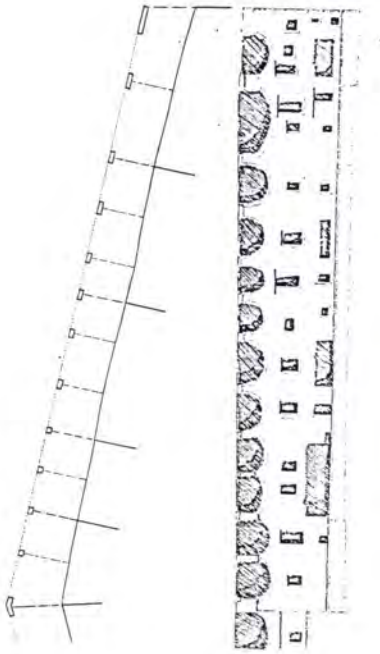

Santa Pau. Major

- En altres casos, el porxo forma part del carrer, de la plaça o de l'espai públic que envolta, al qual dóna ritme i profunditat. La construcció dels arcs a la plaça de Manlleu o de les voltes de la Bisbal, forma part intrínseca de la definició de la seva secció. Les porxades independents de les cases serien un cas límit, com l'exemple de Granollers.

- Quan el porxo s'estableix com a sistema per regularitzar un determinat espai, la seva construcció pot ser prèvia i independent de les edificacions futures que s'hi muntaran a sobre.

Reus.

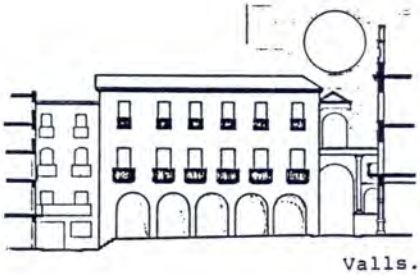

Valls.

La construcció de l'arcuació s'ha fet a partir de dos mecanismes bàsics:

- És resultat de la voluntat d'ordenar i unificar espais significatius irregulars.
La nova alineació es defineix a través d'un porxo que dibuixarà un espai escairat i rectilini que permet avançar una crugia més, d'amplada variable, a les cases. Apareix, per tant, una nova façana més unitària en l'ordre dels forats i alçades a la plaça. La geometrització de la plaça es fa augmentant les parcel.les que l'envolten i que avancen la seva edificació respecte a l'alineació original.
Aquest mecanisme assegura, d'una banda, la no disminució d'espai públic trepitjable i, de l'altre, afavoreix una ràpida execució de la reforma; incentivant la nova edificació i no fent necessària l'expropiació.
Aquest mecanisme -que basa la reforma urbana en augmentar l'aprofitament privat- és molt emprat a partir dels segles XIII i XIV, quan moltes ciutats inicien primers creixements i quan es fan necessàries, per tant, les primeres intervencions que facilitin la circulació, la higiene i l'activitat comercial. Aquesta solució s'utilitza primer a Barcelona i més tard es posa en pràctica a ciutats menors, directament vinculades amb la capital.
Els porxos al carrer de Barcelona d'Igualada, és possiblement el cas més singular: quasi la totalitat dels carrers del nucli original eren porxats, a través d'aquest mecanisme de rectificació de l'alineació (5).
És significatiu, en aquest sentit, el descrèdit que les porxades irregulars tenen segles més tard. Quan es converteix en un continu adosat a carrers i places, aquest element afegit, acaba impedint el pas de llum, permet acollir mals usos i ressalta les diferències.

- És resultat d'un projecte conjunt de plaça porxada.
En aquest cas, la plaça es defineix com espai porxat en planta baixa des de l'origen, amb l'alineació de la cara exterior del porxo -la de la plaça- i la interior, paral.leles. Els arcs són d'igual mida i sempre mantenen alçada regular. Fins i tot les places vuitcentistes més tardanes, com la de

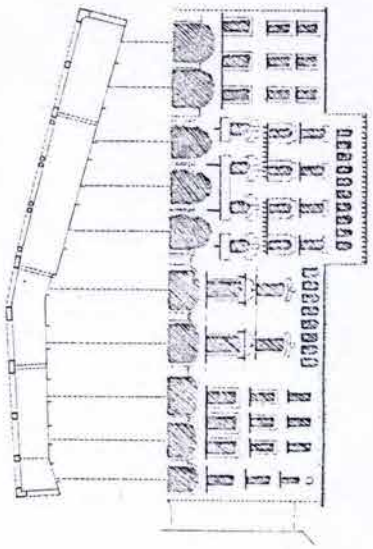

Vic. Mercadal

Manlleu -on les cases no tenen ordenació precisa de forats ni d'alçades-, el porxo és construeix de cop, unitari i modulat com principal element definidor de plaça pública. Les cases s'hi muntaran al damunt.
Una plaça culte, fins a finals del XIX, ha de tenir arcades, com totes les places medievals importants però, amb els arcs iguals, seguint el model classicista.

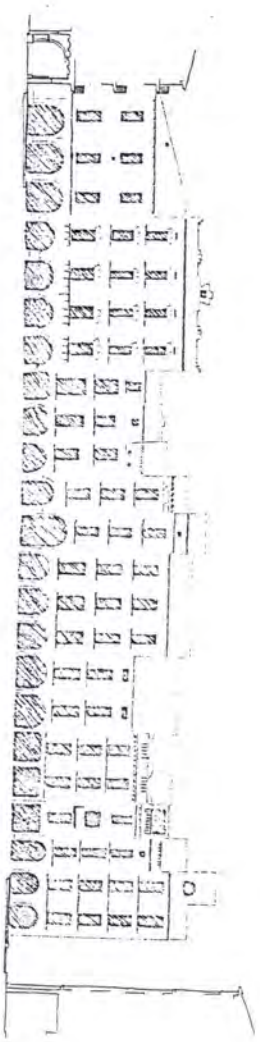

Balaguer. Mercadal

El porxo com a element arquitectònic.

"Where they exist (arcades) they appear as the only unifying element of the medieval square. They connect the other unconnected architectural elements, they tie the discrepant structures, they create at least one common scale for the otherwise different individual proportions of all adjacent buildings. This effect was achieved in spite of the fact that arcades in the Middle Ages were still fund to the individual houses, had a different diameter for the singel arch, and were of different depth. Their function originally was, of course, to protect against the sun in the south, and against the rain in the north. Besides, they offered an opportunity for displaying and selling all kinds of wares and goods." (6).

. El porxo és l'element que dóna UNITAT i el més ambigu de l'espai públic urbà. Ambigu perquè és públic, però apropiable pels privats, perquè és cobert i està en continuïtat amb la xarxa d'espais descoberts públics, perquè emmarca l'espai i alhora estableix els seus punts de trencament -els de lligam amb els carrers. És un element que defineix un espai tancat, tot i ser totalment obert, que és interior i exterior al mateix temps- que forma part de la casa i del carrer.

. És l'únic element compositiu de la forma urbana que fa possible que l'alineació que defineix l'espai privat, variï en projecció vertical. El porxo estableix una doble alineació: la de la cara exterior dels arcs, que es correspon a les plantes superiors, i la interior del porxo que, retranquejada, defineix l'alineació de la part d'edificació destinada a usos no residencials i els protegeix.
56-3

. És aquest, un espai que es descubreix recorrent-lo interiorment seguint longitudinalment les cares de la plaça, mentre que la seva disposició és cèntrica respecte a l'espai que defineix.
Des del punt de vista plàstic crea uns efectes d'ombra i llum, de transparències i contrasts, de repeticions i ritmes, esplèndits.

. És l'espai de la circulació domèstica, molt abans de que la circulació es pensés en termes de tipus, jerarquies i incompatibilitats. Però els porxos són difícilment incorporables a la ciutat moderna on la circulació de tot tipus -de vehicles, de persones, de serveis i béns- és l'element clau i on la densitat d'aquesta variable, és baròmetre d'urbanitat.

. Les MIDES del porxo han anat variant al llarg del temps: els arcs es fan progressivament més regulars i esvelts, amb els pilars de suport més alts.
La seva amplada, en canvi, no varia substancialment perquè la determinació de la mida de la primera crugia té a veure amb el caràcter de corredor del porxo i amb les seves característiques ambientals. La crugia es manté a uns 3'5, 5 ó 6 metres, doncs amplàries majors obligarien a solucions constructives més complexes, alhora que enfosquirien excesivament aquest espai.
El porxo cal que sigui suficientment ample, com per no dificultar el pas ni la circulació, i alhora prou estret, com per no establir-se en espai autònom.
La seva amplada és regulada a unes sis vares en els casos en els que els arcs són resultat d'afegir una crugia a una estructura de casa anterior (7). Mesura fixe que servia per establir espais còmodes per a l'intercanvi de mercaderies.
Amb el temps serà exclusivament l'alineació -és a dir, la ratlla-, la que regularà l'amplada que cada casa pot afegir, i s'establirà així un sistema de doble alineació no paral.lela.
Quan els arcs són resulat d'un projecte conjunt, el corredor té amplades i alçades constants. Serà el mòdul de l'arc la mesura clau que permetrà la construcció de totes les façanes de la plaça.
L'alçada de la planta dels arcs és

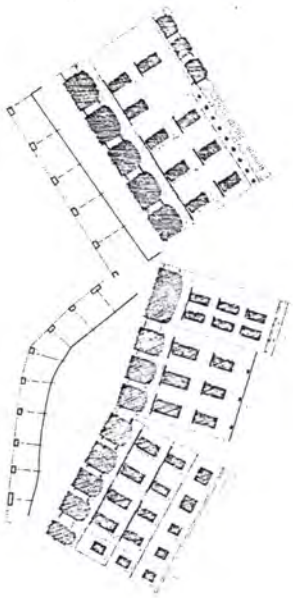

Igualada. Major

sempre la més alta de totes les plantes. L'arcuació defineix aquest interval de forjats més alt i acull, generalment, més d'una planta. Aquesta característica es produeix tant si els usos són vinculats a la residència i a l'activitat agrícola (com al Mercadal d'Agramunt, a on el porxo acull la planta baixa d'accés i l'espai pel carruatge i mitja planta pel graner), com si són vinculats a la venda al detall.
El porxo té, com a mínim, l'altura d'una planta i mitja: una planta i un altell o, en els casos més exagerats, una planta sencera i una altre complerta d'altura mínima.
A mida que la plaça és més culte, més alta és la seva planta porxada. Ja a les primeres ordenances de construcció de places trobem indicacions que fan referència a aquesta mesura. A Vic, la primera ordenança coneguda per al Mercadal del segle XIII, recomana que el porxo sigui suficientment "alt per tal que pugui passar-hi un home muntat a cavall". Norma que explica la gran altura de l'arcuació d'aquesta plaça medieval.

. A les places de formació medieval els arcs són de proporcions aixafades. L'amplada és la corresponent a la de la parcel.la promig -de 4 a 6 m.- entre eixos, amb altures que varien de 3 a 5'5 m. Hi trobem tot tipus d'arcs: apuntats, rebaixats, de carpanell, compensats, etc.

. A les places construïdes al vuit-cents el modulat del porxo és fixe i no té necessàriament ressò directe al parcel.lari. La proporció de l'arcuació és esvelta, variant l'alçada de l'arc respecte a la dels pilars del porxo la relació 1/2'5 a 1/3'5. L'amplada intereixos es manté variable de 2'9 m. a 4'7 m. Les altures de l'arc varien de 3'5 m. a 5'9 m. La majoria de places tenen una altura al voltant del 5'8m. Un cas extrem seria la plaça Clarà d'Olot -projectada després de la de la Independència a Girona, i reformada seguint l'execució d'aquell cas-, que es resol amb una alçada de la planta baixa de 6'4m. L'altre cas extrem és el d'Agramunt amb un arc del porxo de proporcions més quadrades 4'9m.x 5m., pròpies d'una plaça més antiga.
Les mesures de la planta dels arcs són

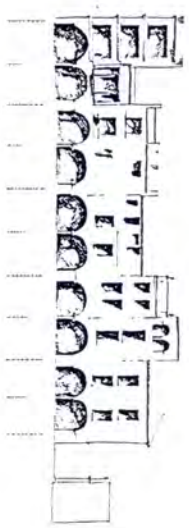

Amer. Mercadal

importants perquè actuen com a MODUL de referència. Ens permeten percebre les característiques de forma i porporció de l'espai, a través del ritme repetit de pilars i arcs, de voltes o entramat de fusta, des de l'interior del corredor porxat.

. El porxo és l'espai que organitza l'US i la circulació perimetral de la plaça i que permet diferenciar funcions tant en vertical com en horitzontal. És un espai que protegeix del sol i de la pluja, de l'exposició excesiva i que facilita el comerç. Però a més de ser el lloc privilegiat pel comerç, és un deambulatori, abrigat i climatitzat.

. El porxo no afavoreix igual a les quatre façanes d'una plaça més o menys regular. Si la plaça està orientada amb el seu eix principal en direcció nord-sud, la façana nord serà menys afavorida pel porxo que, tot i no dificultar el comerç, sí fa més difícil cert tipus d'aquest. A Girona la plaça del Mercadal és un exemple d'un ús molt diferenciat de les seves dues façanes llargues (8).

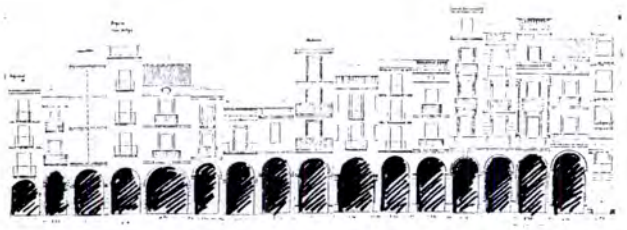

(1) Veure: VIDLER, Anthony. Los escenarios de la calle. MIT.1978.

(2) Milizia referenit-se als carrers porxats,assenyala: "Qualque strada puó esser porticata, ma non di quiei portici barbari di Bologna e di Padova, che hanno screditato il buon uso".
Bails, també recalca alguns dels inconvenients dels porxos: són sobris i bruts i per tant, entristeixen la ciutat, són a més focus de perillositat a la nit.

(3) Aquesta divisió de la ciutat en zones ho és a vegades espontàniament; altres, de forma imposada. És aquest el cas de la delimitació de barris on s'agrupen determinades ètnies -el calls jueus, els carrers de palaus-, on es realitzen determinades activitats poc compatibles amb la residència -les adoberies, escorxadors...-. Una ciutat on els usos estan distribuits d'acord amb la seva possibilitat de coexistència. Veure: ZUCKER, Paul. Town and square. Pàg.92.

(4) És significatiu que en moltes de les velles places es faci difícil al visitant recorre'n el porticat si aquest no acull alguna activitat comercial que ho justifiqui. A les places de Monells o a la de Santa Pau, hi ha trams -els que no tenen botigues- sense un interès especial que difícilment recorrerà el visitant.

(5) Aquest mecanisme afavoreix els propietaris i comerciants que insistentment reclamaven el dret al rei tot assegurant la millora funcional i visual de l'espai, malgrat la reducció efectiva de superfície de sostre celest que implica l'adició de noves crugies a les cases existents. Veure: Història d'Igualada.

(6) ZUCKER Paul. opus cit.

(7) La mesura que es va establir a la població d'Igualada i altres ciutats era de 6 vares -uns 5 metres de profunditat-.

(8) La cara a sol abriga els bars i restaurants que col.loquen taules i cadires sota el porxo. A la cara obaga s'hi ha col.locat altre tipus de comerços -òptiques, mobles i confeccions- que usen de l'àmbit de la plaça de forma molt diferent: com a lloc d'exposició en una zona de circulació forçada -el recorregut del carrer de Santa Clara- que enllaça amb el barri del Mercadal i que es produeix sempre per aquesta banda de la plaça.

3.6. Urbanització.

Hi ha dos aspectes fonamentals en la urbanització de les places estudiades. Tenen a veure, principalment, amb la solució tècnica a les funcions que ha d'acollir: la circulació de vehicles i persones i l'ús pel mercat. D'una banda, la plaça ha d'organitzar i canalitzar les circulacions, de l'altra, ha de donar solució a les escombreries i al desguàs.
La inclinació de la plaça i la descomposició en plans del seu sòl -organitzant les pendents- i la diferenciació dels àmbits de vehicles i persones, estableixen la referència geomètrica bàsica sobre la que s'hi disposaran tots els altres elements afegits.

La discussió sobre quins elements i on s'han de col.locar a les places és molt antiga. L'interior de la plaça pot organitzar-se entorn d'un objecte simbòlic -columna, piràmide o estàtua eqüestre-, o per contra quedar definit com un recinte buit on s'assenyalin les entrades majestuosament amb arcs, com a les propostes clàsssiques. L'opció d'inspiració més medievalista, de Sitte, consisteix en deixar el centre -"el lloc on s'experimenta l'espai"- buit. Els elements simbòlics i funcionals, en aquesta proposta, es situen a llocs no baricèntrics, creant àmbits definits. La imatge d'una plaça nevada, per on hi han passat els vianants, defineix una sèrie de llocs no trepitjats: els llocs per estàtues i altres elements.

L'observació dels exemples més pròxims permet fer algunes consideracions generals, sobre la disposició dels elements d'urbanització:
- Quant més activa i important és una plaça menys entorpiments i obstacles té i menys diferenciat és el seu sòl. Els elements fixes s'hi disposen de forma perimetral -els fanals per il.luminar, les fonts, els bancs i els arbres-, i sembla que s'apartin del centre.

En general, quant més buida és una plaça més activitat i festa està disposada a acollir. El pla de terra acostuma a ser una superfície contínua, neta, monocolor i sense entorpiments.
La centralitat i ús d'aquests espais, fa que la seva urbanització, en les situacions més reixides, es resumeixi a pocs elements convencionals, ben posats (1).
Però exemples de places sense entorpiments n'hi ha poques. Moltes han sigut, per la seva importància -mida, posició central i simbòlica-, objecte de moltes transformacions de la urbanització. Canvis que han consistit, bàsicament, en introduir-hi amoblement i ornament, a vegades inútil.

- Els arbres són molt importants en totes aquestes places, tant les que acullen mercats multitudinaris com les més privades eminentment residencials; doncs contribueixen a atorgar interès i ambient propi al buit

-diferent segons les estacions-, sense entorpir el seu ús.
Els plàtans que tant contribueixen a la llum i encant especial de les places de la Provença, o exalten de forma elegant i composada el King Circus de Bath, formen part intrínseca de places com la Major de Banyoles, la de Balaguer, la de Girona o la de Prades. Els oms, castanyers i tells que omplen amb exuberància els squares de Londres, creen l'ambient de parc humid de la plaça Clarà. Les palmeres ornamentals que ens evoquen climes més càlids, decoren places com la Reial i contribueixen a l'ambient colonial de la plaça de Vilanova.

Les places medievals de mercat són en molts casos de terra batuda, amb forta pendent i ordenades per arbres que els hi atorguen una certa geometrització de l'espai interior. L'àmbit del porxo delimita un festó pavimentat (2).
El mobiliari urbà d'aquestes places eren abeuradors, safareigos, fonts, arbres, edicles variats i creus.
Les fonts i/o pous són elements molt importants, expressió d'una de les necessitats primeres de la població. Hi ha un pou a Agramunt i a Vilafranca, i dues fonts empotrades a Sant Carles -en els punts d'arrencada entre el traçat circular i els trams rectes-. Hi ha magnífics exemples de pous i fonts de gran valor artístic a les places europees: A la Grenette de Grenoble, a la Piazza Navonna, a la de la Residència a Saltzburg; i també a Prades. Es tracta, en aquest cas de l'ornamentació del motiu funcional i social de la comunitat, front a la magnificació de qui organitza el poder de la comunitat, tal com imposen les places royales amb l'estàtua central (3).
La idea d'embelliment i confort en l'espai exterior no apareix de forma clara fins al segle XVIII. El centre es vol lliure, per no entorpir el moviment pel mercat i per fer possible l'espectacle (4).

. La plaça de Torroella no té arbres, ni bancs, ni separació de les circulacions. És la que té una urbanització més còmode: el paviment de pedra, fanals discrets i el moblament dels bars i cafès que l'usen.
. La major de Banyoles -com Balaguer- té plàtans a l'interior de la plaça, que ajuden a ordenar les parades de mercat i els altres usos. El terra de sauló diuen, és un dels millors per les sardanes, i contribueix a accentuar aquest ambient antic, penjat del temps, de plaça ben conservada. És una plaça ni excessivament buida, com una solució actual possiblement proposaria, ni plena d'elements puntuals. Hi ha bancs, fanals, aigua, arbres; tot formant un conjunt discret.
. La urbanització recent de la plaça de Vic ha buidat la plaça de cotxes per ensotar-los, mantenint el terra de sauló que li dóna un to molt característic. És interessant en aquest cas, el projecte d'urbanització i reforma del conjunt de J.Oms de 1845, que proposava una font central i bancs en cercle per intentar

geometritzar i il.lustrar aquest espai medieval.
. L'evolució de la plaça Cabrinetty de Puigcerdà és un bon exemple de la pèrdua de qualitat dels espais públics, a partir de la irrupció massiva del cotxe. Primer es van plantar 18 arbres seguint l'anell viari perimetral amb bancs i l'estàtua central seguint el model francès. Després es va diferenciar l'interior, deixant-lo enfonsat respecte al perímetre, i es pavimentà una vora contígua a l'anell de cotxes. Per últim, es pavimentà la part central i es convertí la plaça en aparcament, a partir de 1963. El porxo amb esglaonats importants va variant de paviment.

Les places vuitcentistes van introduir la diferenciació fixa de l'anell de circulació perimetral com una constant. Van incorporar l'enjardinament i les estàtues. En molts casos, el recinte de la plaça va servir de marc a un rafal interior pel mercat.

. La plaça Prim és una de les que més transformacions ha tingut en l'ús i també en la urbanització. La plaça dels Hotels Londres i París tenia el general a cavall al centre, com únic element de la plaça, i un important anell circulatori amb adoquins diferenciat. La construcció d'un aparcament soterrani ha descomposat l'espai, que ara queda penjant de la façana del teatre.
. L'interior de la plaça de la Independência ha tingut sempre un tractament indecís. Sols el monument a l'heroi a cavall ha quedat com una fita. L'enjardinament de Giralt Casadesús el 1924, consistí en plantar dues bandes d'arbres avui mig desaparegudes. Queden els parterres, una fila de plàtans i un cert aire francès del conjunt.
. Les palmeres de la plaça de l'Ajuntament a Vilanova, sobre l'empedrat estan immerses en l'ambient d'aquesta plaça mig institucional mig pati d'escola, i ens evoquen el seu origen.
. La plaça Reial a Barcelona ha tingut molts i bons projectes d'urbanització. El primer, de 1848 de F.Daniel i Molina amb un anell perimetral pels carruatges, una estàtua central a Fernando II i dos grups de parterres geomètrics laterals. El darrer, dels arquitectes Correa i Milà, ha anul.lat l'anell de cotxes i ha unificat tot l'espai, netejant-lo d'entorpiments (5).
. A Ciutat de Palma la plaça queda geometritzada amb un potent terra i parterres que formen una quadrícula, el que augmenta el caràcter poc domèstic de l'espai. Al centre de la plaça no hi ha res, com a moltes places reconstruïdes a Itàlia el mateix període.

Hi ha moltes places del vuit-cents que han servit de marc al rafal d'estructures pel mercat i, quasi en tots els casos, aquesta estructura es manté.
. A la plaça de les Peixateries de Reus, els pilars del porxo servien de soport a l'estructura de ferro, quedant així totalment coberta la plaça.
. La plaça de Sant Josep està encara coberta pel rafal

metàl.lic del mercat de 1868, com també ho estan a Barcelona les places de Sant Andreu o de Massadas amb un edifici per mercat posterior construït als anys 1950.
. La de la Llibertat a Ciutadella té un elegant cobert a quatre aigües, bastant independent, i que permet descubrir l'arquitectura i bones proporcions del rectangle de la plaça.

. Les places amb pitjor urbanització són la de l'Església a Riudoms i la de Fra Bernardí a Manlleu. Aquesta última, l'any 1920 s'urbanitzà amb una font central i 10 arbres en cercle. Als anys 50 es repavimentà la plaça amb trencadís de marbre i una gran font lluminosa monumental. Arbres i arbusts exòtics esquitxen de forma aleatòria l'espai.

. La plaça amb una urbanització més notable és la Clarà a Olot. Es tracta d'una solució molt composada, amb tot el centre aixecat respecte l'anell perimetral i encintat per balustres, que organitzen un espai complert i independent del perímetre. El jardí, el Parc interior, està cercat amb voreres de troanes i dividit en parterres limitats per boixos. Al centre hi ha un petit estany amb tres sortidors d'aigua, seguint la urbanització que es va fer el 1882-83. Arbres grans i flors, contribueixen a crear aquest ambient de jardí culte, a mig camí d'un square pel seu ús i mides, i d'un petit parc francès per la seva organització.

Amb tot, les modificacions en la urbanització són menys compromeses que la definició del perímetre. Moltes i bones places han anat modificant-se per tal d'adaptar-se a nous requeriments, a noves tendències o a noves necessitats funcionals. Han incorporat diferents solucions que aposten per una plaça molt buida, per una plena d'objectes, per un interior molt composat i simètric o per contra per un recipient on els elements s'hi disposin de forma casual; per una urbanització protagonista on cada element esdevingui un objecte aïllat o per una urbanització més discreta (6).

A vegades sembla que aquestes places han de deixar prou anodi i buit l'interior per ensenyar millor les seves façanes.
En altres casos, la urbanització important i amb entitat pròpia del recinte, pot fer millorar la qualitat ambiental d'uns espais desproporcionats o amb banal arquitectura perimetral.

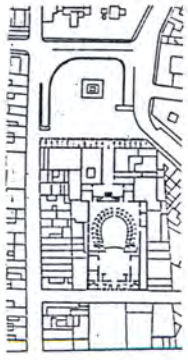

Reus ·

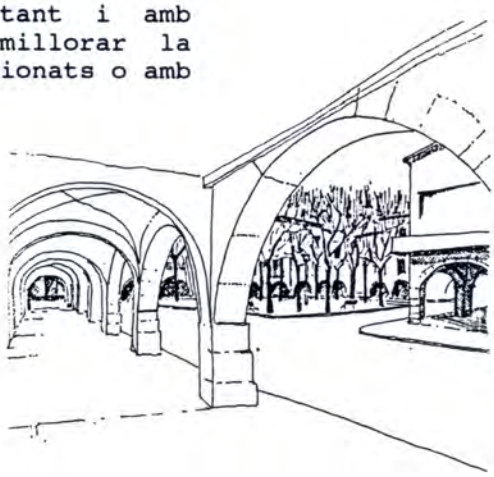

Banyoles.

(1) Un cas oposat a les propostes de Venturi per Copley Square, on l'amoblement -el suficientment ric i important, avorrit i repetitiu-, pretén crear un espai interessant, en un lloc sense definició. Es tracta de fer una plaça plena -una "non piazza"-, el lloc de referència de la ciutat perquè contindrà alguns dels seus elements com models, com maquetes a petita escala dels seus principals monuments.
Concurso para la Copley Square, Venturi y Rauch, Gerod Clark y Arthur Jones. 1966. VENTURI. Complejidad y contradicción en la arquitectura. The Museum of Modern Art y Ed. Gustavo Gili, Barcelona 1974. pàg.216.

(2) És en aquest sentit significatiu que la superfície del terra sigui molt present a places de formació i caràcter tant diferents com el Zocalo de Mexico, la plaça del Comercio a Lisboa, a la curiosa plaça porxada de Telc, a la Grand Place de Bruxelles.

(3) La Place Royale com marc a un element simbòlic. No és estrany que la resolució dels nous accessos al Musee du Louvre a París, reculli aquella idea antiga d'element simbòlic central, avui de vidre i funcional.

(4) Totes les places que són o aspiren a ser molt usades s'han projectat buides. És en aquest sentit significatiu el projecte per la nova plaça davant el Museo de la Casa de la Caritat, de l'arquitecte Meier. La proposta deixa l'entorn de l'objecte arquitectònic com un ampli espai buit, amb una escultura de F.Stella com únic element de referència. Es tracta d'aconseguir un efecte de revitalització sobre el barri -anàleg al que va tenir i té la plaça davant el Centre Pompidou a París- fent del gran Museo una gegant escultura amb interès propi, que s'imposa sobre un medi trencat, irregular, antic.

(5) La urbanització de la plaça Reial de Correa i Milà ha tingut també el seu efecte com model a moltes altres places. En aquest cas, l'encert del projecte consisteix en mantenir l'equilibri entre una neteja d'elements urbans dispersos sense desmantellar l'ambient domèstic. La discreció en tots els elements urbans que s'hi ha col.locat de nou, així com el respecte a l'arquitectura són garantia de l'èxit de la proposta. Amb tot, recordem amb nostàlgia el jardí de parterres més trencat -potser menys culte, però més amable i privat-.que responia a un ús menys marginal d'aquesta plaça.

(6) I això no és nou. Fa 400 anys la place Royale (1605-1612), va ser objecte de modificacions radicals en la urbanització que canviaren, de forma clara, el seu ambient. L'interior es va mantenir com espai lliure cobert de grava en un primer moment, quan la plaça -de forma similar al que passava amb les places de braus espanyoles- servia de camp de torneigs. Va canviar d'aspecte radicalment el 1639, quan el cardenal Richelieu (que vivia al nº 21) va oferir l'estàtua eqüestre de Louis XIII, per col.locar-la al centre.
65-3

L'arranjament del centre amb un frondós jardí formalista, va canviar novament el caràcter de la plaça, perdent l'estàtua central el seu paper protagonista.

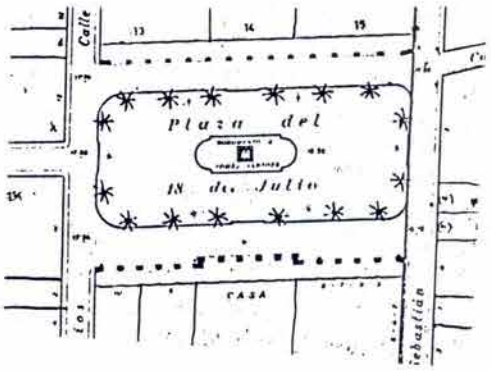

66-3

3.7. L'ús de l'Espai. Toponímia.

L'ús del mercat ha modulat les places a Catalunya. Des dels seus orígens el comerç ha estat el principal protagonista de les places porxades. Els altres usos -de festa, de pregària i professó, d'espai de justícia...- han estat sempre puntuals, i sotmesos a la funció primera de la plaça.
L'ús de mercat ha anat evolucionant (1) i ha esdevingut l'element clau en la formació d'un "tipus" a partir de la definició de l'espai buit. El comerç, a diferència de la festa dels braus -que tingué un paper fonamental en la definició de les places castellanes, però que evolucionà definint un espai propi i independent a partir del segle XVII-, ha mantingut la seva presència a les places fins avui. Tot i que el comerç massiu també ha produït espais i edificis especialitzats propis -a partir de mitjans del segle XIX-, aquests s'han mantingut, generalement, subsidiaris de les places, quedant encerclats per elles i ocupant, moltes vegades, el seu centre.
L'activitat del mercat actualment s'estableix i necessita d'un lloc, amb molts requeriments funcionals, per produir-se amb relativa comoditat si és interior o, si és exterior, d'un àmbit més extens i il.limitat.
A Catalunya el mercat, des dels segles XII i XIII fins als principis del segle XX, ha produït les millors places. En el nostre cas ens ha interessat especialment l'anàlisi i l'evolució de l'arquitectura dels espais que genera.

L'estudi de les places ha de contemplar l'evolució de l'activitat comercial doncs són els seus requeriments, en gran part, els responsables de la definició d'aquests espais públics. El mercat, més que cap altre activitat urbana, augmentava i feia palès un dels problemes prioritaris del funcionament de la ciutat medieval: les escombraries i el subministrament d'aigua.

Els mercats apareixen en relació a les rutes principals fixant punts i establint polaritats. La cristalització de la vida urbana a Catalunya es construeix a partir del segle XI entorn d'aquests punts de connectivitat, que més tard esdevindran les ciutats més importants.
A pesar dels importants canvis estructurals que els eixos de comunicació han anat introduint al llarg dels segles, i de les transformacions en els mitjans de transport, trobem encara actualment una constel.lació de nuclis distribuits pel territori, la importància dels quals es deriva de la seva posició estratègica com pols d'una xarxa d'enllaços medieval i que s'estableixen com centres de mercat i d'atracció de tot el territori circumdant (3).
Els mercats s'establiren, lògicament, seguint els eixos de comunicació principals que tenien com element

d'estructura principal el recorregut de la depressió prelitoral, "el carrer major de Catalunya, des del Portús fins a Tortosa". Aquest eix té un traçat relativament pla, "mai no s'ha de pujar a més de 250m. d'altitud i a la suavitat del relleu s'hi afegeixen les facilitats ofertes per les valls de rius i rieres que encara hi reforcen la direcció dels camins: són els llits del Tordera, de la riera de Trenta passos, del riu Mogent, del riu Ripoll, de la riera de Rubí, del riu Anoia, etc... els quals formen com un solc que, indefectiblement, imposà el traçat de les rutes des d'abans dels romans fins als temps més moderns"(4). Els nuclis de Girona, Granollers, Sabadell, Terrassa, Vilafranca del Penedès, Valls, Reus, Tarragona, són pols d'aquesta ruta que es complementa amb els eixos transversals que la creuen.

A partir del segle XI es començà a definir un modus de vida, que es fonamentà en el mercat com activitat econòmica i que està en la base de l'agrupació de béns i persones. Aquesta organització es recolzà en l'estructura social i física que definí la colonització romana i que significà, en gran manera, la destrucció de la vida tribal i la inserció d'una vida urbana organitzada. Fou molt important l'impuls del comerç en el segle X. Els factors que van contribuir a aquest renaixement comercial -l'augment de població, l'estabilitat política dels estats europeus, l'avanç cristià que va obligar als musulmans a abandonar les terres sota el seu control i encara les croades- (5) contribuiren al creixement i resorgiment dels mercats i de les fires. El període entre 1100 i 1348 ha estat anomenat, per alguns historiadors, el de "revolució comercial"; que iniciada al segle XI, continuà al segle XII i la primera meitat del XIII.
Durant els segles XII i XIII les ciutats no deixaren de crèixer, absorbint l'augment poblacional. Aparegueren els primers ravals, coincidint amb la davallada dels pagesos de muntanya a les ciutats.
L'augment de velocitat en els sistemes de transport i les possibilitats de major i millor desplaçament provocaren el llanguiment dels mercats locals, trasvalsant la tradicional organització comercial i traspassant els centres més importants des dels mercats locals de Besalú, Prades, Santa Coloma de Queralt que pràcticament van desaparèixer, als mercats setmanals caps de comarca de Vic, Figueres i Balaguer. En aquest moment, els mercats, a més, s'especialitzaren: "Vic, Granollers i Girona amb el comerç de porcs, alls, gra i patates; Vilafranca del Penedès amb els alls, els ous i els planters; Lleida amb la llana, el gra i l'alfals" (6).

Al segle XV hi havien a Catalunya 12 ciutats, a més de Barcelona, amb població de més de 2000 habitants. Totes corresponen a llocs de mercat i es situen sobre les principals vies de comunicació. Aquestes són les ciutats de Tortosa, Tarragona, Valls i Reus, les quals tenen una economia independent del nucli barceloní situant-se en el vèrtex meridional. Montblanc, Cervera

i Lleida són ciutats que es situen com etapes en el camí interior a Saragossa. Vic, nucli ramader de les terres centrals i mercat de pells i teixits importantíssim, es situa en el camí de Barcelona a França. Vilafranca del Penedès, Girona, Castelló d'Empúries i Perpinyà són també altres exemples.

La interiorització del mercat i l'aparició d'un tipus arquitectònic propi i exclusiu per a tal ús no apareix fins al segle XIX. En aquest moment altres activitats públiques urbanes s'estableixen en nous edificis independents. L'arquitectura del ferro oferirà les possibilitats per allotjar l'activitat del mercat amb una estructura única i pensada per a tal ús. El precedent medieval de la porxada exenta a Granollers, és una magnífica excepció.

La primera dada que es té a Catalunya sobre els mercats es tracta d'una concessió per a celebrar mercat que el comte del Pallars féu als monjos de Gerri de la Sal (7).
L'any 850 existia mercat a la Seu d'Urgell i alguns al comtat de Girona. Durant el segle X les condicions foren poc favorables per a l'establiment de nous mercats. Del segle IX es troba documentació que parla dels mercats de Barcelona, Cardona, Vic i Granollers. Dels segles X i XI hi ha documentació referent a la l'organització de nous mercats o a l'establiment de mesures, tal com assenyala Vilà i Valentí (8) i que fan referència als mercats de:

Cardona (Bages), 986.
Ribes de Fresser (Ripollès), 982.
Palau de Rosselló (Rosselló), 902.
Sallent (Bages), 1017.
Montornés (Valles), 1019.
Besalú (Garrotxa), 1027.
Martorell (Baix LLobregat), 1032.
Manresa (Bages), 1038.
Vic (Osona), 1038.
Vilafranca de Conflent, 1075.
Ix (Cerdanya), 1075.
Banyoles (Gironès), 1086.
Ripoll (Ripollès), 1087.
Camarassa (Noguera).
Girona (Gironès).

Del segle XII, seguint amb les fonts del treball esmentat, trobem documentació dels mercats següents:

Monells (Empordà), 1104.
Balaguer (Noguera), 1106.
Sabadell (Vallès), 1113.
Camprodon (Ripollès), 1118.
Arlés (Vallespir), 1120.
Perpinyà (Rosselló), 1120.
Ridaura (Garrotxa), 1123.
La Granada (Penedès), 1123.
Castelló d'Empúries (Empordà), 1128.
Perelada (Empordà), 1128.
Santa Pau de Seguries (Ripollès), 1128.
Agramunt (Urgell), 1129.
Cervera (Segarra), 1136.
Moià (Bages), 1141.
Caldes de Montbuí (Vallès), 1152.
Girona (Gironès), 1161.
Montblanc (Conca de Barberà), 1170.
Vilafranca del Penedès (Penedès), 1177.
Lleida (Segrià), 1179.
Sant Celoni (Vallès), 1181.
Puigcerdà (Cerdanya), 1182.
Vilagrassa (Urgell), 1185.
Bàscara (Gironès), 1187.
Tarragona (Tarragonès) 1189.
Salou (Baix Camp), 1194.

Santpedor (Bages), 1196.
Igualada (Anoia), 1196.
Prades (Baix Camp), 1200.

La fundació dels mercats es convertí en gratificació que els poders polítics i militars concedien a determinades poblacions com premi a la seva fidelitat, per impulsar el seu creixement i/o per interessos estratègics. La concessió i el dret de celebrar mercat no estava exent d'aquest aspecte "polític arbitrari i contingent que existia en l'acte que determinava l'aparició d'un mercat, aspecte polític que podia provocar una inflexió en l'evolució "natural" de la ciutat que el contenia, tant si es considera que el mercat era el resultat de l'acumulació d'excedents agrícoles que s'havien de canviar, com si s'entén que els mercats eren provocats per intercanvis exteriors preexistents"(9). En tot cas, quasi sempre, la institucionalització del mercat fou un acte de sobirania política que es limitava a reconèixer una situació objectiva preexistent i poques vegades -excepte en els casos de les viles de nova fundació-, significà un privilegi impulsor, per se, de l'intercanvi allà on no s'hi produia amb anterioritat. La concessió per fer mercat o la possibilitat de realitzar més d'un mercat setmanal o fires, féu possible la consolidació de determinats nuclis i l'augment poblacional de molts altres. Vint d'aquests mercats que apareixen a l'edat mitjana, es mantenen encara com els principals de Catalunya.

Els mercats setmanals no eren les úniques activitats econòmiques que es desenvolupaven al llarg dels camins, però sí eren unes de les més importants. Aquests mercats defineixen l'economia urbana i els intercanvis i contactes entre diferents nuclis (10).
Tal com assenyala Casassas, fins acabat el segle XVIII en l'organització del comerç "es mantingueren les formes tradicionals dels mercats setmanals i de les fires de periodicitat més llarga, anuals o trimestrals. Els mercats eren centres comercials de caràcter comarcal.
Encara en el segle XVIII, més del 75% de les transaccions comercials tenien caràcter local i feien referència, la major part de vegades, a productes alimentaris. Cada ciutat tenia el seu mercat, on els camperols de la comarca portaven els seus productes i els venien directament (...). La norma general era que als mercats, els productors i consumidors, es posaven directament en contacte, sense intermediaris. Aquesta era la característica que diferenciava més els mercats de les fires, les quals eren reunions de tractants que es celebraven uns quants dies l'any." Caràcter que s'ha mantingut fidelment fins avui: el mercat com lloc de compra i venda directe, la fira com ocasió de posar en comú avenços, millores i productes i com motiu d'intercanvi entre productors. Per tant, amb un paper decisiu com motor de l'impuls econòmic.

La preocupació pel tipus d'activitat que s'ha de produir a les places ha estat sempre un tema polèmic. De la mateixa manera que el comerç és el responsable de la vitalitat i interès de bona part de les places catalanes, també és el responsable de que quasi cap sigui una plaça monumental.
Les activitats representatives no poden produir-se en una plaça monopolitzada pel comerç. En poblacions que sols han tingut capacitat per bastir una gran plaça, els conflictes s'han solucionat relegant alguns dels usos. Els consistoris, poques vegades protagonistes de la plaça, es col.loquen en posició lateral, participant de la plaça, però no presidint-la. És en aquest sentit que la plaça mercat medieval té més ressonàncies de l'agora que del foro, models relativament antagònics en relació a la disposició dels edificis públics.
Aquesta és una de les diferències fonametals amb les places castellanes, o amb les places que els espanyols bastiren a les Indies. Cap ciutat ideal, cap model de ciutat, ha acceptat el monopoli comercial del centre (11). Perquè fins fa relativament poc mercat volia dir intercanvi i activitat, però a més olors, restes i deixalles. Aspectes aquests, incompatibles amb una idea de centre urbà culte.

Actualment, quan l'ús comercial setmanal de mercat i fixe sota el porxo canvia, necessita de major espai i major flexibilitat, les plantes baixes d'aquestes places es veuen amenaçades per nous usos. El mercat ambulant es fa més gran i necessita d'espais més elàstics i extensibles, -com passeigs i Rambles- i el comerç està pagant massa car la centralitat que tenen aquests espais.
Així, les plantes baixes de les places més bones, són ara el lloc que codicien agències, bancs i oficines. Aquestes activitats entristeixen i maltracten els seus baixos: perquè els fan més avorrits, incolors i inhòspits, desfent l'animat aparador perimetral del sota porxo. Els pitjors casos s'han produït quan aquests nous usos han transformat l'edificació globalment reinventant porxat, pedra, arcs i voltes. Un cas exagerat és el dels edificis consistorials a Balaguer i el més paradigmàtic el de la plaça Prim a Reus -amb 12 agències repartides a les quatre cares- el que fa difícil imaginar -tot i la presència del Teatre Fortuny-, una anterior plaça cosmopolita d'hotels i comerç.

TOPONIMIA.

Les places de mercat d'origen medieval són els espais urbans que més noms acumulen (12). El nom genèric de mercat deriva del romànic Mercatum.

La primera xarxa important de ciutats-mercat que s'institueix a Catalunya s'estableix, en gran part, a partir dels primers nuclis romans (12). El seu emplaçament es disposa a partir del segle XI sobre una estructura territorial jerarquitzada de vies de comunicació que posaven en relació masos, pobles, parròquies i esglésies. L'organització de les comunicacions es defineix a partir de "l'hiter publicus i l'iter privatus, la via i el caminus" (13). Damunt tots, senyorejaven les stratae: Francisca, Caretana, Confletana -és a dir, les antigues vies romanes empedrades- que eren les que portaven als mercats.

La majoria de places medievals importants es situen com pols d'acumulació d'urbanitat a l'interior de la ciutat i tenen com a ús i funció principal el mercat. S'anomenen així Mercadals o simplement Plaça Major. Noms que fan referència bàsicament a dos conceptes:
- a la seva posició com lloc preeminent en relació a la ciutat; i/o,
- a l'activitat principal que s'hi desplega: el mercat setmanal.

Les places d'Amer, Banyoles, Peratallada, Besalú, Torroella, Prades, Montblanc, Sta. Coloma de Queralt, Guissona, Cervera, etc, són places Majors. Nom que assenyala el lloc de la plaça com el més important i on es produeixen tots els fets socials i simbòlics rellevants.
Els Mercadals més importants són els de Vic i Balaguer perquè, efectivament, són poblacions que concentren l'activitat principal de tot l'entorn agrícola, a la plaça. Altres places amb un paper menys important del mercat també s'anomenen Mercadal, com la de Girona, en aquest cas recollint el nom de tot el barri.
En altres casos, i donada la configuració específica del nucli, trobem noms que fan referència a elements de la geografia o a situacions urbanes molt precises com la plaça dels Turers a Banyoles -que fa referència al portal de Turers-.
També hi ha noms de plaça que ens informen dels usos i mercats especialitzats que s'hi produien, com les places del Gra, de l'Oli, del Blat o de les Verdures. Altres fan referència a algun element significatiu de la plaça: el Pou o la Quartera (mesura de pes que dona nom a la plaça de Falset).
En casos excepcionals, el nom és el d'un personatge il.lustre, que es conserva rarament i sols quan és prou popular, com és el cas de la plaça Cabrinetty a Puigcerdà.

És simptomàtic que les places vuitcentistes adoptin, tantes vegades també, noms derivats de l'ús que s'hi preveu. Es fa palès així com el mercat continua sent un dels motius principals de l'ordenació de noves places, inclús quan simultàniament han aparegut els primers edificis especialitzats per a tal motiu. També és expressiu del caràcter d'aquestes places el fet de que poques vegades siguin places d'Ajuntament.

En el cas de les places vuitcentistes trobem tres grups de noms:

a- Noms que fan referència a l'ús. El més important és el de Mercadal. Altres, com el de Parc o de les Escoles a Olot, o de l'Ajuntament o de la Indústria a Figueres, són menys habituals.

b- Noms que fan referència a la utilització antiga dels terrenys on s'inscriu la plaça, o a l'antiga propietat. Aquests noms, moltes vegades, coexisteixen amb el més popular de Mercadal o simplement de Plaça.
El fet que les places es construissin tantes vegades sobre terrenys que tenien ja una caràcter simbòlic i un reconeixement clar a la memòria col.lectiva, va fer que el nom de l'edifici o activitat anterior perdurés, quan es substituí l'ús.
En són exemple la plaça de San Josep a Barcelona, la de Sant Agustí a Girona, la Gregoriana a Figueres, la dels Caputxins a Barcelona, la de San Joan a Vilafranca, totes elles situades sobre terrenys d'antics convents que la desamortització féu públics; així com el Camp de Mart a Olot, també situat sobre un antic convent, però que abans de plaça fou camp d'instrucció militar.

c- Altres vegades, per la seva importància, les places han adoptat noms que feien referència a esdeveniments polítics o personatges il.lustres, militars o polítics (14). Un exemple singular en seria el projecte de la plaça de los "Héroes Españoles" o la de la lndependència a Girona. Totes les places importants han canviat de nom per imposició, bo i seguint els canvis polítics. És així que hi ha moltes places que s'han anomenat d'España, d'Isabel II, de la Constitució, Fernando VII, de la República, Roja, del Generalísimo, alternativament; però sense adaptar-s'hi del tot.

És significatiu que la Plaça o el Mercadal sigui l'únic nom que es manté per sobre dels canvis que s'han anat solapant en el temps.
És una excepció la plaça de Figueres que ha adoptat al llarg dels anys més noms que cap altre plaça de Catalunya: de l'Ajuntament, de la Constitució, Reial, de la República, Roja, del Generalísimo, Major; o la plaça del Pouet, també a Figueres, que s'anomenà Gregoriana, o segons els usos que anava incorporant: del Gra, de les Patates, de la Verdura, de la Indústria. Aquesta profusió de noms s'explica perquè a Figueres hi ha poques places importants i així el lloc indiscutible d'acumulació urbana i de densitat semàntica -a part del passeig de la Rambla Jordà- és la

plaça. I aquest espai ha d'acollir el nom que sintonitzi amb el moment polític, amb l'ús principal.

Diríem així que les places més importants tenen més d'un nom, perquè no sols acumulen quantitat d'esdeveniments i de símbols que han anat dipositant dates històriques i noms possibles, sinó també perquè són llocs privilegiats, en els quals cada canvi polític, cada nova orientació o canvi d'ús ha pretès deixar la seva petjada. El contrari també és cert: a Vic la plaça no ha pogut mai acceptar altre nom que el de Mercadal. En aquest cas és per la importància indiscutible de l'activitat d'aquest espai, com centre del mercat comarcal, més enllà dels canvis i esdeveniments puntuals.

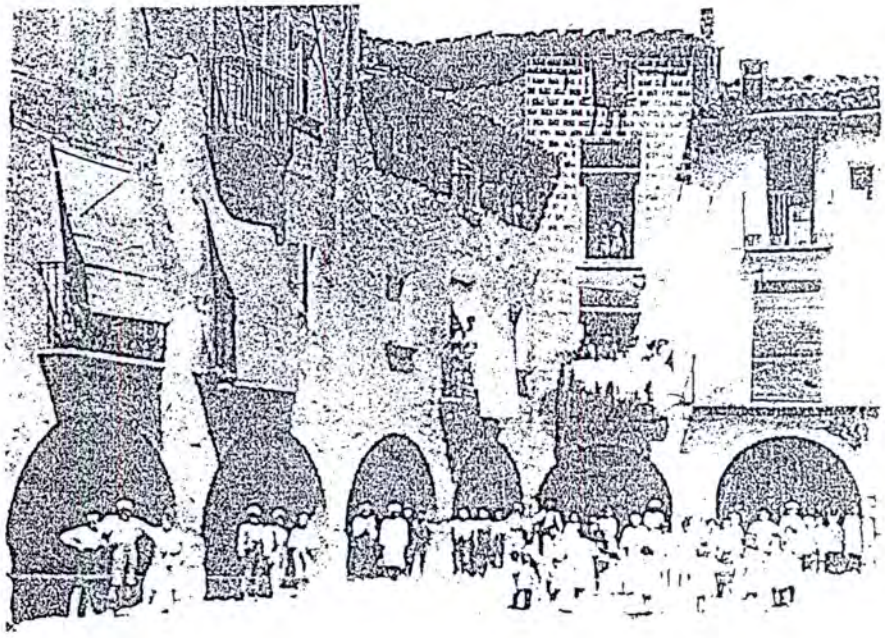

Albi. Major

NOMS DE LES PLACES.

Precedents Medievals.

ALBI. Major, de la Vellesa.
AMER. De España, Major, el Mercadal.
BAGA. Major.
BALAGUER. El Mercadal, Major.
BANYOLES. Major, el Mercadal, dels Turers, de la Constitució.
BESALU. Major de S.Pere.
CALAF. Major.
CAMBRILS.
CASTELLO D'EMPURIES. Jaume I.
CERVERA. Major.
FALSET. La Quartera de la Carnisseria.
FLIX. Espanya, Major.
GUISSONA. Major.
HORTA DE SANT JOAN. San Salvador, de l'Ajuntament.
IGUALADA. De l'Ajuntament.
ISONA. Major.
MANRESA. Major.
MONELLS. Major.
MONTBLANC. Major.
MORA D'EBRE. España, Major.
PERELADA. Major.
PERATALLADA. Major.
PONT DE SUERT. Major, Mercadal.
PUIGCERDA. Major, Cabrinetty.
PRADES. Major.
REUS. El Mercadal, de la Constitució.
SANT CARLES DE LA RAPITA. De Carles III.
SANTA COLOMA DE QUERALT. Major.
SANT JOAN DE LES ABADESSES. Major.
SANTA PAU. Major.
TALARN. Dr.Sivilla.
TORROELLA DE MONTGRI. Major, Nacional.
VALLS. De L'Oli, del Blat, de l'Ajuntament.
VIC. Mercadal.

Vuitcentistes.

AGRAMUNT. El Mercadal.
BARCELONA. Sant Josep, La Boqueria.
BARCELONA. De los Héroes Españoles, dels Caputxins, Reial.
CIUTADELLA. Del Mercat, de la Llibertat.
FIGUERES. De l'Ajuntament, Major, de la Constitució, Reial, de la República, Roja, del Generalísimo.
FIGUERES. Del Gra, del Pouet, Gregoriana, de les Patates, de la Verdura, de la Indústria.
GIRONA. Sant Agustí, de la Independència, El Mercadal.
LA SAGRERA. Masadas, del Mercat.

MANLLEU. Fra Bernardí, Major.
OLOT. De Catalunya, Clarà, del Parque, Parc Vell, Camp de Mart.
PALMA. Major.
REUS. Les Peixateries.
REUS. Prim.
RIUDOMS. De L'Església.
SANT ANDREU. El Mercadal.
VILAFRANCA DEL PENEDES. de la Vila, de San Joan, de l'Encomienda, de les Verdures.
VILANOVA I LA GELTRU. De les Escoles, de l'Ajuntament.

(1) Les festes dels Braus s'ubicaren en places de cases fins el segle XVII, quan es definí un espai propi independent i no vinculat a la residència. La festa, tot i que durament criticada pels il.lustrats, fou en part responsable del traçat i formació de moltes places castellanes i andaluses, tal com assenyala BONET CORREA a Morfología y ciudad.

(2) VILA VALENTI "Notes sobre el poblament medieval català. El Mercat dins Miscel.lanea Puig i Cadafalch, V.I.IEC. Barcelona 1947-1951. p.225-241. o a "Vida rural i mercats setmanals els segles X al XII" a El món rural a Catalunya. pàg.41-62. Curial, Barcelona 1973.

(3) Tal com assenyala Vilà Valentí "en la localització dels mercats dos elements condicionen la seva situació: el camí i el nucli de població. El primer és fonamental sobretot en els segles durant els quals les poblacions són generalment d'escassa importància i, per tant, de poc poder atractiu per la venda. El mercat queda situat proper a una cruïlla de camins, o senzillament tocant a una via que permet el tràfic intens. A vegades, en canvi, sembla que s'hagi construït el camí expressament per a ell".

(4) Ll. CASASSES. Fires i mercats a Catalunya. Barcelona, 1978.

(5) GALLEGO BLANCO "La civilización en la Edad Media" a Revista de Occidente n.123, junio 1973, Madrid.

(6) LL.CASASSES. Op.cit. p.95.

(7) VILA VALENTI. Op.Cit.

(8) Id.

(9) Id.

(10) B.J.L.BERRY Geografía de los centros de mercado y distribución al por mayor pàg. 18.

(11) La plaça pública "nunca será ensuciada con mercancías y el ingreso a ella será prohibido a los artesanos (...) lejana y bien separada de ella será la que sea destinada al mercado" Aristóteles, citat a Aldo ROSSI. La arquitectura de la ciudad Barcelona. G.Gili 1971, pàg 177.

(12) Emporion, la primera fundació grega té nom de mercat, la funció principal del poblament: establir un punt d'intercanvi amb els grans centres comercials ibèrics i púnics de la península i Grècia. Guia d'Empúries. Diputació de Barcelona. Serveis de Cultura 1990.

(13) Ll.CASASSES op.cit.

(14) Per Reial Ordre de 1812 s'anomenava de la Constitució Fernando VII.

4. EL PROJECTE VUITCENTISTA

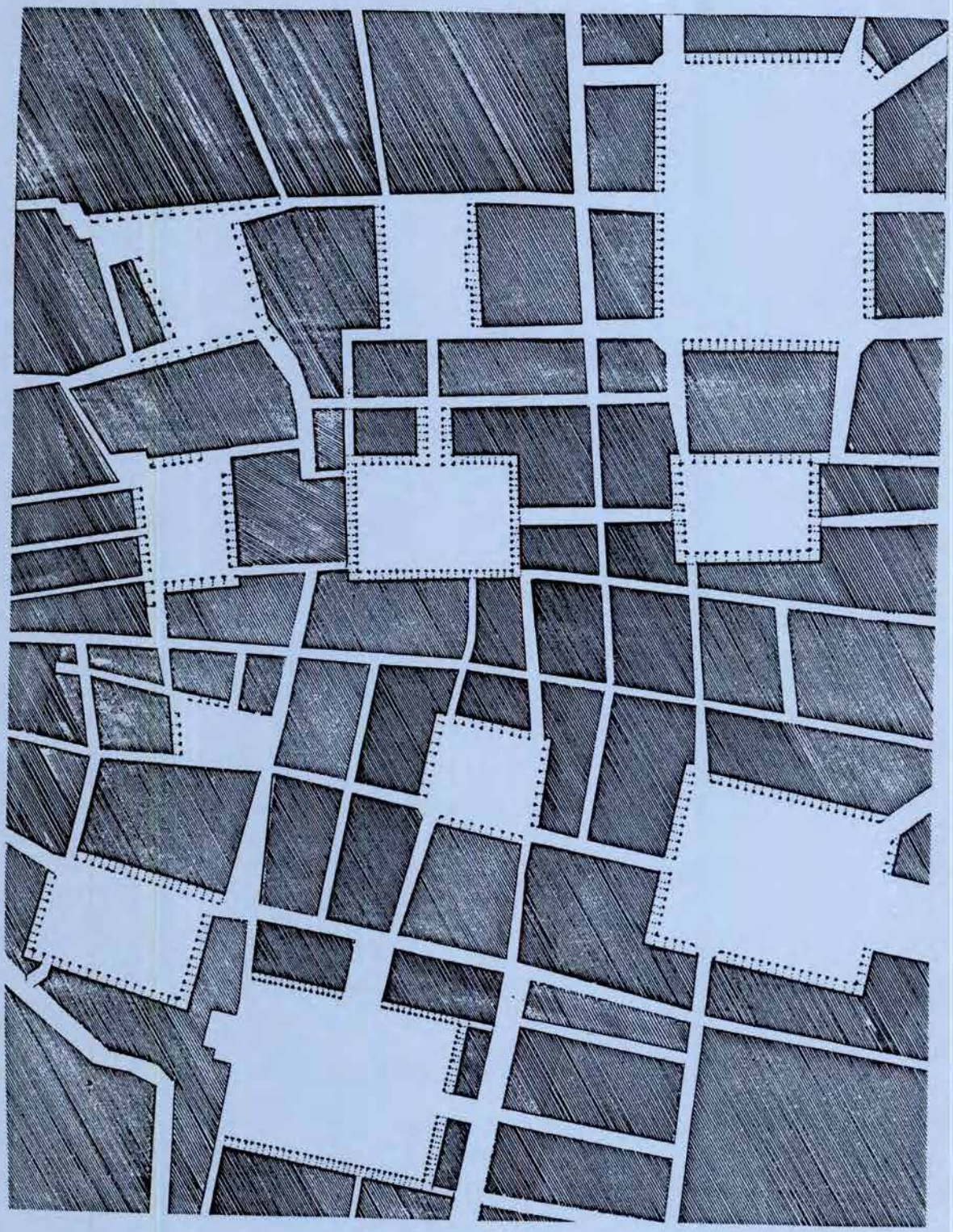

L'explicació del projecte de plaça vuitcentista té per objecte aclarir no sols les variables a tenen a veure amb la forma i la construcció d'aquests espais, sinó també amb altres aspectes que il.lustren el context urbà, d'una banda, i els referents culturals d'aquestes propostes, de l'altra. És per això important conèixer l'origen de l'espai que ocupa la plaça -influent en la determinació del seu "rol" estructurant futur en relació a la ciutat- i el paper dels arquitectes acadèmics, com a agents transmissors -directement o indirectament- del model de plaça regular classicista.

L'avaluació disciplinar de les propostes es fonamenta en la comparació de dos aspectes que són fonamentals en aquests projectes i que tenen ressó en els mateixos documents normatius que els defineixen: l'alçat regular i les solucions de traçat en relació al viari.
La solució més o menys interessant i rigorosa de l'alçat i la forma en planta del rectangle buit en relació als carrers són les dues variables més importants per a la definició de la plaça, i les que més ens permeten valorar aquests espais com a conjunts arquitectònics, bells i exquisits -modèlics- o desproporcionats i banals.

4.1. L'Origen de l'Espai.

Molts dels projectes que es construeixen a Catalunya durant el segle XIX s'emmarquen en ciutats que estan fent una transformació importantíssima de les seves estructures, multiplicant la seva superfície, implementant nous sitemes de transport i adequant-se a un nou concepte de comerç i d'oci.
La plaça és a vegades la peça clau d'aquest salt a una nova escala de la ciutat, i en aquest cas, serà el centre d'una nova extensió. En altres casos, en canvi, és fruit d'un programa de millores i de reformes sobre espais indecisos a l'interior del teixit existent, i es projecta com el negatiu d'un edifici.
És així que el rectangle de la plaça pot relacionar-se de dues maneres amb el teixit envolvent: o bé és auxiliar des del punt de vista del funcionament urbà i queda marginat respecte als nous corrents de tràfic, o bé, quan s'estableix com a nova ròtula d'enllaç o com a solució a conflictes estructurals, esdevé un dels punts claus de la ciutat.

La plaça, entesa aquí com a delimitació i projecte d'un espai lliure públic, requereix la disponibilitat d'aquest espai, sigui per mitjà de compensació i/o compra de sòl o mitjançant un canvi d'ús en espais ja públics.

La plaça es situa en zones que són o esdevindran importants pel funcionament de les ciutats: en punts fixs de l'estructura urbana -encreuament de camins, portes de muralla-, i a cavall de parts diferents de ciutat; com a polaritat d'intervencions

d'urbanització on es preveien futurs creixements; o bé ocupant espais lliures interiors i fent possible una primera reforma de la ciutat existent, ocupant espais d'edificis i usos obsolets.
Quan es situa com una peça regular a l'interior d'un teixit més antic, el seu sòl correspon moltes vegades a antics convents desamortitzats.
En altres casos, va ser la reordenació de buits preexistents i el canvi d'ús o l'expropiació el que va fer possible la seva construcció.
En els casos en que la plaça es troba contígua al teixit antic o bé com a centre d'un patró de carrers regulars, l'oportunitat d'urbanitzar i de definir una zona de creixement, impulsà la seva construcció.

La voluntat de construir aquestes places en llocs importants, cèntrics o contigus al nucli existent, va poder materialitzar-se doncs, a partir de l'existència d'espais lliures disponibles a partir de la desamortització o d'espais que van aconseguir-se a través de mecanismes jurídics més complexs; o també, en programes de creixement residencial, establint-se com el buit central públic principal.

La procedència del sòl correspon segons les places a :
.sòl desamortitzat públic,
.sòl desamortitzat-reprivatitzat-expropiat,
.sòl privat expropiat,
.sòl no urbà en programes de creixement:

a.1-Desamortització.

.Plaça de Sant Josep o de la Boqueria -Convent dels Carmelites descalçats;
.Plaça Reial -Convent dels Caputxins i Convent dels Trinitaris;
.Plaça del Mercat a Ciutadella -Oratori de Sant Onofre del Convent dels Caputxins;
.Plaça Major a Ciutat de Mallorca -Antic Convent de Sant Felip Neri i de la Casa de la Inquisició per reordenar buit existent ;
.Plaça de La Independència a Girona -Convent dels Caputxins i expropiació posterior.
.Plaça del Gra a Girona -Convent de Sant Francesc d'Assís;
.Plaça Clarà a Olot -Convent dels Caputxins primer usat com a Camp de Mart, després plaça;
.Plaça de Sant Joan a Vilafranca del Penedès -Comanda Hospitalera;
.Plaça de l'Ajuntament a Vilanova i la Geltrú -Convent dels Caputxins (compra dels terrenys i ordenació de la plaça endagat per T. Ventosa);
.Plaça de Prim a Reus -Convent de les monges carmelites;
.Plaça de San Francesc a Girona -Convent de Sant Francesc d'Asís.

a.2.-Expropiació forçosa:

-<u>reordenació</u> d'un buit existent,

.Plaça de l'Ajuntament a Figueres -eixamplament en la confluència de dos eixos d'enllaç territorial;
.Plaça Major de Ciutat de Mallorca -eixamplament en la confluència de dos eixos estructurants de la ciutat, solars provinents de desamortització;

-<u>reforma urbana</u>,

.Plaça del Gra a Figueres- sobre el camí de ronda del segon recinte emmurallat.
.Plaça de la Independència a Girona - expropiació a propietaris privats del sòl provinent de desamortització;
.Plaça de les Pescateries a Reus -reordenació plaça del Consell, expropiació de la granja de Mascalbó.

b.-Sòl <u>no urbà</u> en propostes de nou creixement:
.El Mercadal a Agramunt -hortes privades;
.Plaça de Fra Bernardí a Manlleu -hortes del Baix Vila;
.El Mercadal a Sant Andreu de Palomar -hortes obtingudes per expropiació o permuta;

"Si la desamortització fou un fracàs per a les finances públiques, fou beneficiosa per a l'economia del país: va posar en circulació béns abans improductius, que foren esmerçats sovint en empreses fructíferes" (1). Afegiríem, també, que fou especialment important pel desenvolupament i transformació física de les ciutats, ja que va suposar la primera oportunitat de reforma sobre la ciutat existent o en els límits de la ciutat.

Els repetits incendis de convents i d'altres edificis religiosos, expressió de la confrontació entre liberals i carlins, que s'havien produït com a preludi a les primeres reformes (2), van tenir unes conseqüències molt importants per a la formació de la ciutat al vuit-cents. D'una banda, van suposar la destrucció d'importants conjunts gòtics; de l'altra, van fer possible l'aparició dels primers amplis espais d'utilització pública. D'aquesta manera van afavorir un primer canvi en la fesomia de les ciutats, no lligat necessàriament al creixement residencial.

Serà sobre els terrenys dels convents que es bastiran els primers espais públics regulars: les primeres places, els mercats coberts i alguns importants edifics públics.

La majoria d'obres públiques endagades entre 1840 i 1890 es realitzà sobre aquests solars desamortitzats (3), que tenien una posició immillorable a les ciutats. Van ser inversions concebudes sempre com a operacions concentrades, poques vegades lligades a construcció de nova vialitat, i que van redibuixar les àrees de futur creixement.

Així i només a Barcelona es bastí un mercat sobre l'antic monestir de Santa Caterina, una plaça regular per a mercat sobre el convent de Jerusalem, la plaça Medinaceli sobre el de Sant Francesc, el Liceu sobre el convent dels Trinitaris Descalços, la plaça Reial sobre l'antic convent dels Caputxins. Els convents no destruïts serviran per a la instal.lació de serveis públics: La Universitat establerta a l'antic convent dels Carmelites Descalços, un museo de Ciències a Sant Pau del Camp, l'Acadèmia de Bones LLetres i la Societat Barcelonina d'Amics del País al

convent de Sant Sebastià (4).
Més enllà de la reprivatització dels solars del clergat, en una ciutat extraordinàriament atapeïda i encerclada encara per muralles, que obligaven a un creixement sobre sí mateixa, l'oportunitat de crear espais nous sobre els terrenys i les hortes dels antics convents foren àmpliament aprofitades (5).

L'expropiació com a forma d'extinció del dret de propietat i despossessió d'un bé fet per l'Administració per motius d'utilitat pública o d'interès social, ha de seguir un complex procediment: autorització de l'expropiació, declaració de la necessitat d'ocupació de béns o adquisició dels drets i determinació del valor i el seu pagament, en uns terminis fixats. La construcció de la plaça era indubtablement una obra d'interès públic.
Per aconseguir sòl per bastir la plaça, va ser necessari realitzar expropiacions en alguns casos. Es podia tractar de solars privats o bé de sòl provinent d'espais desamortitzats recomprats per privats. En aquest cas, sempre els tràmits van ser més llargs i dificultosos que quan es tractava de sòl que ja era públic quan es proposà la plaça.
El problema principal que oferia el mecanisme d'expropiació era la seva lentitud i -especialment en cas de poblacions menors- antipopularitat. Tot i així, en molts dels casos es posà en marxa aquest mecanisme, quan la superfície del sòl lliure era insuficient o tenia una forma poc regular.
Pràcticament en cap cas l'expropiació va ser l'únic mecanisme per aconseguir tot el sòl de la plaça, excepte quan es tractava de sòl provinent de desamortització i per tant amb titularitat no totalment consolidada (terrenys d'antics convents que havien passat a mans privades i que el consistori volia recuperar).

Quan la plaça regular es projectà sobre un espai ja existent, i

es tractava així de reordenar el buit, l'expropiació va permetre aconseguir aquelles peces de sòl complementàries per ampliar i formalitzar el recinte.
Es tracta dels casos de la plaça de l'Ajuntament de Figueres o de la plaça Major de Ciutat de Mallorca o de la plaça Prim de Reus.

El sòl públic es complementa, sovint, amb sòl privat expropiat a les places que es projecten en el marc d'operacions de reforma urbana, -com la plaça del Gra de Figueres, la de la Independència de Girona o les Pescateries de Reus-. El cas de la plaça de Girona és significatiu pel fet que la seva construcció es va veure retardada pel propietari que havia comprat el solar del convent i que posà moltes trabes a l'expropiació.

Quan la plaça forma part d'una proposta de nou creixement, aquesta apareix com un buit inserit en un continu d'illes d'edificació perimetral. Els terrenys que ocupa la plaça tenien anteriorment usos agrícoles, eren generalment hortes particulars. La definició de la proposta de construcció d'un nou teixit residencial fa que aquests terrenys esdevinguin urbans i que paralelament sigui necessària la reparcel.lació, compra o permuta per tal de compensar aquells afectats pels carrers i/o pel buit de la plaça pública.

A Vilanova, el caràcter de la plaça com a nou centre de la ciutat serà, precisament, el que farà que, anys després de la construcció de la plaça de les Escoles, s'hi construeixi l'Ajuntament. A Agramunt, el Mercadal és l'element que integra la trama ortogonal i el lloc on s'establiran les millors cases de la vila. A Sant Andreu, la plaça del mercat, és el centre de tot un teixit residencial. A Manlleu, l'enorme plaça, és el centre que la ciutat, per la seva disposició geogràfica, no tenia.

En aquests casos, llevat del de Vilanova on el propietari cedí voluntàriament els terrenys i n'impulsà la idea, es posaren en marxa sistemes d'expropiació i d'indemnització, i fins i tot s'endegaren reparcel.lacions, per tal de compensar desigualtats entre propietaris. El mecanisme emprat fou l'expropiació forçosa de terrenys agrícoles.

A Manlleu la plaça es situa sobre una illa d'hortes delimitada pels dos camins que des de la ciutat antiga es dirigien paral.lels al riu. La tasació d'aquestes hortes les realitzà el mateix arquitecte que va definir la plaça i que valorà tant les seves superfícies com les rendes que dels terrenys s'en obtenia. Fou necessària la creació d'una Comissió de Valoració per tal de resoldre els distints problemes que es presentaren. El procés fou llarg i les discussions sobre els preus fixats ocuparen gran part dels debats al Consistori. El preu dels solars es fixà a 6 pessetes el m2, preu relativament alt per uns terrenys que eren agrícoles en el moment de la valoració (6).

La plaça de l'Ajuntament de Vilanova s'inscriu en una proposta de perllongació dels carrers i de la Rambla cap al mar. Una plaça que ocuparia terrenys d'un antic convent comprat pel comerciant T. Ventosa i que s'establí com nou centre de la vila, a mig camí entre el barri de mar i els nuclis originals de Vilanova i la Geltrú. La construcció d'aquest nou espai públic fou concebuda pel seu impulsor com una operació mig filantròpica. Així Ventosa deixà en mans de les personalitats més influients a la vila els contractes de tots els terrenys amb la fi de que amb les seves rendes es poguessin pagar els costos per la construcció de les Escoles, l'edifici primer i principal de la plaça (7).

A Agramunt els terrenys del Mercadal corresponen a hortes contígües a la Col.legiata romànica, on es proposà la primera extensió residencial de la vila. El projecte conjunt ordenava una cinquantena de solars regulars, dels quals 29, d'amplada igual, donaven a la plaça (8).

El Mercadal de Sant Andreu s'emmarca en una proposta d'extensió: projecte d'apertura i urbanització de noves vies que relacionen Sant Andreu amb altres nuclis del Pla. Tot i això, la plaça es disposa com un element totalment aïllat respecte a la circulació, al centre d'una gran illa ocupada per hortes i jardins particulars. Les valoracions dels terrenys les féu el mateix arquitecte de la plaça -Mas i Vila- i Josep Ràfols. La modificació del projecte, que engrandí l'espai per plaça, va fer-se gràcies a les possibilitats de realitzar una permuta amb alguns dels propietaris afectats (9).

(1) SOLDEVILA, Ferran Història de Catalunya,III Barcelona 1934, reedició 1962.

(2) El trienni liberal (1920-23) fou el pròleg de les grans desamortitzacions: fou suprimida la vinculació, el delme reduït a la meitat i hom posà en venda part dels béns del clericat, col.legis, ordres militars, Inquisició i predis del Banc de Sant Carles. La crema de convents (i matança de frares) de 25 de juliol de 1833, fou una de les principals conseqüències d'aquests esdeveniments per a les ciutats. Entre altres es creà a Barcelona la Junta Militar Consultiva que reflectia les aspiracions dels liberals catalans; establint l'extinció del clericat regular i la reforma del secular.
Amb el regnat d'Isabel II, s'esdevingué la desamortització (1836-51), portada endavant per Juan Alvarez Mendizábal deguda en part a les necessitats de la guerra carlina i precedida pel decret de 1834 que posava en venda els béns propis i el de 1835 que tornava els béns adquirits durant el trienni constitucional als seus compradors.
Les ordres religioses es declararen extingides (11 d'octubre de 1835) amb les soles excepcions de les consagrades a l'assistència als malalts, a l'ensenyament dels nens pobres o a la formació de missioners per a les Filipines. Els seus béns foren posats a la venda (decret de 19 de febrer i de 9 de març).
El concordat de 1851 amb el Papa Pius IX manà el retorn de béns no venuts a l'església. Amb el bienni porgressista (1854-56) Pascual Madoz elaborà una llei que reunia les disposicions vigents civil i eclesiàstica, i que es mantingué fins a 1876.
SOLDEVILA, F. Opus cit / MOLI i FRIGOLA, Montserrat. E.C. veu Desamortització.

(3) Els convents afectats a Catalunya foren 201.
De 1835 a 1845 fou venut el 70% dels béns. A principis del segle XX havia passat a mans particulars el 15,3% del total vendible al principat. MOLI i FRIGOLA,M. E.C.

(4) FONTBONA, Francesc. Del Neoclassicisme a la Restauració. 1808-1888. Pàg. 63.

(5) Hem de recordar que la primera operació que havia fet possible l'aparició d'espais lliures a la ciutat no fou conseqüència d'una intervenció urbanitzadora sinó d'una llei que obligava al trasllat dels cementiris: l'ordre Reial que establí Carles III el 1775, suprimint la presència de cementiris parroquials i obligant a la construcció de cementiris fora ciutat.
Aquesta llei, que allunyà la presència de la mort com a fet quotidià i molt proper a la ciutat, donà lloc a gran número de placetes irregulars de la ciutat antiga i a molts dels espais laterals o anteriors a les antigues parròquies.
Les places de Sant Just, la de Sant Miquel, les que rodegen Santa Maria del Pi, la de Sant Pere de les Puelles, la de Santa Maria del Mar, són així les primeres places de Barcelona. La ciutat, sense altres zones de possible expansió, seguia construint-se sobre sí mateixa, però al mateix temps definia nous espais públics i transformava usos antics.

(6) La tasació del terreny la féu l'arquitecte Manuel Vega i March. LLibre d'actes de l'Ajuntament. 10 de desembre de 1893. Veure explicació més àmplia a Plaça de Fra Bernardí. Manlleu, 9-4

1892.

(7) Veure Plaça de l'Ajuntament. Vilanova i la Geltrú, 1854-1867.

(8) Veure El Mercadal. Agramunt, 1804-1852.
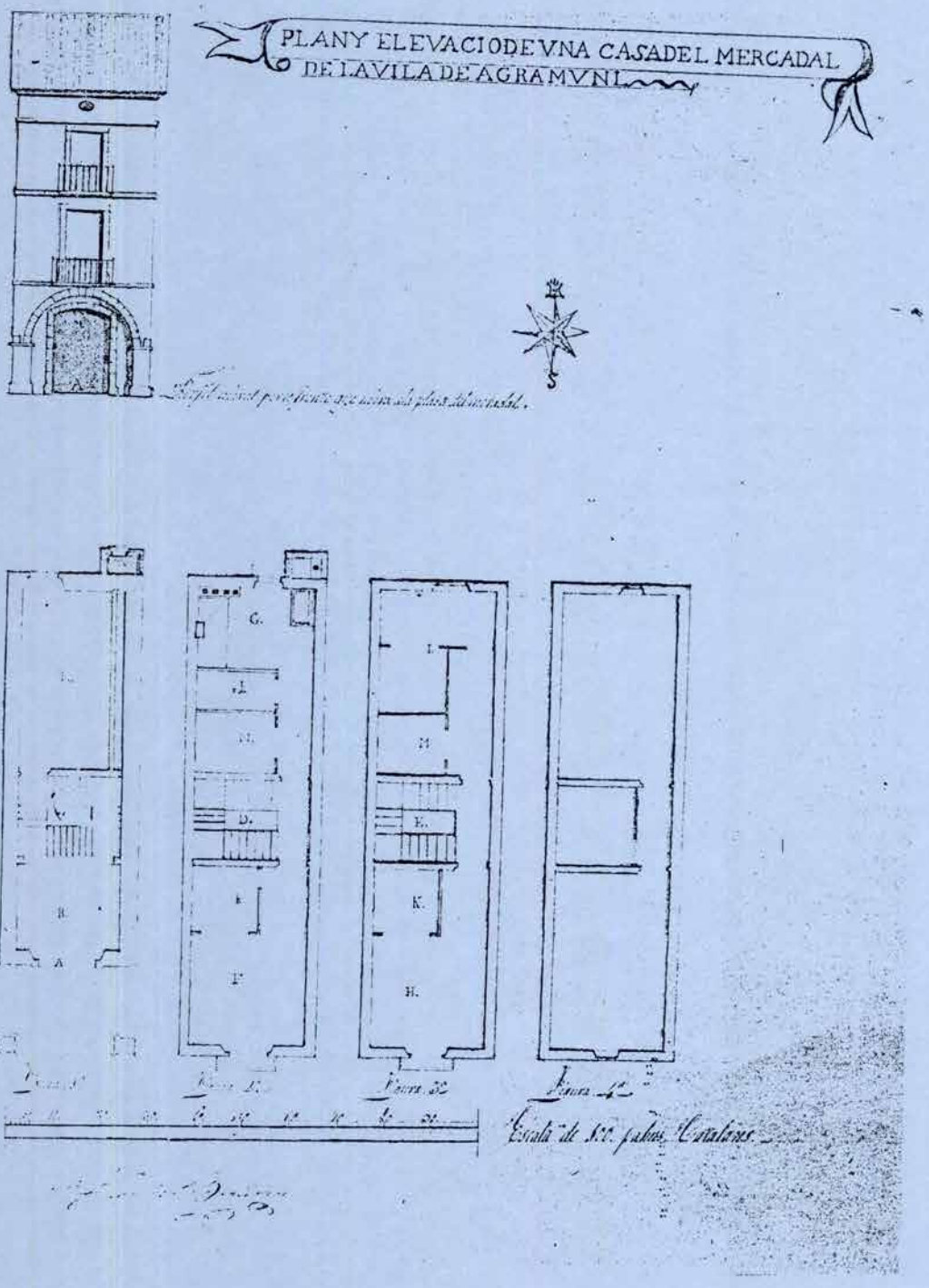
(9) Veure El Mercadal. Sant Andreu, 1849-1876.